LAISVĖ

Šiame numeryje:

AR GALIMA POLITINĖ KONSOLIDACIJA? • VASARIO 16 IR POEZIJA SIBIRE • NAUJI UŽDAVINIAI IR METODAI • SOVIETINĖ SOCIOLOGIJA • LENKIJOS ĮVYKIŲ ATGARSIAI PABALTIJY • MACEINOS NEPASAULĖŽIŪRINĖS POLITIKOS SAMPRATA • JASMANTO POEZIJA • 25 METAI LIETUVIŲ FONDUI • IŠ 600 METŲ PERSPEKTYVOS • ĮSTAI NEPASIDUODA.

Rašo: V. AKELAITIS, DR. KAZYS AMBROZAITIS, ANTANAS JASMANTAS, DR. JUOZAS KAZICKAS, A. LEMBERGAS, DR. ANTANAS MUSTEIKIS, ANTANAS SABALIS, POVILAS VAIČEKAUSKAS, DR. VYTAUTAS VARDYS, VYTAUTAS VOLERTAS.

1987, GRUODIS NR. 101(138)

MIELI SKAITYTOJAI:

Su šiuo numeriu siunčiame prenumeratos mokėjimo vokelius. Prašome jais pasinaudoti. Nors paskutiniais metais pašto išlaidos vėl pakilo 100%, prenumeratos nekeliame. Maloniai prašome pridėti auką pagal išgales. Kviečiame tapti garbės prenumeratoriais arba rėmėjais. Už paramą žurnalui praeitais metais nuoširdžiai dėkojame.

Leidėjai ir administratorius

Į LAISVĘ leidžia Lietuvių Fronto Bičiuliai tris kartus per metus.

Redaktorius: Juozas Baužys.

Redakcijos talkininkai: Česlovas Grincevičius ir Adolfas Markelis.

Administratorius: Jonas Prakapas.

Į LAISVĘ (TOWARD FREEDOM) — a Lithuanian magazine of politics and cultural life published three times a year by Lietuvių Fronto Bičiuliai.

Editor: Juozas Baužys. Business and circulation manager: Jonas Prakapas.

Redakcijos adresas: J. Baužys, 9124 Sandpiper Ct., Orland Park, IL 60462, USA.

Administracijos adresas: J. Prakapas, 14 Thelma Dr., Bakersfield, CA 93305, USA.

Metinė prenumerata: JAV, Kanadoje ir Australijoje — 10 JAV dolerių, Europoje ir P. Amerikoje — 7 JAV doleriai.

Garbės prenumerata: 20 JAV dolerių.

Spausdina ,,Draugo'' spaustuvė: 4545 W. 63rd St., Chicago, IL 60629.

LAISVĖ

NR. 101(138)
1987, GRUODIS

REZISTENCINĖS MINTIES IR POLITIKOS ŽURNALAS

TURINYS

Dr. Kazys Ambrozaitis — Ar einame politinės konsolidacijos kryptimi? 2

Skaitytojų žodis 5

Povilas Vaičekauskas — Vasario 16 ir lietuvių poezijos dienos Sibire 8

Dr. Juozas Kazickas — Nauji uždaviniai ir metodai 19

Vytautas Volertas — Šimtas ir dar kiek 23

Dr. Antanas Musteikis — Dirbkime ir budėkime 24

Dr. Vytautas Vardys — Lenkijos įvykių atgarsiai Pabaltijy 36

Antanas Jasmantas — Lėlytė, Piršlys (eilėraščiai) 52

Maceinos akademija Čikagoje 53

Antanas Sabalis — Maceina ir jo nepasaulėžiūrinės politikos samprata 56

Dr. Kazys Ambrozaitis — Lietuvių Fondo idėjai 25 metai 59

V. Akelaitis —Iš 600 metų perspektyvos 63

A. Lembergas — Estai nepasiduoda 67

XXXI studijų savaitė 70

Autoriaus pavarde ar slapyvardžiu pasirašyti straipsniai nebūtinai atstovauja leidėjų ar redakcijos nuomonei ir yra atviri diskusijoms • Nepakeičiant autoriaus minties, straipsniai gali būti taisomi ir tvarkomi redakcijos nuožiūra • Redakcijai siunčiami laiškai ir atsiliepimai pasirašomi tikrosiomis pavardėmis.

Lietuvos Nacionalinė M.Mažvydo Biblioteka

Vedamosios mintys

AR EINAME POLITINĖS KONSOLIDACIJOS KRYPTIMI?

Beveik kiekviena lietuvių organizacija, ar ji būtų politinė, ar kultūrinė, savo statutuose yra įsirašiusios siekti Lietuvai laisvės. Vienos jų prie to darbo prisideda daugiau, kitos mažiau. Gyvenant ir dirbant išeivijoje, laisvinimo darbai atliekami tiktai laisvalaikiu ir pagal kiekvienos organizacijos išmintį bei išgales. Ideali laisvinimo darbų konsolidacija pasidaro sunkiai įmanoma. Bendro darbo vienybės galima pasiekti tik veiksnių konferencijose. Paskutinė tokia veiksnių konferencija įvyko 1974 m. White Plains. Jau daugelį metų siekiama naujos veiksnių konferencijos, bet vis nesusitariama, o susitarimas ir konferencijos kvietimas priklauso nuo PLB ir Vliko.

PLB tokio susitarimo nuoširdžiai siekia. Tenka paminėti keletą priežasčių, kurios iki šiol trukdė susitarti. Pradinė priežastis buvo LB atskala, vadinamoji Reorganizuota bendruomenė, kurią Vliko pirmininkas labai aiškiai palaikė. Vėliau buvo ilgai aiškinamasi dėl tokių projektų vykdymo kaip Skandinavijos iškyla ir Vienos konferencija. PLB neparėmimas Skandinavijos projekto nesusitarimą prailgino. Pasiruošime Vienos konferencijai PLB įdėjo daugiau darbo negu Vlikas, bet Vlikas ją labiau parėmė finansiškai. Pagaliau 1986 liepos 20 Washingtone buvo pasiektas pirminis susitarimas (tarp dr. T. Remeikio, dr. K. Ambrozaičio vs. dr. D. Krivicko, L. Griniaus) kviesti veiksnių konferenciją Čikagoje, 1987 sausio 17. Nutarta kviesti tuos pačius veiksnius, kurie dalyvavo White Plains, ir kalbėtis sekančiais klausimais:

1. Peržvelgti išeivijos daromas pastangas dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės ir jas įvertinti šiandieninės tarptautinės politikos ir padėties okup. Lietuvoje šviesoje.

2. Toje pačioje šviesoje išsiaiškinti šiandieninės veiklos kryptis ir darbo pirmumą.

3. Išryškinti politinėje veikloje dirbančių organizacijų požiūrius ir darbo pirmumus ir siekti politinės darbų koordinacijos, kooperacijos ir veiklos darbų pasiskirstymo.

Šis pradinis susitarimas turėjo būti patvirtintas Vliko valdybos, tačiau patvirtinimo taip ir nebuvo sulaukta. Patvirtinimą galėjo užtęsti ir nelaimingas PLB valdybos pirmininko laiškas Vliko pirmininkui, kuriame, nekantriai laukiant patvirtinimo, buvo pareikšta asmeninė PLB pirmininko nuomonė, kad ,,PLB seimai rinks PLB vadovybę ir jie galėtų rinkti perorganizuotą Vliką kaip PLB politinių reikalų komitetą''. Tai buvo labai apgailėtinas pareiškimas, stoka diplomatijos, ir jis jokiu būdu nebuvo padarytas PLB valdybos vardu. Tad Vliko pirmininkui gal ir nederėjo rimtai reaguoti į nerimtą pareiškimą.

Nebesulaukdama galimybės sukviesti veiksnių konferenciją, PLB negalėjo ilgiau laukti ir 1987 spalio 25-27 dienomis Washingtone surengė politinę konfe-

renciją, sukviesdama į ją veiksnius ir asmenis, besireiškiančius politinėje veikloje. Vliko valdybos atstovai šioje konferencijoje nedalyvavo. Turėta vilčių, kad Altas, vadovaujamas dr. J. Valaičio, atsiųs savo atstovus, bet ir jų nesimatė. Tačiau iš šešių laisvinimo veiksnių dalyvavo keturi (PLB, LLK, JAV LB, Kanados LB), keletas politinių partijų atstovų, du Vliko kūrėjai (dr. B. Kazlas ir dr. A. Damušis), vienas Laik. Vyriausybės narys, Lietuvos pasiuntinys dr. S. Bačkis, be to, politinės akcijos organizacijos (Amerikos Baltų Laisvės Lyga, CCJS, Batunas ir kt.). Užsiregistravusių dalyvių buvo 130, svečių teisėmis dar buvo virš 50. Keturi asmenys buvo atvykę iš Australijos, vienas iš Venezuelos, didelis skaičius iš Kanados. Savo dalyvavimu reikšmės suteikė L. Alexejeva, kalbėjusi apie S. Sąjungos tautybių politiką.

Konferencija vyko Sheraton viešbutyje. Vietinis organizacinis komitetas, vadovaujamas pulk. D. Skučo, puikiai techniškai viską paruošė. Savo atvykimu konferenciją pagerbė Vytautas Skuodis, skaitęs išsamią paskaitą. Iš viso buvo 15 paskaitininkų su kruopščiai paruoštais referatais. Trijuose simpoziumuose buvo apžvelgta, kai kur gana giliai panagrinėta, Lietuvos laisvinimo veikla, jos įvertinimas. Svarstyta, kas išeivijoje darytina politinėje srityje, nagrinėjami ryšiai su pavergta tauta ir apžvelgti planai ryšium su OSI veikla. Labai informatyvus posėdis įvyko Baltuosiuose Rūmuose, kur trys atsakingi kalbėtojai pateikė įdomios medžiagos apie JAV ir S. Sąjungos santykius. Konferencijos pabaigoje buvo padarytos išvados kaip veiklos gairių pasiūlymas, ir jos jau buvo paskelbtos visuomenei periodinėje spaudoje.

Kadangi tai nebuvo oficiali veiksnių konferencija, tai visiems privalomų rezoliucijų nebuvo priimta. Politinėje konferencijoje jaunimas sudarė ketvirtadalį dalyvių, daugiausia buvo viduriniosios kartos ir keletas iš senimo. Bendrai, konferenciją reikia laikyti vispusiškai pavykusia. PLB iniciatyva tokią konferenciją sukviesti yra sveikintina, nes jau ir taip per ilgai laukta. Ja buvo įrodyta, kad LB yra vienintelė išeivijos organizacija, reikalui esant galinti sutelkti gausų patyrusių ir politiniame darbe kvalifikuotų asmenų skaičių, turinti entuziazmo ir darbo rankų laisvinimo darbui.

Apgailėtina, kad kai kurie veiksniai, nesurasdami ar neieškodami pakaitalo, savo pirmininkus išlaiko iki dešimties metų. Tokioje organizacijoje įsibujoja stagnacija ir abejingumas laiko iššauktiems projektams ir drąsesniems ėjimams. Sveikintinos organizacijos, kurios savo pirmininkų nelaiko ilgiau kaip trejus metus ar kadencijas. Vertiname kiekvieną veiksnį pagal jo atliktus darbus ir džiaugiamės kiekvienu pozityviu žygiu, kas jį bedarytų. Besinaudodami laisvėmis laisvuose kraštuose kartais prarandame principus. Demokratiniu būdu išrinktas privalo vadovauti, bet ne valdyti. Mūsų idealas yra laisvės ir atsakomybės derinimas. Mūsų paskelbtas tautos credo sako, kad laisvė ir atsakomybė yra neperskiriamos. Atėjo laikas, kad didesnės organizacijos samdytų kvalifikuotus darbininkus — egzekutyvus, o rinktas pirmininkas ir jo valdyba pateiktų veiklos gaires ir prižiūrėtų. Tada gal ir veiksnių politinių darbų konsolidacija būtų lengviau pasiekiama.

Kazys Ambrozaitis

Mielas Redaktoriau,

Džiugių šv. Kalėdų ir Dievo palaimos 1988 metuose sunkiame, bet labai prasmingame Jūsų darbe.

Maloniai prašau perduoti mano sveikinimus ir ***Į Laisvę*** *skaitytojams.*

Nuoširdžiai Jūsų,

Vysk. Paulius A. Baltakis, O.F.M.

Mieli Lietuviai ir Lietuvės,

Baigiasi Lietuvos Krikščionybės Jubiliejaus metai, kurie ypatingai iškėlė Lietuvos vardą, jos reikalus ir sustiprino mus ateities darbams.

Baigiame 1987-tus metus su Šeštuoju Pasaulio Lietuvių Kongresu Australijoje ir žengiame į 1988-tus metus, ruošdamiesi Septintajam Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Seimui, Pasaulio Lietuvių Kultūros Kongresui ir Pasaulio Lietuvių Tautinių Šokių Šventei Kanadoje.

Kalėdų švenčių ir Naujųjų 1988-tų metų proga Pasaulio Lietuvių Bendruomenės valdyba sveikiname visus lietuvius, gyvenančius bei kovojančius okupuotoje tėvynėje ir išsisklaidžiusius bei dirbančius laisvajame pasaulyje, linkėdami sutelktomis jėgomis siekti Lietuvai laisvės ir nepriklausomybės, mūsų tarpe stiprinant bendrus ryšius vieni su kitais tautiniam išlikimui ir vieningai kovai už geresnę ateitį.

Vytautas Kamantas
Pasaulio Lietuvių Bendruomenės
valdybos pirmininkas

Naujųjų metų angoje prisiminkime, kad esame vienos šeimos nariai, tad linkime vieningo solidarumo, nepavargstančio entuziazmo ir nemažėjančių pastangų kultūrinio, visuomeninio ir politinio darbo baruose.

Į Laisvę redakcija,
LFB Valdyba ir Taryba

SKAITYTOJŲ ŽODIS

Šimtąjį numerį perskaičius

Didžiuojuosi *Į Laisvę* žurnalu, džiaugiuosi jo redagavimu ir suradimu naujų ir jaunų bendradarbių. Labai geras čia gimusio ir augusio Lauryno A. Vismano straipsnis paskutiniame ĮL (100) numeryje, kurį kaip kokią evangeliją turėtų paskaityti kiekvienas politikierius. Gal tada jiems ateitų į galvą išganinga mintis, kad mes nevaldome nei Washingtono, nei Romos, ir nerašytume nevykusių ir beprasmių laiškų kam nereikia.

Edmundas Binkis,
Plymouth Mtg., PA

Tarp senėjančių mūsų *Į Laisvę* tebėra jauna. Ir 100-jame numery straipsniai ak tualūs. Pasigėrėtinai realios jaunųjų — Vismano, Damušytės, Radvenytės ir Viskantos — mintys. Džiugu, kad kovos už laisvę tęstinumui turime pasiryžusio ir šviesaus jaunimo.

Amerikoje dažnai sakomos stiprios kalbos prieš pavergėją, pabrėžiamas Lietuvos okupacijos nepripažinimas, toleruojamos įvairios mūsų laisvės šauksmo rezoliucijos. Bet tuo pačiu metu okupuotųjų kraštų žmonės išduodami rusams. Tuo pačiu metu vyksta nuostabus veržimasis pasirašyti sutartį su tais, kurie jas visas yra jau sulaužę, jei jos jiems negelbėjo užgrobti visą pasaulį.

Tad, pritariant taiklioms Broniaus Nainio mintims, tie ateinantieji jauni mūsų politikai yra labai reikalingi kovoje prieš vergiją ir už teisingumą!

A. Valiuškis,
Barrington, RI

Tiltai be atramų

Alė Rūta ĮL šimtajame numeryje ragina vyresniajai išeivijos kartai permesti tiltą į jaunąją kartą. Tokio tilto permetimas esąs galimas per kultūrą, k.t. lituanistinį auklėjimą, istorinių ir literatūrinių straipsnių ir knygų skaitymą, sąmoningumą.

Tiltas, kad laikytųsi, turi turėti atramas abiejuose galuose. Viename gale atrama yra: turime knygų, prirašome istorinių ir literatūrinių straipsnių, esame pristeigę lituanistinių mokyklų ir viliote viliojame į jas mokinius. Bet jaunoji karta knygų ir laikraščių beveik nebeskaito, o mokinių skaičius lituanistinėse mokyklose dramatiškai krenta. Taigi, antrame gale atramos nėra, o jei yra, tai labai silpna. Kol kultūrininkai nepasiūlys magiškos formulės sujdominti lietuvių jaunimą lietuviška raštija ir sugrąžinti jį į lituanistines mokyklas ir lituanistikos institutą, apie bėginėjimą tiltais kalbėti negalima. Tenka keliauti per nutautėjimo raistus vingiuotais takeliais ir kulgrindomis su tuo jaunimu, kuris dar jaugęs į lietuviškas tradicijas ir susirūpinęs savo tėvų krašto likimu. Kalbėjimas apie bėgiojimą kultūriniais tiltais yra tuščia svajonė.

P. Č-tas

Keliai į svetimąją spaudą

Negalima tylom praeiti pro Australijoje gyvenančio tautiečio dr. Jono Kuncos straipsnelį (JL, Nr. 100): ,,Reikia jeiti į svetimąją spaudą''. Jis teisingai pabrėžia reikalą ,,pasiekti viešąją

Vakarų kraštų nuomonę", „atverti akis plačiosiom pasaulio masėm". „Pačiam nesugebant parašyti", jis siūlo tai atlikti „svetimų žurnalistų pagalba". Sutinku su kiekvienu jo žodžiu ir mintimi, džiaugdamasis, kad jis apie tai rašo ir kad bendradarbiauja *Vision* žurnale.

Tačiau jo mintis nereiškia, kad to nėra daroma. Savo patarimais jis gana vėlyvas. Tokios pastangos pastebimos iš Lietuvių Informacijos Centro veiklos Brooklyne. O tikrai stebinantys laimėjimai pasiekti Venezueloje, kur artimųjų draugų būrelis pagerbė dr. Vytautą Dambravą už jo tūkstantį straipsnių, atspausdintų Venezuelos spaudoje. Tai jo ketverių su viršum metų darbo rezultatas. Visi straipsniai vedamųjų — kolumnų skyriuose, visi — didžiausiuose ir svarbiausiuose krašto dienraščiuose... Šis unikumas laisvojo pasaulio lietuvių istorijoje panašaus palyginimo neturi.

Tepaseka ir kiti dr. Dambravos pavyzdžiu, kad ir dešimtimis straipsnių pagrindinės spaudos puslapiuose, o tūkstančio kitiems net nedrįstu siūlyti.

Julius Vaisiūnas,
Venezuela

(Laiškas sutrumpintas. Red.)

Dar dėl Irm. Zakso...

Į Laisvę 100(137) numeryje mano prisiminimuose apie Irm. Zaksą pastebėjau bent porą klaidų. Reikėtų jas pataisyti: „1986 m. Kario 9-1926 nr." — turi būti „1986 m. Kario 9-1626 nr." ir „1923 metų rudenį..." — turi būti „1932 metų rudenį..."

Mano minimas daktaras, išsikvietęs stribą raš. Vyt. Petkevičių atostogoms į Ameriką, jau yra pasitraukęs iš ALT S-gos, taigi ir iš *N. Vilties* redakcijos.

Šiuo metu, manau, be ideologinių skirtumų turėtume grupuotis — kas su okupantu ir kas prieš okupantą!

J. Vaičjurgis

Laiškų „bankas"

Vilius Bražėnas, Lietuvos bylos kėlėjas amerikiečių ir lietuvių forume, organizuoja įdomų minčių ar laiškų, skelbiamų ar skelbtinų svetimtaučių laikraščiuose, „banką" ir tokių laiškų rašymo tinklą. Jis atsiunte ilgesnį laišką, kuris neseniai buvo spausdinamas mūsų spaudoje. Pagrindinės šio laiško mintys yra:

. Prašo siųsti jo adresu spaudoje užtiktus ar pačių parašytus mūsų laisvės bylą liečiančius laiškus, nurodant laikraščio vardą, adresą ir datą.

. Norintieji gauti tokių laiškų bei minčių pavyzdžių ir prie šios akcijos prisidėti, kviečiami rašyti, pridedant sau adresuotą voką su pašto ženklu ir mažą auką spausdinimo išlaidoms.

. Aktualios temos šiuo metu: Vasario 16, OSI—KGB bendradarbiavimas, Sovietų Sąjungos demaskavimas.

. Šio tinklo nariai gaus patarimus, kaip laiškus panaudoti savo vardu, kaip kreiptis į valdžios pareigūnus ir kt. Visais šiais reikalais rašyti: **Vilius Bražėnas, P.O. Box 2565, Bonita Springs, FL 33959.**

Mieli skaitytojai, perskaitę šį numerį, parašykite nors keletą žodžių redakcijai. Jūsų laiškai yra visados laukiami, nesvarbu ar jie teigiamai, ar neigiamai reaguotų. Naujam numeriui rašykite iki kovo pradžios.

1918
1988

...Ir šiandieninėse sutemose Vasario 16 žygis, tada reiškęs vieningos Lietuvos Tarybos nusistatymą, pasilieka mums šviesiu tautiniu kelrodžiu.

Tik vienas Dievas žino, kiek laiko dar turės praeiti, kol lietuvių tautos lūkesčiai ir didžiosios viltys pildysis. Tad yra labai svarbu mūsų tautinį testamentą išlaikyti ne tik gyvą, bet ir perduoti jaunesnei, pačios Lietuvos jau nebemačiusiai kartai, kad ji įsisąmonintų darbus anų Vasario 16-tosios signatarų ir budėtų Lietuvos laisvės sargyboje...

Taip Vasario 16 proga rašė 1986 metais prof. dr. Zenonas Ivinskis

Laisvės paminklas Kaune. Skulp. J. Zikaras. Nuotr. V. Augustino.

VASARIO ŠEŠIOLIKTOJI IR LIETUVIŲ POEZIJOS DIENOS SIBIRE

POVILAS VAIČEKAUSKAS

SUSITIKĘS su poetu Kaziu Bradūnu per poezijos dienas Čikagoje, šių metų gegužės 22, ir jo paskatintas, noriu nors prabėgomis pasidalinti su skaitytojais keletu žiupsnelių prisiminimų, mano pergyvenimų iš rūsčių, bet kartais ir didingų, praeities dienų Sibiro platybėse. Tuo pačiu noriu nors truputį papildyti lietuvių martirologijos išgyvenimus bolševikų lageriuose ir kalėjimuose, kurie ne visados buvo tik liūdni, pilni kančios ir nesėkmių. Taip, šalia žiaurių siaubingų momentų mes turėjom ir didingai džiaugsmingų akimirkų — įsimintinų visam gyvenimui.

•

ČIA BUS paliestas savotiškas lagerių laikotarpis Sovietų Sąjungoje. Data 1955-1956 metai. To laikotarpio nuotaikos kartais man atrodo lyg analogiškos dabartiniam ,,glasnost'' metui, kai kalbama apie reformas ir žmonėse žadinama visokių vilčių. Prisimenu, tuomet jau nebebuvo Josifo Visarionovičiaus Stalino. Vyko Maskvoje pasiruošimai 20-tajam bolševikų partijos suvažiavimui. Prie valdžios vairo stovėjo naujas ,,gaspadorius'' — Nikita Sergejevičius Chruščiovas. Sovietinė lagerių sistema išgyveno didžiulę krizę, neregėtą nuo pat Spalio revoliucijos laikų. Pašlijusi tvarka, pasimetę enkavedistai, ypač po Berijos sušaudymo. Plačioje Ru-

sijoje, daugelyje vietovių, milijonai kalinių-vergų visiškai nebeklausė savo ponų: atsisakinėjo dirbti, reikalavo peržiūrėti jų statusą. Nebebuvo ant kalinių rankovių, nugarų ir kelėnų balto skuduro su juodu kalinio numeriu. Jie buvo jau nuplėšyti. Atsirado visokios lengvatos: daugiau buvo leidžiama laiškų rašyti ir juos gauti, buvo leidžiami pasimatymai su artimaisiais ir t.t. — daug kam buvo žadama ,,laisvė''. Tai tais metais Leningrado ir Maskvos pramonė, maitinama anglimis, kurias kasė kalinių-vergų rankos, išgirdo šūkius: ,,Nėra laisvės — tai nėra ir anglių!'' Tušti vagonai be anglių bildėjo geležinkeliais.

Jau buvo praėję kulminaciniai Horilsko, Karagandos, Kengiro sukilimai, Vorkutos 29-tosios šachtos streikas ir jo sušaudymai, o taip pat ir Vorkutoje 2-jo TEC-o (šiluminės elektrinės statybos objektas) streikas ir sukilimas. Čia tenka būtinai pabrėžti, kad pirmąją dalį tų įvykių išimtinai organizavo, vedė ir įvykdė lietuviai, gimę ir augę nepriklausomojoj Lietuvoj, jos sūnūs, daugiausiai jaunesnės kartos atstovai. Prie jų dalinai, palygint negausiai, prisidėjo estai ir būrelis latvių. Kalinių skaičius lageryje standartinis: 4-5 tūkstančiai vyrų. Lietuviai, latviai ir estai sudarė maždaug 25%, ukrainiečiai (daugiausia Vakarų) 40%, o likusi dalis įvairių tautų. Antrajame streiko-sukilimo etape, kuris buvo žiauriai numalšintas specialios NKVD kariuomenės dalinio iš Sverdlovsko, lietuviai irgi dalyvavo šalia didelės daugumos ukrainiečių. Tada buvo ir kraujo aukų, sužeistų ir suluošintų, nes NKVD vartojo kalinių mušimui specialius metalinius strypus ir vilkinius dresiruotus šunis.

Prisimenu, kaip 1955 metų vasarą, liepos mėn., nei vienas lietuvis, latvis ir estas neišėjo į darbą. Nustebusiam lagerio viršininkui, NKVD majorui, ir lagerio administracijai oficialiai buvo pateiktas reikalavimas peržiūrėti lietuvių, latvių ir estų bylas ir grąžinti visus į savo tėvynes pas artimuosius, kaip laisvus piliečius. Mes išgyvenom keletos dienų grumtynes su NKVD kariuomene, kurios kontingentą daugumoj sudarė naujokai, o grumtynės buvo vyras prieš vyrą, stumdymasis, nes jie jėga bandė minią išstumti nuo barakų ir ją apsupus išvaryti iš lagerio zonos; nebuvo prieita susitarimo tarp kalinių ir lagerio administracijos, gi kariuomenė nepajėgė mūsų minios išsklaidyti, nes jie ginklų nevartojo. Po poros dienų, nuolat girdėdami iš garsiakalbių vis piktesnius grasinimus ir ištikrųjų matydami iš lagerio bokštų tiesiog į mus atkreiptus kulkosvaidžių vamzdžius, nenorėdami pertempti dramatinių įvykių stygos, pasitarę tarpusavyje, nusprendėm, kad dalinai savo tikslą pasiekėm, išgarsinom savo streiką, lietuvių, latvių ir estų vardą

ir jų reikalavimus. Todėl, gal jau ir ištikrųjų jų paskutinį įspėjimą girdėdami, pagaliau sutikom išeiti iš lagerio zonos pro spygliuotų vielų tvoroje išpjautą angą į plačiąją tundrą.

Ten buvom iš naujo apsupti iki dantų ginkluotos kariuomenės ir suguldyti vidudienio saulėj, zujant spiečiams uodų aplink veidą, akis ir rankas — godžiai ištroškusių lietuviško kraujo, visų baltų kraujo. Tundroje buvome rūšiuojami į kairę ir į dešinę. Nežinia kuo jie vadovavosi, nes kiekvienas buvom iššaukti atskirai į palapinę, pilną NKVD karininkų, ir apklausinėjami. Aš pakliuvau į didžiulę grupę įtariamųjų streiko-sukilimo aktyvistų ir, perėjęs vėliau keletą Vorkutos kalėjimų ir garsųjį ,,Pirmo kilometro'' baudžiamąjį lagerį, 1955 lapkričio 1 — drauge su kitais lietuviais ir ukrainiečiais buvau nuvarytas į Vorkutos geležinkelio stotį. Apsupti gausybės vilkinių šunų, nuolat piktai lojančių, ir vos vos nesiekiančių savo baltais, aštriais dantimis mūsų liesų kūnų (juos sulaikydavo tik įtempti sargybinių rankose laikomi pavadėliai), demonstratyviai, prieš visus Vorkutos aplinkinius stoties gyventojus, su sukilėlių-maištininkų etikete, baksnojami nuogais durtuvais, pagaliau buvome uždaryti į gyvulinius vagonus ir paruošti nežinomon kelionėn. Vieno NKVD majoro žodžiais: jūs esat paskirti į kalkių kasyklas — lėtai mirčiai. Bet kaip lietuviška patarlė sako: ,,Velnias ne toks jau baisus, kaip jį piešia''. Ir ištikrųjų, kaip vėliau paaiškėjo — mes ne tik nebuvom sušaudyti, ar įgrūsti į kokią nors baisią ,,skylę'' Sibire, bet praėjus kelioms kelionės traukiniu savaitėms, pasijutom nugabenti prie Angaros, netoli Baikalo. O kas dėl sušaudymo, tai jie vis tik į mus šaudė, bet ne ši tema yra šiam rašiniui; gal kita proga papasakosiu.

Mus vežė ir vežė, kol pasibaigė geležinkelio bėgiai. Tada visus išlaipino ir nusivarė į taigą. Konvojaus viršininkas, NKVD kapitonas, savo rankoje turėjo mūsų visų gyvybes. Paėjus giliau į taigą, visą 500 koloną sustabdė, išsitraukė pistoletą ir pasakė: ,,Įstatymas — taiga!'' Supraskit aiškiai: taigoje nėra jokio įstatymo! Ilgai ilgai vilkomės balta Sibiro taiga, išvargę susikabinę rankomis, stengdamiesi nesuklupti ir tuo pačiu išvengti šūvio į pakaušį. Vis dėl to nei ovė nė vieno. Po tos įtemptos l ionės kapinių tyloje, pa liau pasiekėm vidury negyvenam aigos arleistą, tuščią, nedidelį .ndziobos lagerį, kažkada tai buvusią japonų karo belaisvių stovyklą, pastatytą jų rankomis. Netoli lagerio esančios jų kapinės ir barakų statybos stilius liudijo japoniškos kultūros pėdsakus mūtyje ir varg . Visas lageris aptvertas aukšta 5-6 metrų tvora, kurią sudarė vienas šalia kito sukalti į žr ę mediniai,

nulupta žieve, sienojai, 15-20 cm diametro, viršuje nusmailinti, kaip pieštukai, kurių pačioje viršūnėje matėsi nutiesta spygliuotoji viela, greičiausiai su elektros srove. Prieš tvorą ir už jos, kaip ir Vorkutoje, buvo 5 metrų mirties zonos; savotiškai atrodė toks pirmąsyk matomas lageris, kuriam aptverti tiek daug buvo nukirsta maumedžių ir eglių. Kampuose stovėjo sargybinių bokštai, uždengti stogeliais, o pro jų mažus langus kyšojo automatų bei kulkosvaidžių vamzdžiai. Aplink buvo neaprėpiami taigos miškai, alkanos vilkų gaujos, enkavedistai ir mes. Prie lagerio vartų ilgai stypčiojom šaltyje išrikiuoti, kol mus perdavė kitiems enkavedistams. Kažkoks NKVD karininkas, matyt būsimas mūsų viršininkas, po vieną pavardėm pašaukdavo ir balsiai pranešdavo, kad už dalyvavimą sukilime-streike mums yra užvestos papildomos bylos, kad gresia sušaudymas arba papildomi 25 metai nelaisvės. Kada pašaukė mano pavardę, išgirdau juokingą kaltinimą, kad aš reikalavęs sugrąžinimo į Latviją. Nors ir gražus kraštas Latvija, bet aš ne į jį veržiausi, mano širdyje tai buvo — Lietuva, aš buvau lietuvis! Bet ten jiems nesvarbu logika! Vietinis lagerio NKVD garnizonas, matyt atsiųstas irgi iš kitur, labai buvo įbaugintas tarp jų pačių pasklidusių gandų, kad mes, šitie nauji kaliniai iš šiaurės, esam baisūs žmonės — sukilėliai, nebebijantys mirties ir visokių lagerinių bausmių, nebeklausantys gulagų tvarkos, atsisakę dirbti bet kokį darbą. Ir kur gi jiems žinoti, kad po tais nušiurusiais ,,bušlatais'' ir apiplyšusiom ,,telogreikėm'' ruseno tėvynės meilė, jos ilgesys, Lietuvos nepriklausomybės metais išugdytas patriotizmas ir juo persunktos poezijos eilutės bei dainos.

Pirmą siurprizą užtaisėm tiems naujiems mūsų enkavedistams, kai laukdami atsidarant lagerio vartų, užplėšėm ,,Augo kieme klevelis...'' Mums įkandin neatsiliko ir vakarų ukrainiečiai su savo posmais nuo Lvovo ir Karpatų. Nebuvo tą naktį vėjo, tyliai krito žemyn baltos snaigės, lyg Kūčių vakarą, nustebę žiūrėjo kareiviai, bet iš karto supratom, kad jie tyliai mus gerbė, nes nereikalavo nustoti dainavus. O gal jie, kaip ir mes, buvo atsiųsti, nutremti čia už kokį nors prasižengimą; gal ir jie turėjo savo gimtuosius kraštus, namus ir šeimas? Žiūrėjo nustebę į mūsų plaukais apžėlusius veidus, nes ištikrųjų barzdom apaugom per keletą savaičių, ir kažką savo viduje svarstė — bentmums taip atrodė. Ir tikrai, kaip vėliau paaiškėjo, į mūsų jiems tokį keistą naujųjų ateivių kontingentą, kur pusė buvo lietuvių, o kita pusė vakarų ukrainiečių, lagerio viršininkai ir administracija taip ir žiūrėjo: nevertė eiti dirbti, nevykdė jokių ,,pravierkų'', jokie ,,nadzira-

teliai'' nesimaišydavo lagerio viduje, išskyrus retus atvejus. Matydavom lagerio administraciją tada tik, kai atveždavo paštą arba maistą. O su maitinimu taip darydavo: atidarydavo lagerio vartus, arklys įveždavo vežimą, prikrautą miltų, žuvies ir kitų produktų, apskaičiuotų ilgesniam laikui. Arklį kareiviai išsivesdavo, o vežimą palikdavo sakydami: ,,Dalinkitės patys!''

Mes greit išsirinkom savo vidinę valdžią, o kartu ir virtuvės personalą. Pusė buvo mūsų lietuvių, o kita pusė — ukrainiečių, su kuriais gražiai, broliškai sugyvenom. Virtuvė buvo stropiai prižiūrima. Nors maisto būdavo nedaug, bet jis niekur nedingdavo, ir visus lygiai davinys pasiekdavo, nes vagių nebuvo. Gyvenom barakuose, surėstuose iš rąstų. Barakuose radom tuščius narus ir nesuskaitomą daugybę japonų paliktų išbadėjusių blakių. Pirmiausiai jos užpuolė mus, o paskui mes jas. Suradom metalinių statinių, pripylėm į jas vandenį; užkūrę laužus, virinom ir laistėm visus plyšius, arba mažesnius medinius gultus tiesiog kišom į verdantį vandenį — ir blakės pasitraukė. Mūšį laimėjom mes.

*

TAI ŠTAI, po tokios įžangos ir padėties apibūdinimo, suminint kai kurias aplinkybes, gal skaitytojams šiek tiek paaiškės ir jie nors dalinai supras ir įsivaizduos tolimesnį lietuvių sukilėlių-kalinių gyvenimą ir nebeklausinės: ,,Kaip lageryje galima surengti poezijos vakarus ar Vasario 16-tosios minėjimą, ir būti NKVD nenubaustiems. Bet iš tikrųjų taip buvo: mes jų nematėm, o jie mūsų, jie nelandžiodavo mums po barakus, taigi, mes galėjom ten ir dainuoti, ir šokti, ir deklamuoti... Žinoma tik vieni vyrai...

Daugelis detalių išblėso per tuos prabėgusius 32 metus, bet kai ką prisimenu gerai. Yra išlikusių daugybė pavardžių, kurių skelbti dar nenoriu, gal vėliau, kai paaiškės ,,glasnost''... Taigi, kaip mes šventėm Vasario 16-tąją 1956 metais, Irkutsko srityje, netoli dabartinės Bratskij Hes, Ozerlago teritorijoje, Andzioboje? Prisimenu, kaip tą žiemos rytą Sibire, traškant šalčiams, susirinkom lietuviai į vieną iš didesnių lagerio barakų, kad galėtume kuo daugiau sutilpti, ir ten įrengėm stilizuotą ,,altorių'' šv. mišių aukai. Tai buvo iš lentų padarytas stalas, užtiestas balta paklode, iš žalių maumedžio šakučių padarytas miniatiūrinis kryželis. Vietoje kieliko aplankstytas aliuminis puodukas, vietoj patenos — skardinė lėkštutė. Mišioms ruošėsi tėvas kun. St.., pražilusia barzda, be arnoto, be stulos... Jo veide švietė mėlynos akys ir rami šypsena, taip, kad tuojau visus šventiškai nuteikė. Vyno nebuvo. Jis išspaudė

keletą vandeny mirkytų razinkų, tebuvo gal tik pora gerų lašų! Ostijos vietoj kažkas iš mūsų išsaugojo iš Lietuvos prisiųstą kalėdinę plotkelę, komunijai buvo — džiovinto pyrago gabaliukai. Kunigas mišių maldas kalbėjo lotyniškai, jas mokėjo mintinai. Ministrantūrą kalbėjau su kunigu kartu aš. Jam patarnavau per mišias. Šv. mišių metu negiedojom, bet tyliai meldėmės. Įsimintina ir mūsų kolektyvinė malda, anuomet skaityta, kurios turinį, kad ir ne visai žodis į žodį, bet maždaug bandysiu atkurti; ji buvo skaitoma garsiai:

,,Viešpatie, atleisk mums mūsų nuodėmes ir teikis išklausyti maldą mūs' nužemintų širdžių... Šitoj nelaisvėj pavargo mūsų rankos ir kojos, sunkiom abejonėm aptemo mūsų akys bežvelgiant į laisvę... Sugrąžink, Viešpatie, mus į brangią tėvynę Lietuvą, kad galėtume ten laisvai suklupti prieš tavo gėlėse skendintį altorių, kaip sugrįžę sūnūs palaidūnai ir iš nužemintų širdžių dar kartą tėviškės bažnytėlėje užgiedoti ,,Pulkim ant kelių''... Pasigailėk, Viešpatie, mūsų, dėl savo didžio gailestingumo ir dėl pasigailėjimų gausybės išdildyk mūsų nuodėmes... Viešpatie, pasigailėk mūsų, nes metas pasigailėti!.. Per Kristų, mūsų Viešpatį, grąžink mums ir mūsų tautai laisvę, kurią taip lengvai praradom... O, Viešpatie, mes pasitikime tavimi! O Marija, Vilniaus Aušros vartų Motina, malonių tarpininke, užtaryki mus!..''

Mišių metu daugelis priėmėm šv. Komuniją. Esant tokiai pakiliai religinei nuotaikai, tame pačiame barake netrukus ir prasidėjo Vasario 16-tosios minėjimas su lietuviškos poezijos ištraukomis. Kalbėjo Vorkutos baudžiamojo lagerio ,,Pirmojo kilometro'', pogrindy leisto kalinių laikraščio ,,Varpas'' redaktoriai, vienas buvęs Lietuvos kariuomenės karininkas, kartu ir partizanas, kalbėjo ir poeziją skaitė Vilniaus universiteto ir Pedagoginio instituto buvę studentai, literatai ir poetai. Prisimenu, man teko deklamuoti keletą Brazdžionio eilėraščių, kurių pirmasis buvo ,,Šaukiu aš tautą'', tik pirmame posme, vietoj GPU, mes vartojom NKVD. Kiti eilėraščiai buvo šie: ,,Garbė tau, viešpatie'', ,,Iš tavo rankų'', ,,Ieškojau tėviškės tamsioj nakty it kapas''. Iš Pedagoginio instituto studentų vienas mokėjo eilėraštį ,,Ąžuolas'', kuris buvo sunkiai visų išmokstamas, bet lageriuose žinomas. Kada deklamavau Bradūno ,,Tremtinio sapnas'', mačiau, kaip ypatingai buvo paliestos klausytojų širdys; supratau, kad tuo metu mačiau tik jų spindinčias akis, kalinių drabužiais aprengtus kūnus, o jų dvasia kažkur toli toli, ten prie Nemuno pleveno... — Kur dūmai gimtojo namo,.. kur jos akys kaip slėnio linai... — Daugumas mūsų tai buvom jauni...

ДА ЗДРАВСТВУЕТ
СТРОИТЕЛЬ КОММУНИЗМА !

Skaitytojams norisi priminti, kad ne tik čia, viduriniame Sibire, buvo deklamuojami lietuvių poetų eilėraščiai. Menu, kaip jie liejosi ne vienam iš mūsų krūtinių ir Vorkutoje, kai žvelgdavom į tolį, gal už kokių 50 km dunkstančias Uralo kalnų snieguotas viršūnes, savotiškai šaltas, grėsmingas ir mums svetimas, bet gražias. Deklamavom Brazdžionį: ,,Garbė už kalnus, kur žmogus nesiekia, garbė už marių paslėptas gelmes, garbė tau, Viešpatie, jog esam niekas prieš tavo veidą, o prieš nieką — viskas mes...'' Vaikščiojom tenai už spygliuotųjų vielų, bet su poezija nesiskyrėm. Ją perrašinėjom, mokėmės mintinai, ji mums papildė tai, ko trūko minimaliam žmogiškam gyvenimui, dvasinei gyvybei palaikyti,

Tas poezijos ir dainų pobūvis, skirtas Vasario 16-tosios garbei, toliau tęsėsi jau kitame lagerio barake, pačioje virtuvėje. Ant galinės sienos iš vilnonių siūlų, ištrauktų iš mūsų megztinių, buvo padaryta mažytė trispalvė. Ten buvo ir vyčio kryžius, ir Gedimino stulpai, pagaliau dominavo iš žalių maumedžio šakelių stilizuotas vytis. Per visą patalpą buvo ištiestas stalas 150-200 žmonių, apkrautas skurdžiais, bet palyginti lagerio sąlygomis gana turtingais valgiais. Keli iš mūsų buvom gavę iš Lietuvos siuntinius. Be to, patys daug dienų taupėm maistą, kad galėtume per Lietuvos nepriklausomybės minėjimą, Vasario 16-tą, šiek tiek žmoniškiau pavalgyt ir pasijust žmonėmis. Ant stalo buvo padėtos ir kelios rūkytos žuvys, lašišinės kilmės. Mes jas vadinom ,,gorbuškom'', nuo žodžio kupra, nes jos buvo kuprotos, o jų mėsa rausva; jos buvo gaunamos iš Baikalo. Vienam kaliniui buvo skiriama tik keli gramai, bet viską krūvon sudėjus, jau buvo galima paragauti. Čia mums siurprizą padarė mūsų broliai ukrainiečiai. Jie valdė drauge su lietuviais lagerio virtuvę, jos pusę, tai jie, vargšeliai, sužinoję, kad švęsim savo nepriklausomybės šventę, gal kokias 20 dienų pusbadžiu gyveno. Jiems duonai skirtus miltus, kasdieninį davinį, vis slaptai dėjo į vieną krūvą, visaip taupė, kad pagaliau Vasario 16-tajai galėtų mums iškepti ukrainietiškų ,,bandelių'' ir ,,pyrago''. Tokios jų aukos mes nesitikėjom, buvom labai sujaudinti. Žinoma, vėliau ir mes jiems tuo pačiu atsilyginom, kada jie minėjo savo poeto Taras Ševčenko sukaktį. Tame jų minėjime aiškiai buvo

---

Istorinė nuotrauka iš Ozerlago sovietinio konclagerio, Sibire, švenčiant Kalėdas 1956.XII.24. Jauni Lietuvos vyrai, darbo vergai, užraše sveikinami kaip ,,komunizmo statytojai'' — ,,Tegyvuoja didžioji tarybinė liaudis — komunizmo statytoja!''

jaučiamas jų nacionalinis pakilimas, tėvynės meilės pasireiškimas. Jie buvo labai patenkinti ir laimingi, kad mes taip juos stipriai respektavom. Tikras tai buvo dviejų tautų draugystės pasireiškimas, nedirbtinas, bet realus! Gaila, kad čia išeivijoj mes to pasigendame.

Prisimenu, ant stalo buvo ir giros puodukai, mes juos kėlėm už laisvę, už nepriklausomą Lietuvą. ,,Vaišių'' metu buvo daug dainų išdainuota, Jų repertuaras baigėsi ,,Lietuviais esame mes gimę'', ,,Partizanų maršu'', ,,Lietuva brangi'', ,,Marija, Marija'' ir pagaliau Tautos himnu ,,Lietuva, tėvyne mūsų..''

*

MANO aprašyti vaizdai iš lietuvių kalinių pergyenimų Sibire, rodo lietuvių tautos gajumą siekiant laisvės, rodo faktus, kokią didelę reikšmę turėjo mums tie 22 metai nepriklausomo gyvenimo. Lietuviai buvę laisvi — nenori būti vergais! Jie ir mums išeivijoje primena, kad ir toliau mes turim rengti kuo įspūdingiausius Vasario 16-tosios minėjimus, nes lietuvių išeivijos pareiga yra judinti tarptautiniu mastu Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymą ir, esant palankioms aplinkybėms, kartu su tauta ji pasiekti.

Kitas labai svarbus faktorius išeivijos veikloje tikinčiųjų lietuvių atžvilgiu yra MALDA. Kai mes buvom Sibire pasmerkti mirčiai — o tikinčiųjų buvo beveik 100% — mes meldėmės. Prašėm Viešpaties malonės ir ją išprašėm. Ir tikrai, staiga iš nežinia kur atsirado Chruščiovas, XX-as suvažiavimas... Bet tada, prisimenu gerai, mes nesipykom vienas su kitu, dalinomės po lygiai paskutiniu duonos trupiniu, kasdieną stengėmės būti geresniais... ir JIS išgirdo — grįžom beveik visi į tėvynę. Žvelgiant į dabartinę lietuvių tautos padėtį, kad ir išeivijos akimis, gal daug kam atrodo beviltiška padėtis, be perspektyvų, ir šiandien kalbėti apie nepriklausomą Lietuvos valstybę lyg būtų tuščia retorika... Išeinant gi iš mano patirties Sibire, aš nematau nieko čia juokingo ar utopiško. Juokingi yra tie, kurie netiki stebuklais ir jų nemato! O mūsų visas žmogiškas gyvenimas juk ir yra pilnas ženklų ir stebuklų! Tik mes, užsiėmę kasdienybe, dažnai čia pat panosėj!.. Kas mums atrodo negalima, JAM — viskas galima!.. Ar nenoriu nieko čia įtikinėti, man tenka kur kas paprastesnis uždavinys: tik truputį paliudyti ką mačiau ir regėjau, ką savo rankomis liečiau...

Ir išvadoje: jeigu mūsų visa kultūrinė ar politinė veikla ir bus žmogiškai be priekaištų, nors mes visi per Vasario 16-tosios minėjimus kad ir labai garsiai šauksim: ,,Lietuva, tėvyne mūsų''... — čia bus

dar ne viskas. Reikia dar vieno mažyčio dalykėlio, kad JIS iš aukštybių pajudintų nors mažytį savo pirštą mūsų pusėn...

Tai čia, štai ir iškyla dar vienas įdomus klausimas: jeigu mes staiga dabar turėtume nepriklausomą savo valstybę, ar mes būtume geresniais negu buvom? Ar mes labiau mylėtume vienas kitą ir nebedarytume senų klaidų ir peštynių? Ar labiau mylėtume Tą, kuris mus sukūrė, iš kurio rankų viską esam gavę, ir šiandien gaunam?..

*

POST SCRIPTUM

BAIGUS šį straipsnelį iš mano prisiminimų Sibire, noriu dar sugrįžti prie lietuvių poezijos, noriu tik truputį paliudyti, kad mūsų poezija kūreno mūsų širdyse tėvynės meilės ugnį, kuri buvo kaitri ir jauna. Noriu paliudyti mūsų jaunimui, kad ta poezijos sukurta ugnis sukėlė Vorkutoje sukilimą, nežinant net patiems garbingiems poetams. Norėjau dar ir tai pasakyti, kad mūsų garbingųjų lietuvių poetų: Brazdžionio, Bradūno, Aiščio, Maironio, Putino, Miškinio ir kitų poezija yra realybė, yra jėga, yra gyvenimas! Ir mūsų išeivijoje ji turi būti ir toliau branginama ir vertinama kaip milžiniška dvasinė jėga, apsprendžianti tolimesnį mūsų lietuviškąjį gyvenimą kelyje į laisvę. Tokią poeziją aš mačiau, regėjau, su ja gyvenom Sibire, su ja perskrodžiau Atlantą. Ji miela ir šiame krašte. Todėl buvau labai laimingas, jog galėjau nors vieną dieną dalyvauti poezijos vakare Čikagoje, iš paties poeto K. Bradūno lūpų išgirsti jo ,,Tremtinio sapną'' ir gauti autografą ant jo vėliausio eilėraščių rinkinio ,,Krikšto vanduo Joninių naktį''.

Svajojau susitikti ir su B. Brazdžioniu, arčiau ir intymiau pasišnekėti. Tai buvo Los Angeles. Po šv. mišių Šv. Kazimiero parapijos kieme, priėjau prie poeto; su juo buvo ir žmona. Pasisveikinom, prisistačiau iš kur esu ir kas toks. Pradėjom kalbėti apie Sibirą, jo poeziją, surašytą kalinių ir tremtinių širdyse, bet staiga kažkas priėjo, nukreipė mūsų pokalbį, ir liko viskas neišsakyta. Paliko tik atmintyje besišypsantis ir giedras poeto veidas ir ta paslaptinga brazdžioniška nuotaika, kai prie jos prisilieti.

Nežinau kas įkvėpė poetą sukurti ir parašyti, pavyzdžiui ,,Neregio elegiją''. Kokia tai buvo kūrimo mechanika? Nežinau, ar jis jautė ir žinojo, kad elegijos posmai virs daina — giesme, labiausiai pamėgta lietuvių kalinių, tremtinių. O kiek daug karcerių sienų, šaltų kamerų, spygliuotų vielų užtvarų ir barakų girdėjo tą dainą, liūdnai skambančią, bet kartu ir guodžiančią, pilną rimties: ,,Žydi soduose obelys žy-

...Poezija kūreno mūsų širdyse tėvynės meilės ugnį, kuri buvo kaitri ir jauna. Poezija yra realybė, yra jėga, yra gyvenimas!

di, o žiedus kažką keikiant girdžiu, ar ir jūs neregėjot žydrynės, kad suklupot prieš žemės stabus... Prieš vaivorykštės juostą nepuolat, nesimeldžiate žiedui baltam, prieš stabus, nepažįstami broliai, pasiklydot pasauly šviesiam...'' Būtų labai didelė skriauda ir neteisybė, jeigu neužsiminčiau apie mūsų lietuves moteris. O moterys — ir jos turėjo Vasario 16 šventes — gal net didesnės poezijos mylėtojos negu vyrai. Kad mūsų žymiųjų poetų eilėraščiai buvo deklamuojami ir masiškai gyveno ne tik vyrų, bet ir merginų, moterų kalinių tremtyje, kalėjimuose bei lageriuose — teliudija dar šis mažytis epizodas.

Važiavau iš Zarasų į Kauną 1965 metais. Vairavau mažytį keturių vietų ir keturių cilinderių ,,Maskvičių'', švogerio nupirktą doleriais iš JAV. Netoli Utenos, pakėlusi ranką, paplentėj stovėjo ir laukė vidutinio amžiaus moteris. Ji prašėsi manęs pavėžėti iki Kauno. Sakė: ,,Pinigų tai neturiu, bet kol važiuosim, tol jums deklamuosiu eilėraščius'', Tai taip ir sutarėm, o priedo ji man dar ir tyliai paniūniavo daugelį dainų. Ir iš tikrųjų, ji buvusi mano likimo draugė, Vorkutos kalinė, savo atmintyje nešiojo Brazdžionio beveik ištisas ,,Krintančias žvaigždes'', daugybę Maironio, Putino, Aisčio, Bradūno, Miškinio ir Salomėjos Nėries eilėraščių. Ji visų nespėjo išdainuoti ir išsakyti per trejetą kelionės valandų. Jos pavardė: Stasė Baniulienė, medicinos sesuo. Šiandieną jau jos nebėra šiame pasauly, ji ilsisi Petrašiūnų kapinėse Kaune. Jos iškankintą kūną nebepajėgė atstatyti ir iš Čikagos siunčiami vaistai... Kokia vis tik žiauri ir didinga mūsų tautos Sibire epopėja! Negalvokim, kad ji jau baigta, ji tebesitęsia ir šiandien...

O poezija? Aukso arfos poetų garsiųjų ir toliau tegu skamba Lietuvai, josios pastangom atgauti laisvę. Šiandien aišku, kad kol bus tauta ir jos dainiai, to siekimo niekas nepajėgs sužlugdyti. Paskutinės žinios iš Lietuvos tą patvirtina: tai Maironio 125 metų gimimo metinės: 8 tūkstančių žmonių aplink savo šimtmetines sienas dar niekad nematė senoji Kauno katedra ir Maironio mauzoliejus. O gal tai ir yra istorijos pasikartojimas jos spiralinėj formoj?

NAUJI UŽDAVINIAI IR METODAI

JUOZAS KAZICKAS

Į LAISVĘ gimė tautai praradus laisvę. Tad jau pats žurnalo vardas labai prasmingai apibūdina jo pagrindinę užduotį. 1950 dešimtmečio pradžioje daugelis aktyvių rezistencijos dalyvių susibūrė JAV. Intelektualinės jėgos buvo gausios, prisiminimai apie nepriklausomą Lietuvą gyvi, ir viltis, kad neteisėtas krašto okupavimas turės pasibaigti, stipri. Tačiau buvo aišku, kad suverenumo atgavimas truks ilgesnį laiką, todėl rezistencinės dvasios ir veiklos išlaikymui žurnalo išleidimas buvo esminis.

Pagrindiniai *Į Laisvę* steigėjai, kurių daugelis buvo susibūrę New Yorko apylinkėje, tarptautinę padėtį vertino blaiviai. Niekas nesitikėjo greito grįžimo į laisvą Lietuvą. Klausimas tik buvo, kaip ir kiek ilgai rezistencijos dvasia gali būti išlaikoma, kol Lietuvos byla atsidurs tarptautiniam forume. Todėl *Į Laisvę* steigėjai ir galvojo, kad žurnalo pagrindinė užduotis buvo **tautinio sąmoningumo ir rezistencinės dvasios puoselėjimas.** Lygiagrečiai žurnalas turėjo būti įvairių minčių bei nuomonių forumas Lietuvos okupacijos bylos kėlimui tarptautinėje plotmėje.

Praėjus 34 metams ir išleidus šimtą numerių, pažiūrėkim, ar *Į Laisvę* sugebėjo pasiekti savo steigėjų užsibrėžtus tikslus?

Trisdešimt ketveri metai yra pilna generacija nuo pirmojo numerio išleidimo. Nuo laisvės praradimo — pusantros generacijos. Tai ilgi laiko vienetai žmogaus gyvenime, visas puslapis tautos gyvenimo istorijos knygoje.

Bevartant senuosius ir paskutiniuosius *Į Laisvę* numerius, pagrindinis įspūdis yra žurnalo aukštas, intelektualinis lygis. Daugumas politinių, visuomeninių ir net literatūrinių straipsnių gvildena rezistencijos idėjas ir problemas. Ar tai

---

Su šiuo numeriu Į LAISVĘ pradeda antrąją šimtinę Amerikos žemėje. Kad jos nebereikėtų užbaigti, yra visų mūsų lūkestis.

Apie žurnalo nueitą kelią ir naujus uždavinius ateičiai šį kartą rašo buvę Į LAISVĘ redaktoriai — dr. Juozas Kazickas, dr. Antanas Musteikis ir Vytautas Volertas.

1987 spalio 25-27 Washingtone įvykusios politinės konferencijos dalyviai prie Baltųjų rūmų. Vidury, pirmoj eilėj, šio straipsnio autorius dr. J. Kazickas. Nuotr. K. Ambrozaičio.

būtų prisiminimų formoje, ar tarptautinės teisės analize, ar net poezijos kūriniuose, Lietuvos nepriklausomybės atgavimo idėja dominuoja. Lyginant su kitais panašios užduoties ir formos žurnalais, *Į Laisvę* stovi viršūnėje, jo įnašas svarbus ir nepaneigiamas.

Tačiau svarbesnis klausimas yra, kaip plačiai tos idėjos pasiekia visuomenę, neskaitant pačių LF bičiulių, ypatingai už lietuviškosios išeivijos ribų. Šis klausimas yra daugiau empirinis, ir gali būti atsakytas tik spėliojimu. Kiekvienos idėjos platinimas ar jos pasiekimas yra sėkmingas tiek, kiek ta visuomenė, kuriai ji skiriama, pritaria ir prisideda prie jos įgyvendinimo. Tad ir *Į Laisvę* pasisekimas priklauso nuo skaitytojų — jų skaičiaus, pritarimo idėjoms ir pasiryžimo įnešti savo aktyvų indėlį jų įgyvendinimui.

Bijau, kad mano atsakymas neatrodys džiuginantis. Skaitytojų skaičius per 34 metus pasiliko ribotas, jų dauguma LF bičiuliai. Gaila, bet tai gyvenimo faktas. Tiesa, kai kurios žurnalo mintys pacituojamos kituose leidinuose, tuo dalinai praplečiant minčių ribą, bet daugiausia jos pasilieka vien tik LF tarpe. Gal labiausiai apgailestautina, kad *Į Laisvę* įtaka už išeivijos ribų yra dar mažesnė. Kaip vienas iš žurnalo steigėjų aš didžiuojuosi *Į Laisvę*. Jau pats faktas, kad jis išsilaikė 34 metus, kad mes dar turime stiprių ir aktyvių bendradarbių, yra didelis džiaugsmas. Ir jeigu žurnalo įtaka

tarptautiniam forume ir yra ribota, jo totalinė reikšmė kovoje dėl Lietuvos laisvės yra svarbi ir nepaneigiama.

Kokia *Į Laisvę* ateitis?. Nei vienas iš mūsų 1953 metais negalėjome pramatyti Lietuvos bylos ateities. Neįmanoma ir šiandiena atspėti, kokia ji bus po metų, kitų. 1945-47 laikotarpy vyravo dvi aiškiai skirtingos nuomonės. Vieni nuoširdžiai galvojo, vylėsi, kalbėjo ir įtikinėjo kitus, kad grįžimas į laisvą Lietuvą tik už kampo. Ar tai Amerika privers Sovietų Sąjungą pasitraukti iš Pabaltijo, ar netgi partizanų kovos ir aukos paveiks laisvojo pasaulio sąžinę, ir Jungtinės Tautos nubalsuos už Pabaltijo tautų nepriklausomybę — vienaip ar kitaip, bet mes grįšim į laisvą Lietuvą ir netgi greitai. Dauguma, tačiau, juto, kad tokios viltys buvo nerealios.

Pradedant leisti *Į Laisvę* 1953 metais, nepriklausomybės atgavimo klausimas pradėjo slinkti iš metų į dešimtmečius. Klausimas, kada Lietuva taps laisva, pasidarė neesminis. Svarbiau buvo, kad laisvės idėja pasiliktų gyva. Tas pats galvojimas turi būti palaikomas ir dabar.

Be lietuviškos spaudos, nuolat keliančios nepriklausomybės klausimą ne tik išeivijoje, bet ir Lietuvoje bei tarptautiniame forume, laisvės atgavimas nusitęstų dar toliau. Kiekvienais metais mūsų, pabėgėlių, indėlis toje byloje mažėja. Tačiau, iš kitos pusės, rezistencijos sąjūdis Lietuvoje stiprėja. Tad su šiuo metu besikeičiančiom sąlygom Sovietų Sąjungoje, būtų svarbu plėsti *Į Laisvę* skaitytojų būrį, pasiekiant ir pačią Lietuvą, įjungiant iš jos bendradarbius. Bendradarbiai iš okupuoto krašto perduotų mums tikresnį vaizdą apie padėtį ir ypatingai apie rezistencinį judėjimą. Yra pavojus, kad ir Lietuvoje tautinis sąmoningumas ir nepriklausomybės idėja gali silpnėti be vidinio ar išorinio puoselėjimo.

Nemažiau svarbu išeivijoje yra įtraukti į spaudos darbą **jaunąją generaciją.** Ji domisi savo tėvų ir senolių gimtuoju kraštu, net ir ta dalis, kuri nebekalba lietuviškai.

Kontaktų sudarymas tarp Lietuvos ir išeivijos jaunųjų generacijų praplėstų bendravimo ratelį už reguliarių giminystės ribų. Pasikeitimas idėjomis sustiprintų abiejų pusių ryžtingumą kovoje už nepriklausomybės atstatymą. Išeivijoje meilė tėvų kraštui įgautų prasmingą turinį, o Lietuvos rezistencijos dalyviams suteiktų didesnį pasitikėjimą savo idealo pasiekimui. Bendravimas vestų į tarpusavio paramą: išeivija teiktų materialinės ar politinės reikšmės parama, gi bičiuliai iš tėvynės — informaciją apie rezistencijos eigą ir specialius pageidavimus jos stiprinimui.

Šia prasme *Į Laisvę* pasidarytų tikru **rezistencijos šaukliu.** Taip kaip kadaise *Aušra*, kaip karo metu LF biuleteniai, — sutelktų daugiau

skaitytojų ir atliktų uždavinius, kuriuos originaliai pirmieji *Į Laisvę* steigėjai buvo pramatę. Gal iki šiol šitokios žurnalo krypties per daug ir nereikėjo. Bet šiuo metu, su besikeičiančiom nuotaikom ir judėjimu Sovietų Sąjungoje, kuri sukuria taip vadinamasis ,,glasnost'' , atsidarė durys ir stipresnei rezistencinei veiklai. Todėl, žvelgiant į ateitį, ir *Į Laisvę* turi transformuotis į tiesioginį rezistencijos šauklį, į aktyvų dalyvavimą kovoje dėl laisvės.

Ryšy su šitomis mintimis iškyla ir kiti klausimai: kaip **sustiprinti materialinę žurnalo bazę** ir kaip į skaitytojų bei bendradarbių tarpą įtraukti jaunąją kartą.

Finansinės problemos iškilo jau su pirmojo *Į Laisvę* numerio išleidimu. Jos nebuvo lengvos tada ir dar sunkesnės dabar. Nėra lengvo atsakymo, kaip jas geriausiai išspręsti. Trys pagrindiniai šaltiniai, kuriais žurnalas remiasi, yra prenumeratoriai, stambesni rėmėjai ir specialūs vajai bei aukos. Su besikeičiančiom sąlygom ir su kovingesniu žurnalo turiniu reikėtų bandyti keletą naujų metodų; 1. Sustiprinti ,,Į Laisvę fondą'', kopijuojant Lietuvių Fondo pavyzdį. Jo vadovybei reikėtų asmens su energija ir pasišventimu, kuris tokį fondą padarytų sėkmingu. 2. Ypatingą dėmesį kreipti palikimų užverbavimo kryptimi. 3. Kreiptis į kitus laisvės judėjimą remiančius asmenis, fondus ir tarptautinius šaltinius. Finansinė problema, nors ir rimta, nėra neišsprendžiama. Ji neturi tapti atsiprašinėjimo priežastimi.

Komplikuotesnis klausimas yra jaunosios, jau išeivijoje gimusios, kartos įtraukimas į bendradarbių ir skaitytojų eiles. Sąmoningo ir tautiškai susipratusio lietuviško jaunimo yra daug. Jie įsijungia į visuomeninę veiklą, dalyvauja socialiniuose bei kultūriniuose subuvimuose. Reikia tik juos surasti. Tam didelė pagalba būtų visų lietuvių centrinė informacija, jeigu tokią būtų galima suorganizuoti. To organizavimo galėtų imtis centriniai veiksniai. Ji talpintų ne tik vardus ir pavardes bei adresus, bet ir platesnius duomenis, rodančius asmens visuomeninę veiklą, pvz., lietuviškos spaudos prenumeravimą, priklausymą organizacijoms, dalyvavimą jaunimo šventėse, kongresuose ir kt.

Dalį tokios informacijos atskiros organizacijos jau ir dabar turi. Ji tik turėtų būti praplėsta ir papildyta. Jos reikšmė būtų begalinė. Suradimas lietuviškojo jaunimo ir profesionalų pasidarytų žymiai lengvesnis. Tokios kartotekos sudarymui finansiškai galėtų padėti Lietuvių Fondas, Tautos Fondas, Bendruomenė ar net ir biznio organizacijos.

Kartais atrodo, kad problemos yra neišsprendžiamos. Tačiau

turime atsiminti, kad didžiausi žmonijos istorijoje pasiekimai buvo padaryti tų, kurie tikėjo savo idėjomis ir visiškai nesirūpino galimais sunkumais. Tiesa, su besitęsiančiu išeivijos gyvenimu, jėgos silpsta ir retėja, bet jos gali ir turi būti papildomos naujomis. Dažnai senosios generacijos metodai pasiekti jaunimą nėra sėkmingi. Jaunie-siems nežinomos mūsų senosios politinės partijos ir grupės. Jie jomis nesidomi, tačiau Lietuvos laisvės klausimas yra visiems suprantamas. Jis ir jaunimui yra gražus ir prasmingas idealas. Kada jaunosios generacijos išeivijoje ir Lietuvoje sudarys tarpusavio tampresnius kontaktus, nebus jėgos, kuri galėtų tautos laisvės siekimo judėjimą sustabdyti.

ŠIMTAS IR DAR KIEK

VYTAUTAS VOLERTAS

Kai entuziastų amžius sveriasi senatvėn, o jaunesnių kartų didžiuma skirstosi, sunku tikėtis gražios ateities. Tada natūralų ryšį su rytdiena — prigimtą viltį — turi papildyti sunkesnis ir retesnis jausmas, pareiga.

Pareiga nėra beprasmis akmens ridenimas į kalną, kaip Jobo dramoje. Pareigą vykdantieji atranda naujas vertybes, pamiršta apsisunkinimą ir sustiprina merdėjusias viltis.

Į Laisvę (ĮL) žurnalas po šimto numerių taip pat žvalgosi gyvenimo išvestoje kryžkelėje. Žinoma, *ĮL* nėra izoliuotas periodinis leidinys — vienam asmeniui, filosofui ar politikui rašant, spausdinant ir skleidžiant savo mintis. Kartu su *ĮL* gyventi ar atsisakyti gyvenimo sprendžia ištisas sambūris. Ir čia nėra labai reikšminga, kiek tas sambūris gausus, bet labai svarbu, kokiame jis sveikatos stovyje.

Už pozityvų apsisprendimą gyventi reikia jungti ir kitų paskatą gyvenimui. Tikras žmogus nepakelia vienumos, jis kovoja už savo ir už šalia jo esančių egzistenciją. Mūsų atveju — už lietuvių tautinę egzistenciją, kai tautiniai bruožai saugojami ne kitų tautų paneigimui ar žeminimui, bet žmonijos kultūros ir istorijos lobynui.

ĮL žurnalo ir juo besirūpinančio sambūrio ateities pirminis rūpestis tebūna aktyvi, kūrybingai ir logiškai įtikinanti, medžiaginės naudos nežadanti, tačiau dvasinį asmens pilnumą pabrėžianti paskata giliam lietuvio sąmoningumui. Pagrindą dar turime. Be dėmesio, beveik

nepastebimai, subrendo ir brėsta jauni kūrėjai, specialistai, net vienas kitas visuomenininkas. Štai atėjo operos dirigentai, kompozitoriai, jauni solistai. Gausu dailininkų, praėjus dabartiniam blaškymuisi mene, iš jų išsiskirs ne vienas, toli pastebimas. Sunkiausia yra rašytojams — kalbos problema. Bet štai visai neseniai išleista jaunos autorės gera vaikams knygelė. Atsirado istorikų su daktaro laipsniais, Lietuvos istorijos specialistų. Lituanistinė katedra Čikagoje, reikia laukti, duos pasiruošusių žmonių. Ir kituose universitetuose atsiranda disertacijų lituanistinėmis temomis.

Pagrindas yra. Tik negalima leisti jam aižėti. Štai čia ir būtų *JL* uždavinys ateičiai. Šis uždavinys prie pirmojo šimto numerių pridėtų dar labai daug. *Aidai, Metmenys* registruoja kultūrinius įvykius. *Tėvynės sargas, Naujoji viltis, Varpas svarsto politiką. JL* ir jį leidžiantis sambūris tesigriebia labiausiai pamiršto darbo — plėsti logiškai pagrįstą užsispyrimą jaunos inteligentijos tarpe ir šią inteligentiją burti. Sunku, reikia labai daug išradingumo. Bet kažkas privalo šią pareigą vykdyti.

DIRBKIME IR BUDĖKIME!

ANTANAS MUSTEIKIS

Klausimai „nuo redaktoriaus stalo" yra esminiai ir gyvybiniai; jais alsavo ir tebealsuoja visi žurnalo redaktoriai, bendradarbiai ir skaitytojai. Didžiojo rezistento prof. Juozo Brazaičio paskata palaikyti tremtyje rezistencijos ir budėjimo dvasią" atspindėjo lietuvių širdį bei troškimus. Ji apsprendžia ir mūsų laikus.

Pirma, tenka patvirtinti, kad toji dvasia giliai ir plačiai sklido iš JL žurnalo skilčių. Nežinau kito šaltinio, kurs šiuo atžvilgiu būtų mūsų žurnalą pralenkęs. Bet rizikinga teigti, jog mes būtume paveikę tas visuomenės dalis, kurios yra susibūrusios į kaimynines — priešybines ar varžybines — grupes. O faktas, kad kai kurios iš jų bandė įpilietinti frontininkų vardą kaip pravardžiavimą ar keiksmažodį, rodo ne tiek mūsų galimas paklaidas, kiek jų baimę ir pavydą, jog mūsų pastangos ir apraiškos yra tikslingos ir užgožia kitų veiklą, ko paliesta kai kurių savimeilė nepakenčia.

Antra, nesame tolregiai, ateitis neaiški, tačiau beveik visa, ko siekėme praeity ir patyrėme šiokių tokių laimėjimų, tenka tęsti ir dabarty. Žurnalistiškai lengva rasti dalinių duomenų, kuriais paremiame vieną veiklos alternatyvą kitos

sąskaita, bet dažniausiai jos viena kitą papildo ar sutvirtina, o siūlomoji ,,vertesnė'' alternatyva gali būti vargiai įmanoma be ,,menkesnės'' alternatyvos. Reikia ir vienų ir kitų. Tai patvirtina net ir toks posakis: ,,Visi vadai — nė vieno indėno''. Tad ir privati ar atsitiktinė iniciatyva nepeiktina, nes ji gali būti našesnė už oficialiąją. Pavyzdžiui, Simo Kudirkos pabėgimas ir to pasekmės — komercinis filmas ir kiti poveikiai — vargiai užsileidžia bet kokio veiksnio pastangoms Lietuvos bylai išgarsinti.

Trečia, jeigu posakis ,,Padarėme ką galėjome'' turi aiškią prasmę, tai ji nekukli. Abejotina, ar kiekvienu atveju iš tikrųjų negalėjome daugiau padaryti. Tačiau neabejotina, kad tik mūsų rezistencinės dvasios apraiškos paliudys, kiek tikri žmonės mes būsime buvę.

Budėkime!

XXXI studijų savaitės Dainavoje jaunimo simpoziumo dalyviai: Asta Banionytė-Connor, Linas Vyšnionis, dr. Jolita Gudaitytė ir Edvardas Tuskenis. Nuotr. V. Maželio.

ANTANAS MUSTEIKIS

SOVIETINĖ SOCIOLOGIJA

I. KETVIRTASIS MATMUO

Kalbėti apie bet kokią mokslo šaką, kultivuojamą Sovietijoj, yra keblu dėl daugelio priežasčių. Aplamai svetimą visuomenę bei kultūrą pažinti nėra lengva; tuo labiau, kai toji visuomenė yra uždara, tad turinti tikslą ką nors slėpti ar klaidinti, net ir dabartiniu vad. ,,atvirumo'' metu. Gilesnė jos pažintis galima tik neįprastu priėjimu, kurį aš, nepretenduodamas į originalumą, pavadinčiau ketvirtuoju matmeniu.

Tris matmenis visos tautos bei kiltys daugiau ar mažiau tapačiais tikslais bei būdais naudoja, kai suvokia ar apsprendžia savo tikrovę. Visiems ,,žemėnams'' (žemės gyventojams) aišku, kad objektas (pvz., geometrinė figūra, namas, gyvulys ir t.t.) turi aukštį, plotį ir gylį. (Marsiečiai, jei jie egzistuoja, gali vartoti kitos rūšies matmenis...). žmogui pilniau suvokti tačiau šių fizinių elementų gali nepakakti, nors ir jie kartais praverčia. Tad profesijos žmogų gali apibrėžti kiti elementai: išsimokslinimas, praktika ir profesinė etika. Šių elementų bei matmenų skaičius gali mažėti ar didėti pagal reikalą, tačiau kiekvienu atveju jie yra elementarūs, t.y. akivaizdūs, įprasti, ,,įsisavinti'', mažai besikeičiantys, netoli nukrypstantys nuo tradicinių įpročių ir nereikalaujantys didesnių pažinimo pastangų. Dažniausiai šių matmenų kasdienos tarpasmeniniame ir tarptautiniame santykiavime bei bendravime pakanka, kad susižinotume ir ,,civilizuotai'' egzistuotume. Tačiau dažnos tautos kultūra turi ir kitų elementų, ne tiek visuotinių, ir tie tik jai vienai būdingi. Tokių ,,gryna akimi'' nepastebėsi, tad juos gali atskleisti — atmatuoti ne eiliniai, o ypatingasis — ketvirtasis matmuo.

Įsivaizduokime švietimo institucijos auditoriją su dėstytoju, aiškinančiu klausytojams kokią nors problemą. Yra lengva ,,gryna akimi'' patikrinti (bei priimti) trejetą matmenų: dėstytojas turi aukštojo mokslo diplomą, moka perteikti žinias ir nepiktnaudoja savo pareigų bei teisių. Bet to gali nepakakti. Prašalaitis iš kito krašto, pirmą kartą atsidūręs auditorijos stebėtojo rolėje nacimečiu, visai klaidingai įvertins matomą tikrovę. Nes dėstytojo kvalifikacijos turės tik pagalbinį svorį. O svar-

biausias elementas, trijų populiarių matmenų neišmatuotas, bet apsprendžiantis, kaip anglosaksai sako, situaciją, bus dėstytojo ,,kraujas''. Tasai ,,kraujas'' gali būti ,,geros'' ar ,,blogos'' rasės. Šis subtilus ,,kraujo rūšies'' matmuo, galutinai apsprendžiantis tikrovę, yra ketvirtasis matmuo.

Ir sovietinėje tikrovėje dėstytojo kvalifikacijos turi antraeilę ar net dešimtaeilę svarbą. Ir čia viską apsprendžianti yra dėstytojo ,,kraujo rūšis'', kuri — ar ne paradoksas? — paveldima iš vienos kartos į kitą. Jei tėvas turėjo ,,blogą kraują'', t.y. buvo apšauktas ,,liaudies priešu'', ir visai nesvarbu už ką (,,partija klaidų nedaro!''), tai ir sūnus laikomas ,,liaudies priešu''. Sovietinis marksizmas, oficialiai atmesdamas rasinę nacių teoriją, pro užpakalines duris susigrąžina ,,liaudies priešų'' teoriją, kuri ,,tiki'' paveldėjimu, tad lygintina su rasine teorija. Todėl ir čia tikrovę galima pilnai pažinti tik ketvirtuoju matavimu.

Dažnas prašalaitis bei svetimasis ar turistas nė nežino, kad yra ketvirtasis matmuo, nes jam netenka aštria akistata susidurti su egzotiška ar drastiška tikrove. Bene labiausiai be blogos valios klaidina skaitytojus tie svetimų kultūrų tyrėjai, kurie pasiduoda įprastos pusiausvyros (fifty-fifty) pagundai. Jie manosi esą ir bando būti nešališki savo studijose, tad naudoja 50% medžiagos iš komunistinių šaltinių, o likusius 50% ima iš nekomunistinių šaltinių. Ir jeigu pirmieji šaltiniai slepia tiesą, o antrieji nesinaudoja ketvirtuoju matmeniu, studijos išdavos gali būti perdėm klaidingos. Gi ketvirtasis matmuo vargiai įsisavinamas. Jei ne vienintelis, tai pagrindinis būdas jį įsigyti yra ilgalaikė priverstinio piliečio patirtis Sovietijoj. Štai kodėl mes pastebime, kad be tos patirties netgi antrosios kartos (išeivių vaikai) mokslininkai savo studijose apie savo tėvų kraštą bei ,,nutolusią'' kultūrą palieka ryškių spragų.

Sutinkant, kad mūsų visų žinojimas yra ribotas, vis dėlto sovietikoje reikėtų labiau pasikliauti ketvirtojo matmens mokslininkais, nes jų žinojimo šališkumas yra mažesnis, nei nežinojimo.

II. NORMALIOS VAKARIEČIŲ ILIUZIJOS

Iš to, kas pasakyta, aišku, kad aplamai Vakarų mokslininkai stokoja ketvirtojo matmens ir sovietinę tikrovę matuoja elementariaisiais matmenimis. Kaip pavyzdį aš pacituosiu tik vieną atvejį. Prof. David Lane savo moksliniame pranešime pavadintame ,,Ideologija ir sociologija S.S.R.S.'' ir atspausdintame aukšto lygio britų žurnale, tvirtina, kad paraleliai su Vakarų sociologijos raida kito ir sovietinė sociologija, būtent:

Marksizmo — pramoninės visuomenės radikalios kritikos — rolė

buvo išmainyta į pragmatinį empirinių socialinių problemų tyrinėjimą.[1]

Į klausimą, kuo jis savo tvirtinimą remia, atsako, jog akademikas Nemčinovas

davė toną sovietų sociologinei profesijai, išsiskiriančiai nuo filosofinės. Tai yra tikras faktas. Sociologiniai tyrinėjimai pirmiausia buvo prisegti prie filosofijos institutų Sovietų Sąjungoj, kol 1968 m. buvo įkurtas sociologijos institutas.[2]

Ir toliau profesorius neabejodamas kerta iš peties:

Scholasticizmo, kuris buvo išplėtotas didžiosios dogmatinio marksizmo srovės, suvokimas ir jo atmetimas yra svarbiausias žingsnis pirmyn, nes jis atidaro duris sociologijai kaip mokslo disciplinai.[3]

Vadinas, vakarietis mokslininkas, pastebėjęs naują etiketę, prisegtą sociologijai, tiki, kad marksizmas yra atmestas ir kad sociologija yra atskirta nuo filosofijos, tad tuo pačiu tampa empiriniu mokslu Sovietijoj.

Ta pačia logika reikėtų tikėti, jog užtenka ant vodkos butelio užklijuoti naują etiketę, ir ta pati vodka pavirs raibuliuojančiu šampanu.

Apgailėtina ketvirtojo matmens stoka nuveda mokslininką į akligatvį. Dar blogiau, jei kas tokiu tikėjimu bando spręsti praktines problemas. Ar tik ne tą pačią ketvirtojo matmens stoką rodo ir JAV teisingumo departamentas, kai sovietinius liudijimus OSI bylose priima už tikrą pinigą?

III. KALBOS PAVIDALAI

Ideologinis marksizmo monolitas galioja visoje sovietų imperijoje, tad ir Pabaltijy. Sociologijos srityje tai matyti iš 81 puslapio brošiūros, kuri pretenzingai pavadinta „Šiuolaikinės buržuazinės sociologijos kritika". Jos autorius yra S. Popovas; rusiškai ji išleista 1967 m., o lietuviškas vertimas atspausdintas 1969 m. „Minties" leidyklos Vilniuje. Nors netiesiogiai, ši knygelė pilnai atsako į klausimą, kas yra sovietinė sociologija, ir įgalina mus ją palyginti su vakarietiškąja.

Pirmas dalykas, kurs krinta į akis ir režiančiai atsiliepia mūsų ausyse bei sąmonėje, yra knygutės žodynas bei išraiškos formos. Štai pavyzdžiai:

Marksas ir Engelsas „išguję idealizmą".[4] „Buržuazijos" „pagrindinis uždavinys — ne objektyviai tirti visuomenės gyvenimą, o jį iškraipyti".[5] Vakarų sociologija yra „tuščiažiedė".[6] „Bet kuri buržuazinė sociologinė teorija parazituoja, iškreipdama kokį nors kartais labai svarbų šiuolaikinio visuomenės gyvenimo klausimą".[7] „Loginis mąstymo nuoseklumas ir griežtumas — tai ne dorybė, kuria galėtų pasigirti šiuolaikiniai buržuaziniai soaciologai"[8] Geopolitiką, „vieną iš reakcingiausių ideologinių koncepcijų, mėginančių pagrįsti grobikišką imperializmo politiką, oficialia

doktrina padarė hitlerizmas''.[9] Ji ,,smarkiai kultivuojama Jungtinėse Amerikos Valstijose''.[10] Viešosios nuomonės tyrimai siekia ,,nuslėpti požeminius liaudies pasipiktinimo smūgius''.[11] Tyrimuose ,,esama turtingos faktinės medžiagos, demaskuojančios mitą apie ‚liaudinį' ir ‚humanišką' buržuazinės santvarkos pobūdį''.[12] Vieningos industrinės visuomenės teorijos prasmė — ,,socializmo diskreditavimas, stengimasis įrodyti, kad nereikalingas revoliucinis supuvusios kapitalistinės santvarkos sutriuškinimas''.[13] ,,Ne beveidis ‚technikos demonas' arba ‚mokslo demonas', o visiškai konkretus ir aiškus ‚demonas' — monopolitinis kapitalas gresia pasauliui ir saugumui žemėje''.[14] ,,Buržuaziniai sociologai'' ,,marksistinei-leninininei klasių kovos teorijai priešpastato įvairiausius pseudoteorinius surogatus''.[15] ,,Šliaužiantis empirizmas''.[16]

Pabaigai pateiksiu ilgesnę citatą, kuri, galima sakyti, apvainikuoja aukščiau iškeltąsias.

> *Reakcingiausi buržuaziniai sociologai šaukiasi į pagalbą ligas ir karus, laimina atominį ir bakteriologinį ginklą, kuris, girdi, tik ir galįs išlyginti alkanų burnų santykį su žmonijos maisto produktų resursais.*[17]

Vakarų sociologas, atsistojęs prieš šį sovietų darbo veidrodį, padovanotą Popovo, sociologijos mokslo neatpažins, ir vargiai atsiras mokslo žmogus, kurs šį žodyną bei kalbos pavidalus laikys tinkamus mokslui.

IV. KLASTOTĖS

Popovui A. Comte

> *buvo ne sociologijos kūrėjas, kaip tai kartais tvirtina buržuaziniai sociologai, o pozityvizmo ir pozityvistinės tendencijos sociologijoje pradininkas.*[18]

Vakariečiai į tai gali tik nusišypsoti, nes Comte yra sociologijos kūrėjas be jokio ,,kartais''. Suprantama, kad Popovui jis nepriimtinas, nes reikia jį pašalinti, kad į tuščią vietą įsodintų tariamą pirmūną Marksą.

Bene nesąžiningiausiai Popovas susidoroja su Malthaus įnašu į demografijos mokslą:

> *Malthaus ciniškai tvirtino, kad gera yra visa, kas padeda mažinti gyventojų gausumą, tame tarpe karai, badas, ligos.*[19]

Jei pastarasis būtų gyvas, o Popovas gyventų demokratinėje valstybėje, Popovas už Malthaus ir kitų šmeižimą vargiai kada būtų paleistas iš daboklės. Nes Malthaus ir kiti netvirtino, ką Popovas išranda.

Psichologinės mokyklos tariamą vienašališkumą Popovas remia

amerikiečių sociologui A. Inkelesui priskirta citata:

> *Iš tikrųjų, aš tvirtinu, kad vargu ar buvo kada nors padaryta net nereikšmingiausia sociologinė analizė, bent jau mintyse nepanaudojant psichologinės teorijos.*[20]

Tuo tarpu Inkelesas kitaip rašė, dargi perspėjo:

> *Daug kam šitai iš karto gali atrodyti, kad aš siūlau sociologinės analizės suvedimą (reduction) į tariamai pagrindinesnę psichologinės analizės plotmę. To aš jokiu būdu neimplikuoju. Kas čia liečiama — tai ne vienos mokslo šakos suvedimas į kitą, bet abiejų derinimas pagal specifinius tikslus ir tam tikras sąlygas.*[21]

Vadinas, čia Popovas Inkeleso neigimą paverčia teigimu. Panašiai jis elgiasi ir su S. M. Lipsetu, tik jo citatą priskiria ,,buržuaziniams sociologams'' aplamai:

> *Visa stratifikacijos sistema visuomenėje veikia kaip nepasitenkinimo šaltinis tarp tų, kurie yra socialinių laiptų apačioje, ir todėl yra skilimo [tiksliau — atplaišumo, -A.M.] šaltinis...*[22]

Bet kritikas sąmoningai neišbaigia pilnos Lipseto minties, būtent:

> *Socialinės stratifikacijos mechanizmai yra, galimas dalykas, kažkur tarp dviejų kraštutinybių, iš vienos pusės, būdami atplaišumo šaltiniais ir, iš kitos pusės, taipogi atliekantys pagrindinę vienijimo funkciją. Pavyzdžiui, darbininkų klasės organizavimas į profesines sąjungas ar darbo partiją sukuria mechanizmą konfliktui išreikšti ir — kas yra gal net svarbiau — vienija darbininkus politiškai, suteikdamas jiems pateisinamas priemones savo poreikiams patenkinti.*[23]

Šios klastotės priežastis akivaizdi: marksizmas negali pripažinti, kad ,,buržuazinėj visuomenėj'' darbininkai turi nepalyginamai daugiau galios, nei sovietinėj.

Bene charakteringiausia klastotė yra susieta su D. Riesmano studijos ,,Veidai minioje'' kritika, kai Popovas tikina, jog Riesmanas:

> *pripažįsta, jog svarbiausias konkrečių sociologinių tyrimų, vykdomų Jungtinėse Amerikos Valstijose, tikslas — įvesti žmonių ,,minčių kontrolę'', jų elgesio ir charakterio kontrolę.*[24]

Žinoma, Popovas nenurodo, kuriame studijos puslapy Riesmanas tai ,,pripažįsta''. Iš tikrųjų Riesmanas to niekur nepripažįsta.

Popovas kritikuoja Vakarų struktūrinės-funkcinės mokyklos tariamą savoką ,,socialinis organizmas'', nes

> *Šios teorijos šalininkai daug kur vartoja antimokslines idėjas*

Spencerio, kuris žmonių visuomenę tapatina su biologiniu organizmu.[25]

Betgi kritikas gal nė nežino, kad dargi pats Spenceris ne visiškai tapatino visuomenę su biologiniu organizmu, nes rado penketą panašybių ir trejetą skirtybių. Jo organinė visuomenės samprata buvo E. Durkheimo sukritikuota dar prieš Popovo gimimą ir seniai jau neteko šalininkų.

Šie duomenys rodo, kad Popovo kritika stokoja sąžiningos Vakarų sociologijos apžvalgos. Sistemingi praleidimai citatose ir prikergimai nesamų dalykų bei reikšmių sąmoningai klastoja Vakarų sociologiją. Ši į mokslą pretenduojanti knygutė nesiskiria nuo *Gimtojo krašto* ar *Tiesos* ir kitų sovietinių laikraščių propagandos.

V. FORMALI SOVIETINĖ SOCIOLOGIJA

K. Marksas ir F. Engelsas Sovietijoj yra laikomi ,,tikraisiais mokslinės sociologijos tėvais''. Popovas remiasi nuolatiniu autoritetu:

Kaip pažymėjo V. Leninas, iki Markso ir Engelso sociologams buvo sunku sudėtingame visuomeninių reiškinių tinkle skirti svarbius ir nesvarbius visuomeninius reiškinius, jie nemokėjo surasti tokiam skyrimui objektyvius kriterijus, ir tai sudarė subjektyvumo šaknis sociologijoj.[26]

Marksas

pirmą sykį pastatė sociologiją ant mokslinio pamato, nustatęs visuomeninės-ekonominės formacijos, kaip tam tikrų gamybinių santykių visumos, sąvoką, nustatęs, kad tokių formacijų vystymasis yra gamtinis-istorinis procesas.[27]

Popovas taip pat tvirtina, kad ,,sociologijos neįmanoma atskirti nuo filosofijos''.[28] Betgi ,,tikrasis mokslas'', kuris neįmanoma atskirti nuo filosofijos, yra sau prieštaraujantis teigimas. Gal tiksliausiai tokią minčių reiškimo formą apibūdino G. Orwellis ,,naujakalbės'' terminu: ta naujoji kalba daugiau painioja nei aiškina.

,,Tikrojo mokslo'' — marksizmo kūrėjai savo metu galėjo būti originalūs bei įžvelgti bent dalį tiesos (apie grupės įtaką individui). Po šimtmečio ją tenka taisyti, kad neliktų anachroniška. Bet sustabarėjusiam marksizmui neįmanoma atsikratyti atgyvenų. Tai, ką Marksas ar Engelsas ištarė apie visuomenę ar šeimą prieš šimtmetį, tebelaikoma nepakeičiama tiesa dabarty ir ateity, ir tai vadinama objektyvumu. Ir priešingai, ką Vakarų sociologai ar kultūros antropologai, sistemingai tyrinėdami konkrečias visuomenes bei kultūras, atrado, tebelaikoma klaidomis ir subjektyvumu.

Vakarų mokslininkas sovietiniuose stereotipuose apie vakariečiams

taikomą ,,pseudomokslą'' ar sau taikomą ,,tikrąjį mokslą'' randa vien žibančias bendrybes, pagrindinį propagandininkų ginklą, ne konkrečius argumentus. Nieku neparemtos sovietinės bendrybės yra tariamai patvirtinamos kitų nieku neparemtų bendrybių, kaip antai:

> *Šios išvados remiasi labiausiai pagrįstu ir plačiausiai, kokio kada nors buvo imtasi istorijoje ,,empiriniu tyrimu'', — naujos visuomenės kūrimo Tarybų Sąjungoje ir kitose socialistinėse šalyse praktika.*[29]

Pastariosios bendrybės vėl yra aiškinamos dar kitomis bendrybėmis apie ,,sovietinį teisingumą'', ,,lygybę'', ,,laisvę'', ,,tautų draugystę'' ir t.t. ligi begalybės. O jei yra pateikiami skaičiai, tariamai konkretinantys anas bendrybes, tai niekas iš šalies jų patikrinti negali, ir žinoma kodėl: duomenys tenai aplamai nėra teisingi. Jie tarnauja tai pačiai paskirčiai, kuriai tarnauja ir bendrybės: saviems ir ypač svetimiems klaidinti. Taip liudija milijonai pabėgėlių, kurie išliko gyvi ,,plačiausiame empirinių tyrimų'' eksperimente, ,,atlikę pareigą'' kaip gvinėjiškos kiaulytės. Jie iš tikrųjų konkretina: tas eksperimentas pareikalavo nuo 66 ligi 80 milijonų žmonių gyvybių, ir to ,,tyrimo'' raidai galo nematyti. Jų liudijimas, ketvirtojo matmens liudijimas, dažnai patvirtintas kraujo auka, yra patikimas.

Maskvinius ar leningradinius autorius turi sekti ir nerusų tautybės mokslininkai. Tad ekon. m. kand. Romualdas Grigas savo straipsny ,,Sociologija šiandien: uždaviniai ir problemos'', apžvelgdamas paprasčiausias sociologijos sąvokas, pasisavintas iš Vakarų vadovėlių (pvz., vienmečių grupės, formalūs ir neformalūs tarpasmeniniai santykiai...), būtinai privalo pakeikti ,,svetimą mums buržuazinės kultūros skverbimąsi''.[30] Jis taip pat turi ,,priminti gerai žinomą Lenino posakį, kad nieko nėra praktiškesnio, kaip gera teorija'', ir pakartoti, ką paskutiniame partijos suvažiavime ,,drg.'' L. Brežnevas pasakė apie poreikį toliau ,,kūrybiškai nagrinėti teoriją''.[31]

Tie žodžiai apie teoriją gali išreikšti ir pačių sociologų pagrindinę mintį, jog sociologiniai tyrimai stokoja tokios teorijos, kuri nebūtų suluošinta ir neštų vaisių.

Išskiriant ,,nekalto'' pobūdžio tyrimus, kad, pvz., gamyba paspartėtų, kurie gali iššaukti nelemtos praeities udarnikų ir stachanoviečių įvaizdžius, sociologiniai darbai skurdūs: vengia pakedenti savo teorijos prielaidas; jų vietoj ritualinės Markso bei Lenino formulės — frazės tebekartojamos sociologijos vardu.

Tai, ką sovietiniai mokslininkai vadina sociologija Sovietijoj, geriausiu atveju yra ideologija, blogiausiu — propaganda, kurioje ypatingai prasikiša didysis melas.

Pasekę sovietinę sociologiją, kuri yra galiojanti ir ok. Lietuvoj, dabar stabtelkime ties esminiu žodžiu ,,galiojanti''.

Kaip anksčiau pateikti duomenys rodo, tokia sovietinė sociologija ten yra kasdienė atitinkamų institutų duona, tad šia prasme ji galioja. Kitokia sociologija, kurią vakariečiai vadina neformalia sociologija, arba sociologijos sociologija, Sovietijoj neįmanoma. Pastaroji, pavyzdžiui, imtų tyrinėti ,,pirminės organizacijos'' — partinės grupės ar klikos — didžiųjų visuomenės tranų — tikrąją galią, ne tą, kurios įvaizdžius pati partija piešia. Bet juk tai būtų didžiosios valstybinės ,,paslapties'' išdavimas. Panašios rūšies mums kyla kiti esminiai klausimai: kiek sovietinės sociologijos mokslininkai tiki tuo, ką oficialiai kalba ir rašo? Kiek jų sociologija galioja pačių sociologų sąmonėj?

Čia, deja, prisipažinsiu, kad mano ribotas ketvirtojo matmens įsisavinimas tokiam tyrimui nepakankamas. Vis dėlto, aš manyčiau, kitas tyrinėtojas su pilnesniu ketvirtuoju matmeniu galėtų patikrinti šias penkias mano siūlomas hipotezes:

1. Yra galimas dalykas, kad sovietinis sociologas tiki, jog Marksо socialinė filosofija yra paskutinis tiesos žodis, tad jis ją išpažįsta kaip religiją ir visomis priemonėmis ją gina nuo tikrų ar tariamų priešų.

2. Yra galimas dalykas, kad sovietinis sociologas yra tiek įpratęs į marksizmo-leninizmo žargoną, jog jį vartoja visai nesigilindamas, gal net negalvodamas. (Kam be reikalo vargintis? Juk tai valdžios ,,vargas'', ne jo!) Polemika jam natūrali. Tad jis ir žaidžia saugiu žodynu, atlikdamas raudonojo dvaro trubadūro vaidmenį. Apsimoka.

3. Yra galimas dalykas, kad sovietinis sociologas puikiai skiria komunistinę tikrovę nuo tos, kuri yra piešiama oficialioje propagandoje. Suvokdamas, kad savoji valdžia, kaip ten sakoma, lakuoja tikrovę, jis laiko už tikrą pinigą, kad visos valdžios tai daro. Tada jam gana natūralu savo tikrovės ydas — nedemokratiškumą, liaudies išnaudojimą, bauginimąsi požeminių liaudies pasipiktinimo smūgių, minčių kontrolę ir kt. perkelti Vakarų pasaulin — pagal elementarų psichoanalizės dėsnį.

4. Yra galimas dalykas, kad sovietinis sociologas viską supranta ir viską žino, bet rašo taip, kad įsiteiktų galią turintiesiems. Jis tad paprasčiausiai meluoja (ir žino, kad meluoja), nes Sovietijoj meluoti apsimoka. Už tai dargi medaliais apdovanoja. O jeigu jis parašytų tiesą apie sovietinį marksizmą pagal konkrečius praktinius duomenis, ar jis turėtų progą tai pakartoti antrą kartą? Stalino laikais apie tokį ,,kontrarevoliucininką'' greičiausiai joks ,,šuo nesulotų'' — jis dingtų be pėdsakų. Šiais laikais tokį perkeltų į psichiatrinį ligoninės skyrių... Geriausiu atveju toks

tariamas ,,atgyvena'' iš tikrųjų neišprotėtų.

5. Yra galimas dalykas, kad sovietinis sociologas yra puikiai įsisavinęs sovietinę ,,naujakalbę'', nors jisai nė trupučiuko ja netiki. Bet ,,naujakalbe'' juk galima žaisti: tuo pačiu žodžiu išreikšti teigimą ir neigimą. Juk tai savos rūšies ,,kūryba''... Tuo būdu guvus žemėnas tuo pačiu mostu gali tarnauti ,,dviem ponam''. Pirmuoju atveju sovietiniai cenzoriai, partiniai bei kiti sistemos sargai negalės prikibti prie autoriaus, nes jis vartos ritualinius marksistinio žargono pavidalus, kurie bent oficialiai liaupsins tikrovę. Antruoju atveju — kad bent iš dalies nuramintų savo sąžinę — jisai taip sutirštins anos tikrovės lakavimą ambivalentiškais žodžiais, jog kiekvienas reiklesnis skaitytojas supras, kad tai ne tikrovė, o jos parodija. Ir savybėje abudu — lygiai autorius, lygiai skaitytojas — raitysis iš juoko, nes abiem aišku, kad karalius nuogas. Materialiai pragyventi toks žaidimas pagelbsti.

Manau, kad šios penkios pagrindinės jautrių disciplinų (kaip sociologija ar filosofija) mokslininkų ir filosofų rūšys išsemia žmonių tipologiją. Spėju, kad pirmųjų skaičius (I, II) bus mažiausias, o paskutiniųjų (IV,V) — didžiausias. Beje, retas iš jų išliks grynarūšiu atstovu, nes dažniausiai turės savo asmeny ir kito tipo priemaišų.

Mokslininkai, kaip ir kitų viešų profesijų atstovai, neturi didelio pasirinkimo, bet blogiausia, kad nepasirinkti negali. Viliuosi, kad didžioji dalis kitų sovietinės imperijos imtinių — paprastų dirbančiųjų turi daugiau progų nepasirinkti ir išlikti nuošalėje. Gi tie, kurie viešai atmeta visus penkis pasirinkimo kelius ir neslepia savo žmogiškumo bei žmoniškumo, vargiai sustoja pusiaukelėj. Tolesnė jų kelionė veda į kankinių tarpą.

IŠNAŠOS

1. David Lane, ,,Ideology and Sociology in the U.S.S.R.'', *The British Journal of Sociology*, March 1970, 43 p.
2. Ten pat, 47 p.
3. Ten pat, 49 p.
4. S. Popovas, *Šiuolaikinės buržuazinės sociologijos kritika*, Vilnius: Mintis, 1969), 3 p.
5. Ten pat, 5 p.
6. Ten pat, 6 p.
7. Ten pat.
8. Ten pat.
9. Ten pat, 9 p.
10. Ten pat.
11. Ten pat, 16 p.
12. Ten pat, 18 p.
13. Ten pat, 33 p.
14. Ten pat, 41-42 p.
15. Ten pat, 49 p.
16. Ten pat, 71 p.
18. Ten pat, 3 p.
19. Ten pat, 62 p.
20. Ten pat, 11 p.
21. A. Inkeles, ,,Personality and Social Structure'', *Sociology Today*, ed. R. K. Merton (New York: Basic Books, 1959), 272 p.

XXXI studijų savaitėje. Viršuje — rimtos paskaitos metu, apačioje — prieš išvažiuojant namo, reikia ir nusifotografuoti. Nuotr. V. Maželio.

22. Popovas, 50 p.
23. S. M. Lipset, ,,Political Sociology'', *Sociology Today*, 111 p.
24. Popovas, 16 p.
25. Ten pat, 24 p.
26. Ten pat, 48 p.
27. Ten pat, 3 p.
28. Ten pat, 13 p.
29. Ten pat, 55 p.
30. Romualdas Grigas, ,,Sociologija šiandien: uždaviniai ir problemos'', *Mokslas ir gyvenimas*, 1976, 8 nr., 3 p.
31. Ten pat, 3 p.

LENKIJOS ĮVYKIŲ ATGARSIAI PABALTIJY

VYTAUTAS VARDYS

KOKIĄ gilesnę įtaką Pabaltijo kraštams yra turėję Lenkijos neramumų įvykiai, prasidėję 1980 rugpjūčio mėnesį? Socialiniai mokslai nepajėgia preciziškai išmatuoti vieno kurio krašto įtaką kitam, gi šiuo atveju padėtį dar labiau komplikuoja negalėjimas gauti pilnų empirinių duomenų. Dėl šių duomenų stokos reikia remtis kremlinologine analize, pasinaudojant sovietiniais šaltiniais ir juos papildant Vakarų žurnalistų bei keliautojų reportažais bei sovietinių disidentų savilaida.

Tačiau šitokios temos tyrinėjimas neabejotinai labai svarbus ir naudingas. Jeigu sovietų sienos — spygliuota viela, minų laukai, pasienio zonos — gali būti pramušamos ne vien vakarietiška ,,rock'' muzika, bet ir komunistinėje Rytų Europoje kylančiomis šiuolaikinio visuomeninio ,,eksperimento'' idėjomis, tai tokios idėjos galėtų plėstis ir Sovietų Sąjungoje ar tiksliau, jos tautinėse visuomenėse ir sluoksniuose, iššaukdamos arba bent prisidėdamos prie Sovietijos pertvarkymo arba, pasiskolinant profesoriaus Boris Meissner terminologiją, jos ,,vidinio atsinaujinimo'' ieškojimo. Jei šitokia idėjų kelionė neįmanoma, tai tikėjimasis taikios vidinės sovietinės raidos į žmoniškesnę ir politiškai to-

---

Sutrumpintai versta ir sulietuvinta iš dr. Vytauto Vardžio straipsnio, spausdinto ,,Problems of Communism'', July-August 1983, Vol. XXXII, psl. 21-34. Vertė Gytis Liulevičius.

lerantiškesnę visuomenę turi blėsti, patvirtinant sovietinės sistemos užsispyrusį konservatyvumą.

Bebandant nustatyti 1980-81 metų lenkiško reforminio sąjūdžio „išsiliejimą" į Pabaltijo respublikas, ši studija koncentruosis į tris temas. Pirma, tai informacijų apie įvykius Lenkijoje prieinamumą Pabaltijo gyventojams bei Pabaltijo imlumą (arba, kam tai labiau patinka, pažeidžiamumą) Lenkijos revoliucinėms idėjoms ir ryžtui, antra — Pabaltijo visuomenių atgarsį išjūdžiui už sienos, ir trečia — Pabaltijo komunistinių vadų reakciją į Lenkijos įvykius.

SUSIŽINOJIMO APLINKA

Geografiškai trys Pabaltijo respublikos galėjo palyginti lengvai gauti necenzūruotas žinias iš pačios Lenkijos ir iš Vakarų apie Lenkijos įvykius. Estai Taline ir gretimose pakrantės srityse mato Suomijos televizijos programas. Lenkiški televizijos signalai gaunami bent trečdalyje Lietuvos, taigi lietuviai, ypač per Lenkijos beveik nevaržomo susižinojimo laikotarpį, galėjo stebėti Lenkijos įvykių išsivystymą, pradedant popiežiaus Jono Pauliaus II pirmuoju apsilankymu ligi Suvienytos Lenkijos darbininkų partijos (PZPR) diskusijų 9-me Nepaprastame kongrese 1981 liepos mėnesį. Latviams transliacijos apie Lenkijos įvykius buvo šiek tiek mažiau prieinamos, tačiau ir jie galėjo klausytis Amerikos Balso bei Laisvės radijo savo kalba, arba plačiai mėgstamo BBC rusų kalba. Lenkiški laikraščiai ir žurnalai taip pat buvo prieinami, populiarūs ir suprantami ne tik Vilniuje, bet ir Rygoje. Pagaliau vakariečių latvių, estų arba lietuvių kilmės turistų keliavimas į jų kilmės kraštus buvo netrukdomas. Vyko toliau net moksliniai mainai — suteikiantys dar vieną susižinojimo kelią.

Visuomenės imlumas išoriniams įvykiams, idėjoms, pasiūlymams, ar bent politinei realybei paveikiamas įvairių veiksnių. Trys atrodo ypač svarbūs šių diskusijų kontekste: (1) ekonominės sąlygos; (2) politinio pasitenkinimo ar nepasitenkinimo laipsnis; ir (3) tradiciniai istoriniai ryšiai su kraštu, iš kurio ateina informacija ar kuriame vystosi įvykiai.

Lenkijos politinė krizė įvyko kaip tik tada, kai Sovietų Sąjungoje, įskaitant ir Pabaltijo respublikas ekonomija slūgo. Pramonės našumas Pabaltijy buvo sulėtėjęs, gyvenamųjų namų statyba 1981 metais nepasiekė 1980 metų lygio. Aplamai, blogas derlius ir blogas vadovavimas pastebimai sumažino mėsos ir sviesto gamybą ir — skirtingai kiekvienoje respublikoje — maisto gaminių perdirbimą. Svarstomu laikotarpiu Pabaltijo darbininkai, kurie tradiciniai džiaugėsi aukščiausiais sovietinės imperijos gyvenimo standartais, dabar pradėjo pa-

tirti įvairių prekių stoką, įskaitant (gana neįprastai) ir maisto.

Politiniu požiūriu Estija atrodė labiausiai prispausta. Estai suvokė, kad dėl nepailstamo rusinimo gresia tautinio identiteto išnykimo pavojus, ir jie buvo nusiteikę priešintis. 1979 metų gyventojų surašymas rodė, kad rusų skaičius Estijoje padidėjo ligi 27,8 nuošimčių, o pačių estų nusmuko ligi 64,7 nuošimčių. Nors rusų ,,užliejimo'' pavojus buvo dar didesnis Latvijoje (1979 metais 32,8 nuošimčiai gyventojų buvo rusai ir tik 56,0 nuošimčiai latviai), nuotaikos ten buvo mažiau įtemptos. Bent išoriškai, politinis klimatas buvo ramiausias Lietuvoje, nežiūrint giliai įsišaknijusio religinio, žmogaus teisių ir tautinio priešinimosi, kuris metai iš metų, pagal vieną stebėtoją, yra sukūręs ,,didžiausią savilaidos tėkmę pagal gyventojų skaičių'' visoje Sovietų Sąjungoje. Rusų mažuma tesudarė mažiau kaip devynis nuošimčius gyventojų (nuo 1959 metų šis nuošimtis beveik nepasikeitęs).

Istoriškai Pabaltijo valstybių praeities politiniai ir kultūriniai santykiai su Lenkija yra buvę nevienodi. Praėjusiais šimtmečiais Latviją ir Estiją dominavo Pabaltijo vokiečiai, kurie palaikė glaudžius ryšius su savo tėvyne, ruošė diplomatinius, karinius bei vadovavimo talentus rusų carams, ar žemesnėse tarnybose Pabaltijo provincijose ruošėsi aukštesnėms pozicijoms vokiškose valstybėse. Lenkiška įtaka apskritai neprasiskverbė į Latviją ar Estiją, išskyrus trumpą laikotarpį 16 ir 17 šimtmečiuose, Livonijai (Rygos įlankoje) priklausant Lietuvos-Lenkijos valstybei.

Estija teišvystė artimus santykius su Lenkija tik po Pirmojo pasaulinio karo. Iš trijų nepriklausomų Pabaltijo valstybių jos santykiai su nepriklausoma Lenkija buvo draugiškiausi.

Lietuvos atvejis yra visiškai skirtingas. Lietuvių-lenkų ryšiai jau nuo 14 šimtmečio pabaigos yra buvę labiau įtempti, kai Jogaila priėmė Lenkijos karūną ir Romos krikščionybę. Lietuvos didiuomenė laipsniškai pasisavino lenkų kalbą bei papročius, besirūpindama savo būvio išlaikymu ir gerinimu suvienytoje karalystėje. Lenkiška civilizacija pamažu skverbėsi į miestus, smulkiąją bajoriją, ir, tam tikru mastu, net valstiečius, ypač per katalikybę, kuri daugelį metų, net moderniais laikais, buvo žinoma Rusijoje ,,lenkų'' religijos vardu.

Lietuvos tautinio atgimimo sąjūdis padėjo atstatyti Lietuvos tautinę sąmonę ir istorinį identitetą. Tai sukėlė ne tik politinę kovą prieš carus, kadangi rusai tvarkė Lietuvos politinį gyvenimą, bet ir varžybas su lenkais dėl Lietuvos visuomeninių ir kultūrinių institucijų, kurios daugiausia buvo lenkų tvarkomos. Žymiausia institucija,

dėl kurios ši pastaroji kova išsivystė, buvo Katalikų Bažnyčia.

Šis aštrus susikirtimas pasiekė aukščiausią viršūnę grumtynėse dėl Vilniaus krašto 1918-20 metais, ankstyvuoju modernaus valstybingumo metu. Lenkams okupavus Vilniaus kraštą, santykiai tarp dviejų istorinių partnerių buvo visiškai nutraukti. Tam tikra kultūrinių mainų išorė prasidėjo po 1938 metų diplomatinių santykių atstatymo, kurį padaryti Lenkija privertė ultimatumu, o ligi to laiko nebuvo nei kultūrinių, nei kitokių sąveikų, išskyrus susikirtimus Tautų lygoje. Tačiau, naciams 1939 m. rugsėjo 1 pradėjus karą ir užpuolus Lenkiją, lietuviai priglaudė bebėgančius pralaimėjusios lenkų kariuomenės karius.

Bendras pokarinės okupacijos likimas išlygino daugelį ginčų, o taip pat prablaivė abiejų pusių politikus ir inteligentus. Šiek tiek didesnė lenkų visuomenės laisvė, nors ir po komunistine valdžia, kėlė pavydą ne vienam lietuviui. Kai kurie stengėsi pramokti lenkiškai, kad tik galėtų skaityti atviresnę lenkišką spaudą. Lietuvos Katalikų Bažnyčia siekė Lenkijos Katalikų Bažnyčios padėties visuomenėje.

Imlumas Lenkijos įvykių idėjoms Lietuvoje buvo veikiamas ir įvairių kitų veiksnių. Pirmiausia, lietuviai nepasitiki lenkų tautinio charakterio nuosaikumu ir tebejtaria lenkų politinius tikslus. Antra, santykiams su Lenkija įtakos turi Vilniuje ar jo apylinkėse gyvenanti lenkų mažuma, o taip pat ir nedidelė mažuma lietuvių pačioje Lenkijoje. Glaustai pažiūrėkime į kiekvieną iš tų veiksnių.

Pagal informaciją iš Lietuvos, lietuviai pritaria lenkų geresnio ir laisvesnio gyvenimo troškimams, tačiau Vilniaus krašto klausimai tebekelia tam tikrą baimę. Tai pastebima ir Lietuvos disidentinėje spaudoje. Esą lenkai siekia draugystės ryšių su lietuviais prieš bendrą Maskvos grėsmę, bet, jeigu Maskva dingtų nuo scenos, Lenkija ir vėl siektų atgauti žemes, dėl kurių anksčiau buvo ginčijamasi. Lietuviai pastebi, kad nei Vatikanas, nei Lenkijos Katalikų Bažnyčia nėra formaliai pripažinę esamųjų Vilniaus arkivyskupijos sienų, Lenkijos Bažnyčia vis dar prižiūri kai kurias arkivyskupijos sritis, kurias pokarinės sienos paliko Sovietų Lietuvos ar Gudijos pusėje. Taip pat baiminamasi ir lenkų staigiu ir emociniu charakteriu, kuris, sukėlęs politines bėdas Lenkijoje, galėtų į jas įtraukti ir Lietuvą.

Lietuvos lenkų mažuma, nors mažėjanti, sudaro po rusų antrą didžiausią tautinę mažumą respublikoje. Lenkų Lietuvoje 1979 metais, buvo 247,000 arba 7,3 nuošimčiai visų gyventojų. Respublikos valdžia išlaiko platų lenkiškų mokyklų tinklą, kurios dažniausiai labai mažos ir sunkiai verčiasi, ir tuo lei-

džia lenkų vaikams, kurių tėvai to nori, išeiti vidurinį mokslą savo kalba. Valdžia taip pat paruošia šių mokyklų mokytojus, spausdina knygas bei periodiką lenkiškai. Ši politika — priešinga asimiliacinei politikai lenkų, vengrų ar vokiečių mažumų atžvilgiu kitose sovietų respublikose — yra leidusi lenkams Lietuvoje išlaikyti savo tautinį identitetą arba bent sulėtinusi jų asimiliaciją. Ir kitos pusės, šie lenkai pagal savo skaičius neturi atitinkamos politinės įtakos: jų atstovybė vietinėje kompartijoje ar valdžioje pagal nuošimtį žymiai mažesnė negu jų gyventojų skaičiaus dalis.

Mūsų kontekste svarbu pažymėti, kad daugelis Lietuvos lenkų turi šeimyninius ryšius Lenkijoje ir stripriai tebesidomi lenkiškais reikalais. Jei būtų buvęs pravestas nuomonių apklausinėjimas, jis turbūt būtų parodęs didelę šios mažumos simpatiją Solidarumui. Kremlius yra ypač tam jautrus, todėl nuo 1980 rugpjūčio mėnesio siekė užsitikrinti Lietuvos lenkų palankumą premijomis, pripažinimais ir priminimais, koks didelis yra sovietinis įnašas lenkų mažumos išlikimui Lietuvoje.

Lietuvių mažuma Lenkijoje yra žymiai mažesnė, apytikriai skaičiuojama 10-30,000. Jos didžioji dauguma gyvena gana suglaustai Punsko-Seinų apskrityje, arti Lietuvos sienos, kuri turtinga dar neišnaudotais žemės turtais. Ji taip pat turi arba lietuviškas mokyklas (įskaitant gimnaziją), arba lietuvių kalbos dėstymą pradinių mokyklų programoje. Varšuva leidžia veikti Lietuvių kultūros draugijai su skyriais kitose vietovėse, kuriose gyvena nedideli lietuvių telkiniai. Leidžiami kai kurie kultūriniai mainai tarp Lietuvos ir Lenkijos, ir Lenkijos lietuviai gali studijuoti Lietuvos aukštojo mokslo įstaigose.

Tačiau lietuviai Lenkijoje tikriausiai neprisidėjo, perduodant lenkiškąsias nuotaikas per sieną Lietuvai. Jų ryšiai su Lietuva yra palyginti siauri ir riboti. Joks žinomas Lenkijos lietuvis neįsijungė į Solidarumo veiklos sūkurį; anaiptol, kelios lietuvių organizacijos pajuto nenumatytų sunkumų. Tiesa, Solidarumo biuleteniai kartais paminėdavo Lietuvos ir kitų Pabaltijo valstybių likimą. Iš Solidarumo šaltinių pasirodė anglų kalba lankstinukas apie Lietuvą, kartu su Czeslaw Milosz straipsniu. Antroji Lenkijos televizijos programa 1981 lapkričio 11 perdavė atviras ir kritiškas diskusijas Lenkijos mažumų klausimu.

Bet Solidarumo sąjūdis liko giliai lenkiškai nacionalistinis. Lenkijos lietuvių žurnalo *Aušra* redaktoriai net tvirtino, kad Lenkijos lietuviai pasiliko lenkiškos revoliucijos „pašonėje" dėl į akis krintančio „tam tikrų žmonių" polinkio po 1980 rugpjūčio „šlovinti Jozefą Pilsudskį ir jo idėjas". Redaktoriai pareiškė, kad Lenkijos lietuviai negalį remti sąjūdžio, kuris iškėlęs „lenkiško nacionalizmo ir net šovinizmo

vėliavą''. Į šituos paaiškinimus tačiau reikia žvelgti skeptiškai, kadangi jie buvo atspausdinti 1982 gegužės mėnesį, t.y. po karo stovio įvedimo, todėl neaišku, kiek buvo norima patenkinti generolo Jaruzelskio cenzorius. Tačiau atrodo, kad po 1980 rugpjūčio vietiniai Lietuvių kultūros draugijos skyriai patyrė sunkumų iš Varšuvos vyriausybės. Lietuviams, be to, dar vis buvo problemų su Katalikų Bažnyčios hierarchija Seinuose dėl jų ilgamečio prašymo lietuviškų Mišių sekmadieniais miesto katedroje. Katedra ir jai gretima senoji kunigų seminarija yra turėjusi svarbią istorinę reikšmę Lietuvos kultūriniame gyvenime 19 amžiaus pabaigos tautinio atgimimo laikotarpyje. Visa tai, ypač aštrėjantis susikirtimas su vietine bažnytine hierarchija, tapatinama su Solidarumu, galėjo užtemdyti kitais atžvilgiais teigiamą nusistatymą Lenkijos įvykiams, kuriuos Lenkijos lietuviai būtų galėję perduoti į Lietuvą.

LENKIJOS ĮVYKIŲ POVEIKIS

Nežiūrint šių sąlygų, galima teigti, jog 1980 metų Lenkijos drama patraukė nekantrų dėmesį visose Pabaltijo respublikose. Rygoje lenkiški laikraščiai akimirksniu buvo išparduoti. 1980 rugsėjo mėnesį dvidešimties disidentų grupė, atstovaujanti visoms trims Pabaltijo tautoms, nusiuntė sveikinimą Solidarumo vadui Lech Walęsai. Lietuvoje ir Estijoje pogrindžio leidiniai perdavė teisingas ir esmines žinias apie lenkų darbininkų revoliuciją. Naujas pogrindžio leidinys Lietuvoje pastebėjo, kad ,,lenkų laimėta teisė turėti laisvas profsąjungas'' sulaužiusi totalitarinės diktatūros santvarką ir galinti turėti ,,rimtas pasekmes ne tik Lenkijai, bet ir kitiems socialistiniams kraštams''. Po metų, 36 žmogaus teisių veikėjai (35 lietuviai ir vienas latvis) pasiuntė Walęsai dar vieną sveikinimą, Solidarumo pirmų metų sukakties proga, pareikšdami, kad ,,šis istorinis Lenkijos dirbančių žmonių sąjūdis ... yra reikšmingas ir Pabaltijo valstybėms''. Besilankydamas Lietuvoje 1981 metų vasarą, S. Zawodzinskis, Baltstogės PZPR provincijos komiteto pirmasis sekretorius, buvo apipiltas klausimais apie Lenkijos padėtį, ir Vakarų korespondentas susidarė įspūdį, kad lietuvius ,,žavėjo Lenkijos eretiškas kelias''. 1981 metais Estijos disidentų periodinis leidinys *Lisandusi motete ja uudiste vabale levikule Eestis* (Priedai prie nevaržomo įdėjų ir žinių sklidimo Estijoje) išspausdino pilną tekstą Dancigo sutarties, kurią sudarė lenkų valdžia ir Tarpgamyklinis streiko komitetas 1980 rugpjūčio 31 dieną. Nėra jokių žinomų lietuviškų ar latviškų šio dokumento vertimų.

Iš tikrųjų, Estijoje, tolimiausioje nuo Lenkijos respublikoje, lenkų

drama, atrodo, paliko giliausias žymes. Toks poveikis matomas darbo nutraukimuose, jaunimo bruzdesy, ir ypač drąsiame Estijos intelektualų tautinių interesų formulavime prieš rusų įtakos invaziją Estijos respublikoje.

1980 spalio mėnesį, nepraėjus nei dviem mėnesiams po Dancigo streikų, sustreikavo 1000 Tartu traktorių gamyklos darbininkų. Tartu yra universiteto miestas, kur ir anksčiau yra buvę jaunimo sukilimų, ypač estų disidentų sąjūdžio atgimimo laikotarpiu, antroje 1970 dešimtmečio pusėje. Tačiau dabar atrodė, kad jaunimas pradėjo rodyti ofenzyvą ir kitose Estijos vietovėse. Jau rugsėjo 22 sostinės Talino policija, trukdydama populiarios muzikos vieneto ,,Propeleris'' koncertą, patyrė jaunų estų įniršį. Tai pasireiškė gausiomis demonstracijomis, kurios prasidėjo spalio 1 ir tęsėsi iki spalio 8 dienos.

Demonstracijos iš sostinės plito į uosto miestą Parnu ir kitus miestus. Vien Taline žygiavo daugiau kaip 2000 (kiti net teigia 5,000) gimnazistinio jaunimo, besiskųsdami dėl menko valgio, apleistų įrengimų ir šildymo stokos savo mokyklose. Jie taip pat nešėsi nepriklausomos Estijos vėliavas, reikalavo ,,laisvės Estijai'' ir ragino rusus ,,nešdintis namo''. Spalio 11 respublikos vidaus reikalų ministeris per televiziją perspėjo, kad tolimesni prasižengimai prieš viešąją tvarką nebebus toleruojami. Mokyklose buvo sušaukti tėvų susirinkimai, kuriuose reikalauta, kad tėvai baustų savo vaikus. Spalio 13 rusų kalba leidžiamas *Sovietskaja Estonia* (spausdinama Taline) savo skaitytojams pranešė, kad respublikos prokuratūra iškėlusi kriminalinę bylą ,,prieš tuos kiršintojus ir kurstytojus, kurie sukėlė šiuos neramumus, ir prieš piktavališkus chuliganus''. Buvo kalbama, kad šimtus suėmė, nors teismui atidavė tik vadus. Kitus nubaudė pašalinimu iš mokyklos ar kitomis bausmėmis, taip kaip ir Lietuvos jaunimą po 1972 gegužės mėnesio minisukilimo Kaune. Estijos jaunimo demonstracijos, matyt, buvo laikomos pakankamai rimtos, nes pats KGB viršininkas Andropovas skubiai, nors tyliai, buvo atvykęs į Taliną.

Tačiau Estijos įvykių istorija tuo dar nesibaigė. Apie 40 estų rašytojų, menininkų ir artistų iš daugelio meno ar mokslo įstaigų pasiuntė pagrindiniams Talino ir Maskvos dienraščiams ,,Atvirą laišką iš Estijos SSR'', kuriame jie taktiškai, bet tiesmukai, pareiškė, kad jaunimo revoliucijos tęsis ligi tol, kol estų tautai, kalbai ir kultūrai nebus užtikrinta ateitis. Jie apkaltino sovietinę tautybių politiką dėl sunkumų, perspėdami, kad jei padėtis nebus pataisyta, rusų ir estų bendruomenių santykiai pablogės, su galimomis ,,žiauriomis pasekmėmis Estijai ir visiems, kurie

čia gyvena''.

Estų bruzdėjimas dar nesibaigė menininkų ir intelektualų laiško pasirodymu. 1981 metų pabaigoje, tik prieš karo stovio įvedimą Lenkijoje, buvo gautos žinios, kad ,,Demokratinio Sovietų Sąjungos fronto'' vardu buvo dalinami lapeliai Estijoje ir kitose Pabaltijo respublikose, reikalaujantys darbininkų streikų, kurie spaustų valdžią keisti sovietų politiką. Pagal Estijos kompartijos pirmojo sekretoriaus Karl Vaino vėlesnį pranešimą, Taline platinami laiškai skelbę: *Jei esate už teisingumą ir demokratiją, dalyvaukite ,,tylioje pusvalandžio'' streike, pradedant gruodžio 1 dieną. Ir darykite tą patį kiekvieno sekančio mėnesio pirmą dieną.*

Reiškiami reikalavimai buvo ir politiniai, ir ekonominiai: sovietinės kariuomenės atšaukimas iš Afganistano, galas kišimuisi į Lenkijos vidinius reikalus, sustabdymas maisto eksporto iš Pabaltijo respublikų maisto trūkumų metu, ,,diskriminacinių prekybos formų'' panaikinimas, politkalinių išlaisvinimas ir panaikinimas ištrėmimo bausmės. Estijoje šis atsišaukimas privedė prie trumpų streikų 1981 gruodžio 1 ir 1982 metų sausio 4 dienomis. vien Taline per šiuos streikus, sakoma, buvo suimta bent 150 žmonių.

Tačiau darbininkai ir jaunimas Lietuvoje ir Latvijoje nesugebėjo pasekti estais. Didelė ir dažniausiai gerai informuota lietuviškoji pogrindžio spauda, reikia sakyti, kol kas nėra minėjusi nei tariamai išdalintų lapelių, nei bet kokių streikų Lietuvos teritorijoje. Kodėl taip mažai atgarsio? Galbūt dėl to, kad Lietuvos jaunimas jau 1972 metais buvo pademonstravęs savo laisvės troškimus. Latvijoje gi po tautinių komunistų išvalymo 1950 dešimtmečio pabaigoje viešas latvių pasipriešinimas tepradėjo rodytis tik 1970-80 vidury, ir disidentai tuo metu dar nebuvo pasiruošę išeiti į gatves.

PARTIJŲ VADOVYBĖS GINASI

Iš oficialiosios sovietinės spaudos labai aiškiai matyti, kad visose trijose Pabaltijo respublikose komunistinės vyriausybės buvo labai susirūpinusios Lenkijos krizės poveikiu vietiniams gyventojams bei galimu spaudimu ir čia panašiai spręsti ekonomines ar visuomenines problemas. Lietuvoje atrodė didžiausias susirūpinimas: Lietuvos kompartijos pirmasis sekretorius Petras Griškevičius viešai minėjo Lenkijos įvykius savo kalboje, pasakytoje 26-tame Sovietų Sąjungos komunistų partijos kongrese jau 1981 metų pradžioje.

Sovietų supratimu, Lenkijos neramumus įkvėpė ir palaikė ,,tas nedoras lenkas popiežius'', t.y. Jonas Paulius II ir Katalikų Bažnyčia, kuriai jis vadovauja.

Prof. dr. Vytautas Vardys skaito paskaitą XXXI studijų savaitėje, kurios įdomiai klausosi savaitės dalyviai (kitam puslapy). Nuotr. V. Maželio.

Lenkiško tipo nacionalizmo ir religijos junginys, grasinąs nuversti socialistinę Lenkijos santvarką, komunistų partijai atrodė labiausiai galįs būti pavojingu ir Lietuvoje. Juk čia plačiai prigijęs ir stiprus katalikų teisių sąjūdis jau bandė siekti, tarp kitų tikslų, ir Katalikų Bažnyčios (ar kitų religijų) teisinio pripažinimo, leidimo Bažnyčiai naudotis susižinojimo priemonėmis ir antireliginių įstatymų sušvelninimo. Visose trijose respublikose partijos ir saugumo pareigūnai įžiūrėjo dar vieną grėsmę, neva ateinančią iš pabaltiečių išeivių, gyvenančių Vakaruose, ir iš Vakarų kraštų žvalgybų.

Komunistinių vadovybių atoliepis buvo įvairus. Jos (1) bandė izoliuoti žmones Pabaltijo respublikose nuo Lenkijoje pasireiškusios žalingos įtakos, (2) puolė disidentų sambūrius ir jų tariamus rėmėjus Vakaruose, ir (3) bandė atitaisyti bent kai kurias skriaudas, sukeliančias disidentines nuotaikas. Apskritai buvo pabrėžiamos preventyvinės priemonės — nusistatymas, charakterizavęs saugumo politiką, kada Andropovas tapo KGB viršininku 1967 metais, nors tai, aišku, nesustabdė nei areštų, nei teismų.

LIAUDIES IZOLIACIJA

Pirmoji priemonė, kurios sovietai ėmėsi, buvo apribojimas informacijos srovės iš Vakarų ir iš Lenkijos. Jau 1980 rugpjūčio mėn., kaip anksčiau minėta, Kremlius atnaujino Amerikos Balso trukdymą. Laikraščių kioskuose tebuvo galima gauti tik partijos liniją palaikančius leidinius iš Lenkijos. Keliavimas į Lenkiją vėl buvo suvaržytas, nors tai nepatiko intelektualams bei menininkams ir ypač Lietuvos lenkams su šeimyniniais ryšiais Lenkijoje. Be to, visi pabaltiečiai buvo perspėti neturėti ryšių su išeiviais Vakaruose. Nors turizmas iš Vakarų ir nebuvo sumažintas, tačiau Pabaltijo respublikų žmonės

pasidarė žymiai santūresni pokalbiuose su savo giminėmis ar draugais tiek Vakaruose, tiek Estijoje, Latvijoje bei Lietuvoje, o turistų kelionės buvo įvairiopai apsunkinamos.

PUOLAMI DISIDENTAI IR JŲ RĖMĖJAI

Šitaip apribojusi susižinojimą, valdžia Pabaltijo respublikose ėmėsi varžyti veiklą tokių grupių, kurios galėtų sukelti panašias nuotaikas kaip Lenkijoje. Du lietuviai, pasirašę 1979 metais ,,Baltų chartą'', 1980 rugsėjo mėnesį buvo Vilniaus teismo nuteisti. Buvo suimti ir trys *Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos* bendradarbiai. Gruodžio mėnesį už *Perspektyvų* ir *Alma Mater* leidimą buvo suimtas profesorius Vytautas Skuodis ir dar du kiti intelektualai. Suėmimai tęsėsi 1981 metais. Aukų tarpe dabar buvo ne vien *Kronikos* rėmėjai, bet ir Lietuvos Helsinkio akto peržiūros grupės likusieji nariai: Vytautas Vaičiūnas, Mečislovas Jurevičius ir kun. Bronius Laurinavičius, vėliau žuvęs sunkvežimio katastrofoje, kuri disidentų žiniomis, buvo KGB surežisuota. Lietuvos Helsinkio grupė tapo sunaikinta. Liko tada dar tebeveikiantis Katalikų Teisėms ginti komitetas. Keletas jo narių buvo viešai spaudoje prokuratūros perspėti, bet šiaip liko nesuimti. Tačiau padėtis pablogėjo 1982 lapkričio mėn., atėjus į valdžią Andropovui. 1983 sausio mėnesį sovietų žinių agentūra Tass paskelbė ,,kriminalinės bylos'' sudarymą KTG komiteto nariui kun. Alfonsui Svarinskui už jo pamokslų naudojimą kurstyti tikinčiuosius į ,,atvirą kovą prieš

sovietų valdžią''.

Lenkijos įvykių metu sovietinė KGB pasireiškė ir Estijoje bei Latvijoje. 1980 rugsėjo 20 Parnu mieste buvo suimtas žymus estų disidentas Veljo Kalep. Jis buvo apkaltintas įvairiomis minties piktadarystėmis, įskaitant ir bandymą įsteigti socialdemokratų partiją pogrindyje, ir 1981 buvo nuteistas ketveriems metams kalėjimo. Tais pačiais 1981 Taline teismas paskyrė 15 metų bausmę ornitologui ir vertėjui Mart Niklus, kuris daugelį metų palaikė artimus ryšius su lietuviais disidentais, ir kuris turbūt buvo vienas iš pagrindinių ,,Baltų chartos'' sumanytojų. Tuo pačiu metu valdžia įkalino jau iš pareigų atleistą Tartu universiteto profesorių Juri Kukk, buvusį komunistą, bet išstojusį iš partijos ir atsisakiusį jai paklusti. Kukk mirė, neištvėręs nei dviejų mėnesių Vologdos darbo stovykloje.

Komunistinės valdžios isterija aukščiausią laipsnį pasiekė Latvijoje, kai teismo procedūroje, trukusioje nuo 1981 gegužės 25 iki birželio 5, du latviai — Juris Bumeisteris ir Dainis Lismanis — gavo griežtas 15 ir 10 metų bausmes kaip ,,tėvynės išdavikai''. Jie buvo apkaltinti šnipinėjimu užsienio valstybėms, ypač palaikant ryšius su Bruno Kalninš latvių socialdemokratine grupe Švedijoje. Sovietinė spauda minėjo Švediją kaip svarbų tarptautinio šnipinėjimo centrą. Buvo teigiama, kad į šią bylą buvo įveltas ir latvių tautybės Amerikos CIA agentas Švedijoje. Apskritai tuo metu atrodė, kad laisva medžioklė buvo vykdoma visose trijose Pabaltijo respublikose, norint atskleisti ir įrodyti ,,ideologinę subversiją''.

Lietuvos komunistų partijos konferencijoje (1981 sausio 29-30) buvo priimta rezoliucija, reikalaujanti ,,bet kokių nacionalistinių, šovinistinių bei zionistinių išraiškų'' numalšinimo. Rezoliucija toliau reikalavo mobilizuoti ateistinį švietimą kovai prieš ,,religinį ekstremizmą''. Ši tendencija tebesireiškia ir dabar. Kiek vėliau KP pirmasis sekretorius Griškevičius centrinio komiteto penktajame plenume primygtinai reikalavo atskirti ,,religinius ekstremistus'' nuo eilinių katalikų ir stengtis visokiais būdais ,,parodyti, kokie bjaurūs ir beviltiški antpuoliai tų ekstremistų dvasiškių, kurie bando religiją naudoti reakciniams politiniams tikslams, kenkti sovietų tautų draugystei ir gaivinti buržuazinius bei nacionalistinius nusiteikimus''.

Naujų idėjų plitimui užkirsti buvo bandoma įjungti ir mokslininkus. Pagrindinis Lietuvos ,,ateizmo žinovas'' Jonas Anyčas, buvęs Lietuvos KP centrinio komiteto sekretoriato skyriaus viršininkas ir dabartinis Vilniaus Pedagoginio instituto rektorius, ėmėsi daryti

pastangų įtraukti respublikos filosofus, kad jie savo raštais ir paskaitomis pasmerktų simbiotinių lietuvių tautos ir katalikų religijos santykių idėjas.

ATKREIPIMAS DĖMESIO Į NUSISKUNDIMUS

Pilnesnio vaizdo dėlei, reikia pripažinti, kad sovietinė valdžia tuo metu bandė peržiūrėti ir patenkinti keletą religinių ir tautinių disidentų iškeltų nusiskundimų. Oficiali reakcija Estijoje į ten vykusius jaunimo sukeltus neramumus ir estų intelektualų pateiktus skundus buvo palyginti švelni. Viena jų iškelta negerovė, būtent, kad rusų ateiviai Estijoje neišmoksta estų kalbos ir jai neskiria dėmesio, buvo pripažinta verta tam tikrų reformų. Šitas klausimas sekančiais metais buvo keliamas ir Rygoje. Pirmasis Latvijos KP sekretorius Voss reikalavo lygybės ir ,,didesnio atsižvelgimo'' į įvairių tautybių kalbas Latvijoje. Yra svarbu, sakė jis, rusams ir kitiems nelatviams išmokti gyvenamos respublikos kalbą jos mokyklose. Šių diskusijų atgarsiai nuaidėjo ir Lietuvoje. Pavyzdžiui, 1982 rugsėjo mėnesį šį klausimą iškėlė respublikos antrasis sekretorius Lionginas Šepetys, propagandos veikėjų susirinkime pranešdamas apie Rygos konferenciją. Jis pabrėžė reikalą rusams ir kitiems išmokti respublikos kalbą, ypač lankantiems mokyklas. Tačiau visa tai ir pasiliko kalbomis: nieko teigiamai konkretaus nebuvo pasiekta.

Religinėje srityje valdžia taip pat naudojo ne vien bauginimo, bet ir papirkinėjimo metodą. Po ilgo ir stipraus lietuvių bei latvių dvasiškių spaudimo 1982 vasarą popiežius Jonas Paulius II pagaliau paskyrė du naujus lietuvius vyskupus, Vincentą Sladkevičių ir Antaną Vaičių, bei vieną naują latvį vyskupą, Julijans Zondaks. Čia buvo svarbu ne tiek pats paskyrimo faktas, kiek sovietų nuolaida, popiežiui atmetus du lietuvius kunigus, laikomus ,,sovietiniais kandidatais'', kuriems smarkiai priešinosi kunigija ir pogrindinė *Lietuvių Katalikų Bažnyčios Kronika*. Vatikanas, atrodo, pritarė disidentams kunigams, ir sovietai nusileido, nekliudydami šių dvasiškių paskyrimui. Taip pat pat pažymėtina, kad vienas iš paskirtųjų, vyskupas Sladkevičius, buvęs ištremtas iš savo vyskupijos prieš 25 metus, dabar gavo leidimą oficialiai grįžti į savo administracines pareigas.

Po pusės metų sovietai sankcijonavo dar vieną neįprastą popiežiaus paskyrimą, būtent, Rygos vyskupo Julijans Vaivods pakėlimą į kardinolus, suteikiant Latvijai ir Sovietų Sąjungai pirmąjį kardinolą jų istorijoje. Tačiau Vaivods investitūra į kardinolų kolegiją 1983 vasario 3 iššaukė nepaprastą nusivylimą Lietuvos katalikų disidentų tarpe. *Lietuvos Katalikų*

Bažnyčios Kronika paskyrimą pavadino ,,stulbinančiu''. Jis buvo interpretuojamas, kaip priėmimas pasyvios ir prisitaikančios Latvijos Bažnyčios politikos ir tuo pačiu atmetimas principingo ir atkaklaus lietuvių kovingumo už religines teises, pareikalavusio daug aukų. Be to, lietuviai vėl pradėjo rūpintis 1961 metais iš pareigų pašalinto ir vidinei tremčiai nuteisto vyskupo Julijono Steponavičiaus likimu. Nuo 1978 metų Steponavičius buvo plačiai minimas kaip kardinolas **in pectore,** t.y. slaptas kardinolas, žinomas tik popiežiui Jonui Pauliui, kuris tariamai jį tokiu paskyrė. Atsižvelgiant į vyskupo Vaivods pakėlimą, kilo naujos abejonės, ar Steponavičius iš viso buvo popiežiaus parinktas. Šios abejonės sudavė dar vieną smūgį Lietuvos katalikų protesto sąjūdžiui.

Šitaip tvarkydamas Lietuvos bažnyčios reikalus, popiežius susidūrė ne tik su Kremliumi, bet ir su Lietuvos Bažnyčios pogrindžiu. Lietuviai jautėsi įskaudinti visos popiežiškos politikos ėjimais Sovietų Sąjungos katalikų atžvilgiu. Vis dėlto jie buvo apraminti, Vatikanui pašalinus Panevėžio vyskupijos valdytoją vyskupą Romualdą Krikščiūną. Vyskupas buvo pašalintas dėl jo asmeninių ydų ir įtarimo per glaudžiu bendradarbiavimu su sovietine valdžia ir KGB.

Sovietai pastebimai nesipriešino Krikščiūno atleidimui, kuris įvyko 1983 balandžio mėnesį precedento neturinčio Lietuvos vyskupų (išskyrus vyskupą Steponavičių) **ad limina** apsilankymo metu Romoje. Tai buvo pirmas toks vizitas po Antrojo pasaulinio karo, ir Romos akimis jis ženklino ,,reikšmingą pažangą Vatikano ir Maskvos santykiuose''. Įvykęs tik du mėnesius prieš numatytą popiežiaus antrąją kelionę į Lenkiją, jis greičiausiai siejosi su popiežiaus ,,Ostpolitik''. Iš tikro, Kauno vyskupas (dabar arkivyskupas) Liudas Povilonis, kalbėdamas Lietuvos delegacijos vardu, pakvietė popiežių aplankyti Lietuvą. Popiežiui grįžus birželio pabaigoje iš Lenkijos, Vakarų spauda pranešė, kad ,,Romos Katalikų Bažnyčios tam tikri šaltiniai Lenkijoje'' patvirtino Vatikano ,,pradinius'' ryšius su Kremliumi dėl popiežiaus kelionės į Lietuvą atšvęsti 500 metų Kazimiero mirties sukaktį bei kitas datas, susijusias su Lietuvos krikštu ir unija su Lenkija prieš 600 metų.

Tačiau, nors ir sueidamas į matomai geresnius santykius su popiežiumi, Kremlius labai aiškiai parodė, jog Lietuvos Katalikų disidentų kovų už religines teises netoleruos. 1983 gegužės 6 kun. Alfonsas Svarinskas, pirmaujantis Katalikų komiteto tikinčiųjų teisėms ginti narys ir protestų bei peticijų žodžiu ir raštu organizatorius, buvo nuteistas griežta 10 metų kalėjimo ir tremties bausme. Lietuvoje taip pat buvo pranešta, kad suimtas Svarinsko bendradarbis kun. Sigi-

tas Tamkevičius. Taigi sovietai Vatikanui pasiuntė aiškų ženklą, kad pagerintų ryšių su Maskva kaina reikš, jog popiežius turės sutikti su eventualiu Lietuvos katalikų pogrindžio sunaikinimu. Kremlius aiškiai nusprendė sutrukdyti Lietuvos Bažnyčiai išaugti iki tokių grasinančių proporcijų, kaip katalikų Bažnyčia Lenkijoje.

Per šį laikotarpį Pabaltijo komunistinės vyriausybės rodė didesnį rūpestį bent trimis kitomis visuomeninėmis problemomis, įžvelgdamos jų galimą neigiamą poveikį Lenkijos krizės šviesoje. Tai buvo: darbo našumo problema ir prastas sovietinių profsąjungų funkcionavimas; jaunimo nerimas; Lietuvos lenkų mažumos ištikimybės klausimas.

Pirmiausia darbininkų padėties klausimu buvo susirūpinta Lietuvoje. Lietuvos partijos plenumas jau 1980 rugpjūčio 26 buvo beveik išimtinai skirtas spręsti darbininkų politinio integravimo į valdančiąją struktūrą problemai ir atoliepiui į darbininkų reikmes bei skundus. Pirmasis sekretorius Griškevičius savo kalboje susitelkė ties klausimu kaip ,,sustiprinti darbininkų branduolį partijos eilėse''. Neįprastai atvirame straipsnyje Lietuvos valstybinis prokuroras Alfonsas Kairelis atskleidė, kad 1980 metais, prokuratūrai užprotestavus, 58 nelegaliai atleisti darbininkai buvo grąžinti į savo vietas. Per praėjusius penkerius metus, rašė jis, 383 pareigūnai gavo papeikimą už tokius prasižengimus, 333 neteisėti vietinių tarybų ir komisijų sprendimai buvo panaikinti ir kai kuriais atvejais net kriminalinės bylos buvo užvestos dėl adminsitracinių prasižengimų. 1981 metais partijos konferencijos visose trijose respublikose pabrėžė reikalą sustiprinti profsąjungas, pagerinti darnius santykius darbovietėse ir vykdyti darbo tvarką. Tokie priminimai yra įprasti Sovietų Sąjungoje, bet čia, atrodo, jie įgavo primygtinumo Lenkijos neramumų akivaizdoje. Ar naujasis susirūpinimas kiek padėjo? Pavieniai estų streikai 1981 metų pabaigoje leidžia abejoti šios politikos sėkmingumu.

Susirūpinimas dėl darbdavių daromų darbo įstatymų pažeidimų atslūgo po karo stovio įvedimo Lenkijoje 1981 gruodžio mėnesį. Jau 1982 metų pradžioje Griškevičius barė darbininkus už padidėjusias pravaikštas, darbo jėgos tėkmę ir prastą darbą. Dabar buvo spaudžiamas jaunimas: ,,Norėčiau paklausti'', sakė jis, ,,ar auklėjamasis darbas šiomis sąlygomis yra veiksmingas, ar jaunieji darbininkai taps gerais savo gamyklų šeimininkais, kai jie dabar mato tiek netvarkos darbovietėje. Mes neturėtumėme taikytis prie tinginių dykinėtojų, išsisukinėtojų, aplaidžių darbininkų''. Partijos vadas toliau kalbėjo apie mažamečių nusikalstamumą,

net komjaunimo narių tarpe, ir reikalavo suprasti būtinybę sovietų tautoms suartėti ir klestėti, vertinti leninine tautybių politiką ir, specifiškai, stiprinti ,,karinį-patriotinį'' auklėjimą ir mokymą. Pagaliau jis perspėjo prieš visokias nacionalizmo, šovinizmo, tautinės izoliacijos ir tautinės puikybės apraiškas ir pilietinio neatsakingumo veiksmus, kuriuos imperializmas kursto ,,dėmesio atitraukimo nuo mūsų tėvynės'' vardan.

Susirūpino Kremlius ir lenkų mažuma Lietuvoje. Tai buvo rodoma staigiais pripažinimais ir premijomis: pavyzdžiui, Leonidas Brežnevas suteikė Raudonosios vėliavos žymenį Vilniaus gamyklai, kurios viršininkas ir darbininkų atstovai, pagerbti viešose iškilmėse, turėjo visi lenkiškas pavardes.

KELETAS IŠVADŲ

Nežiūrint, kad svarstoma tema yra dar negalutinai pasibaigusi ir gali atsirasti vis naujų duomenų, kuriuos reikėtų imti dėmesin, analizuojant įvykius, kai kurias išvadas galima padaryti jau dabar. Aplamai, galima sakyti, kad Lenkijos įvykių atgarsiai Pabaltijo kraštuose nuaidėjo gana ryškiai, ir juos buvo galima dokumentuoti. Pabaltijo komunistinių vadų tarpe buvo pastebėtas rimtas susirūpinimas dėl galimų ,,išsiliejimo'' poveikių. Oficialiųjų dokumentų tekstų bei veiksmų nagrinėjimas gana aiškiai rodo, kad valdžia laikė būtina imtis apsaugomųjų, preventyvinių priemonių, o taip pat ir patenkinti tam tikrus visuomenės sluoksnius, norint sulaikyti taikingos lenkų revoliucijos idėjas ir labai užkrečiamą dvasią.

Tačiau žymiai sunkiau yra atsekti priežastinius ryšius tarp revoliucinio Lenkijos rugpjūčio iš vienos pusės ir, pvz., Estijos 1980-81 įvykių; tarp Solidarumo — ir Latvijos ,,šnipų'' teismo; tarp Lenkijos heretinio judėjimo — ir Lietuvos disidentinės veiklos bei spaudos augimo. Pavyzdžiui netikslu yra kalbėti apie ,,Romos katalikų atgimimą sovietinėje Lietuvoje'', sustiprėjusį Lenkijos įvykių įtakoje. Lietuvos disidentinis sąjūdis, tiek religinis, tiek ir tautinis, turi savo ilgą ir savarankišką istoriją, prasidėjusią dar 1968 metais. Jis jokiu būdu nėra Lenkijos įvykių išdava.

Be to, lietuviai, nors ir pritardami lenkų darbininkų sąjūdžiui, pasirodė nenorį rizikuoti savo gyvenimo lygio ir palyginti ramios padėties, mėgdžiojant lenkus ir reikalaujant reformų. Šiame rezervuotume galima įžiūrėti ir nesaugaus nacionalizmo simptomus. Kartu su susižavėjimu dėl komunistinės santvarkos išardymo pastangų Lenkijoje ir pavydu, matant laisvėjančią lenkų visuomenę, daugelis politiniai sąmoningų Lietuvos gyventojų buvo nustebinti stipriu lenkiškojo nacionalizmo įsiliejimu į Solidarumo są-

jūdį. Ši keršijančio lenkų nacionalizmo baimė, gal savarankiškai suvokto, bet gal ir sovietų inspiruoto ir panaudoto, atrodo, atbukino lietuvių didesnį entuziazmą pasekti Lenkijos įvykių pavyzdžiu.

Estai, tokių nusistatymų nevaržomi, labiau negu kiti baltai buvo paveikti lenkų pavyzdžio priešintis Kremliaus santvarkai. Estijos KP vadas Vaino Vejeik aiškiai pripažino šį ryšį, pavadindamas Taline platinamus laiškus „šlykščiais kurstymais streikuoti, panašiais į Lenkijos Solidarumo skelbiamus". Tačiau ir čia, ne Lenkijos įvykiai, o vietinės sąlygos buvo pagrindiniu estų pasipriešinimo faktorium. Latviai, po to, kai Nikita Chruščiovas ir Arvydas Pelšė sužlugdė jų tautinių komunistų grupę, reiškėsi žymiai mažiau. Jų laikas dar tebebuvo ateity.

Išvadoje galėtume tvirtinti, kad Lenkijos įvykių metu Pabaltijo respublikose buvo galima įžiūrėti tam tikros pasipriešinimo jėgos atsiradimą rusinimui, priešreliginei politikai, maisto trūkumui, papirkinėjimui bei korupcijai ir KGB preventyviniam žmogaus teisių varžymui. Paliekant nuošaly net ir lietuvių-lenkų įtampos klausimą, vis dėlto Lenkijos rugpjūtis tikriausiai negalėjo suvilioti Pabaltijo tautas rimtesnei jų pačių akcijai, nebent jos būtų susidūrusios su tokiu neryžtingu režimu, kokiu Lenkijoje buvo Giereko vyriausybė. Sovietinė santvarka dar buvo per daug disciplinuota ir per daug represyvi, kad Rytų Europoje pasirodžiusioms revoliucinėms idėjoms galėtų leisti sukelti panašų reformini sąjūdį ir pačioje Sovietų Sąjungoje.

ANTANAS JASMANTAS

Dar niekur nespausdinti Jasmanto-Maceinos eilėraščiai

LĖLYTĖ

Išaugau, motin, batelius.
Pirštus jie man nugėlė.
Vai tai nuliūs, labai nuliūs
Lėlytė mano pūstžandėlė.

O būdavo tie vakarai
Tokie miegūstai saldūs.
Kryželį skubų padarai,
Ir jau nuščiuva visos maldos.

Išaugau, motin, batelius,
Ir naktys taip prailgo.
Kažkas lyg beldžia vartelius,
Lyg kuždas tarp sodelio smilgų.

Mėnulis slenka taip lėtai
Ir žėri aukso žiedu.
Motule, argi nematai,
Lėlytei ašaros kad rieda?

Apverk, lėlyte, mūs dalias:
Tu pamesta trūnėsi,
O aš pražaisiu rūteles
Ant meilės svetimos griuvėsių.

PIRŠLYS

Ruduo, tas didis apgavikas,
Apsupo žemę nuotakos šydu.
Ir džiaugiasi senutė: jai patikus
Ta puokštė netikrų žiedų.
Piršlys melagis ne tik širdį jauną,
Piršlys melagis mus visus apgauna.
Gražu juk klaidžioti ir klysti,
Pražaidus tiesą tarsi kūdikystę.

MACEINOS AKADEMIJA ČIKAGOJE

Kai šis žurnalo numeris pasieks savo skaitytojus, bus jau beveik priartėjusios ir metinės nuo a.a. prof. Antano Maceinos mirties. Jis mirė 1987 sausio 27. Tad ir vėl skiriame bent keletą puslapių prisiminti vieną iš įžymiausių mūsų filosofų, daugelio knygų autorių ir giliai įžvelgiantį poetą.

Rugsėjo 20 Čikagoje visas sekmadienio popietis buvo paskirtas prof. Antano Maceinos atminimui. Jis buvo pradėtas šv. mišiomis, kurias Jaunimo centro didžiojoje salėje atnašavo kun. dr. K. Trimakas, kun. J. Borevičius ir kun. dr. V. Rimšelis. Giedojo specialus choras, vadovaujamas M. Prapuolenio, skaitymai — A. Zailskaitės ir J. Baužio. Pamaldos buvo gražiai suplanuotos ir pilnai salei dalyvių sudarė iškilmingą įspūdį.

Po trumpo svečių atsigaivinimo kavinėje, vėl buvo renkamasi į didžiąją salę akademijai. Ją savo žodžiu pradėjo dr. Antanas Razma, rengimo komiteto pirmininkas. Pirmasis kalbėjo neseniai iš Lietuvos atvykęs Vytautas Skuodis. Jis tik dabar sužinojęs apie Maceinos mirtį, bet Maceinos raštai jam buvo gerai žinomi Lietuvoje, kur jis juos net perrašinėdavo mašinėle, ir KGB tai panaudojusi kaip inkriminuojančią medžiagą.

Dr. Juozas Girnius skaitė paskaitą ,,Antano Maceinos asmuo ir mąstymas''. Joje jis trumpai peržvelgė Maceinos mokslinio darbo eigą, jo gyvenimą bei išleistas knygas. Dar

Lietuvoje parašytos jo knygos buvo sukėlusios nemažą audrą konservatyviųjų hierarchijos sluoksnių tarpe. Buvo bandoma dar Lietuvoje, o vėliau ir Vokietijoje, skųsti Maceiną Vatikanui, išmesti iš ateitininkų ir kitaip jo įtaką jaunimui mažinti.

Tremtyje Maceina pasuko į literatūrinio atspalvio filosofinius veikalus, atsiliepė į Bažnyčios gyvenime vykstančius pasikeitimus, rašė grynai religinės filosofijos temomis. Prieš savo mirtį dar suspėjo baigti paskutinę savo knygą ,,Ora et labora''. Visose knygose jis sugebėdavo savo mintis skaitytojui perduoti lengvai ir suprantamai. Buvo emocinis mąstytojas, filosofiją atsiejęs nuo mokslo, o daugiau priartėjęs prie poezijos.

Antruoju kalbėjo dr. Kęstutis Skrupskelis. Jo paskaitos tema buvo ,,Blogio problema Antano Maceinos Jobo dramoje''. Šioje knygoje Maceina nagrinėja krikščioniškojo egzistencializmo klausimus, žmogaus susitikimą su Dievu. Maceina tvirtina, kad mokslinis Dievo įrodymas žmogui nepadeda surasti Dievo. Žmogus turi tikėti. Be kančios ir baimės, kurios žmogų pakelia iš kasdienybės į egzistencinį aukštį, negali būti nei religijos, nes tik kentėdami ir pergyvendami mes pradedame filosofuoti. Šią gana sunkią Maceinos nagrinėjamą problemą paskaitininkas klausytojams perdavė lengvai ir suprantamai.

Nuo Maceinos — filosofo buvo

Akademijos dalyviai klauso paskaitų. Pirmoj eilėj matyti A. Rudis, V. Skuodis, V. Kleiza, A. ir J. Damušiai, J. Girnius, kun. J. Borevičius. Gretimam puslapy, viršuj — dr. Kęstutis Skrupskelis skaito paskaitą Maceinos akademijoje, apačioje dr. Juozas Girnius ir dr. Antanas Razma. Nuotr. A. Razmos.

pereita prie Maceinos — poeto. Ir tai nepaprastai gražiai atliko kitas poetas — Kazys Bradūnas. Jo paskaita „Prie poeto Antano Jasmanto stabtelėjant" klausytojams atvėrė Maceinos-Jasmanto poezijos lobius. Didžia dalimi Jasmanto poezija yra religinė su giliu filosofiniu pamušalu, skaitytoją pagaunanti ir savo gelme, ir poetiškomis priemonėmis. Jasmantas naudojo ir lietuvių liaudies atributiką, pakylėdamas ją į poezijos lygį. Jis parašė tik dvi poezijos knygas, bet jos gali lenktyniauti su jo paties filosofiniais veikalais.

Įtarpais tarp paskaitų, o taip pat ir užbaigoje, akademiją paįvairino muzikinė programos dalis, kurioje dalyvavo pianistas Manigirdas Motekaitis ir fleitistė Asta Šepetytė. Puikus muzikos kūrinių parinkimas ir jų atlikimas iškiliai derinosi su visa akademijos nuotaika.

Visos trys paskaitos ir muzikinė dalis užsitęsė tik truputį daugiau negu dvi valandas. Tai rodo, kad rengėjai buvo viską tiksliai suplanavę. Rengimo komitetas buvo sudarytas iš lietuvių fronto bičiulių, ateitininkų ir keletos kitų asmenų, vadovaujant dr. A. Razmai. Mišioms ir akademijai buvo taip pat išleistos specialios programos, apipavidalintos meniškai ir patraukliai.

jb

ANTANAS MACEINA IR JO NEPASAULĖŽIŪRINĖS POLITIKOS SAMPRATA

ANTANAS SABALIS

Lietuvių fronto bičiuliams Maceina yra jų ideologas. Ideologu jis tapo dėlei visos eilės priežasčių, bet ypatingai dėka tos garsiosios, audrą sukėlusios, nepasaulėžiūrinės politikos. Nors nuo tos ,,audros'' jau bus praėję dvidešimt metų, vienok nepasaulėžiūrinės politikos idėja dar daugeliui yra nesuprantama, gi naujajai kartai — net nežinoma. Todėl nors trumpai verta ją peržiūrėti, pasiaiškinti, prisiminti. Ši idėja galbūt geriausiai supažindina mus su Maceinos mąstymu ir bandymu šį mąstymą pritaikyti žmonių gyvenime.

Greitesniam šios nepasaulėžiūrinės politikos minties supratimui reikia išsiaiškinti tris definicijas: 1) pasaulėžiūra, 2) kultūra ir 3) politika arba valstybė. Šios pastarosios atveju Maceina dažniausiai vartoja žodį ,,politika'', nors kiti vartoja ,,valstybę''.

Pasaulėžiūra

Pasaulėžiūra yra individualaus žmogaus gyvenimo filosofija. Tai yra pačios brangiausios, iš individualios žmogaus sielos išplaukiančios mintys, pagal kurias jis susidaro savo vertybių skalę ir pagal kurias jis gyvena. Tai tikrai iš pačių sielos gelmių plaukianti filosofija, ir jos ypatybė yra ta, kad kiekvienas žmogus ją turi: ar sąmoningai ar ne. Labai gera šią filosofiją ugdyti sąmoningai, tačiau ir nesąmoningai ji pas žmogų yra; mes kiekvienas, kad ir nesuvokdami, kasdien darome sprendimus pagal tam tikrą vertybių gradaciją, teikdami vieniems reikalams pirmenybę, o kitus — atidėdami į šalį. Taigi pasaulėžiūra plaukia iš žmogaus sielos ir yra nepaprastai individualus dalykas. Galima tiesiog sakyti, kad kiek yra pasaulyje

žmonių, tiek yra ir pasaulėžiūrų. Kadangi tai yra individo sielos reiškinys, Maceinai tai yra šventas ir labai brangus daiktas.

Kultūra

Žmogus, gyvendamas bendruomenėje, kuria kultūrą. Kultūra susideda iš mokslų (tiesos ieškojimas), menų (grožio ieškojimas) ir dorovės (gėrio ieškojimas). [Vakarų Europos tautose kultūra paprastai susideda iš mokslų ir menų; Šalkauskis reikalavo įskaityti ir dorovę. Autorius laikosi Šalkauskinės interpretacijos.] Kadangi visi tie dalykai taip pat plaukia iš kūrėjo sielos — visa kultūra yra pasaulėžiūrinė. Maceina sako, kad ,,nepasaulėžiūrinės kultūros nėra ir negali būti''. (,,Į pilnutinę demokratiją'', LF leidinys, 1957)

Tokiu būdu turime du labai brangius dalykus: pasaulėžiūrą ir kultūrą, kurioms turi būti suteikiama ypatinga svarba visame gyvenime. Jų negalima varžyti ir, priešingai, joms turi būti suteikiama laisvė.

Politika ir valstybė

Politika ir valstybė yra jau skirtingos sąvokos, ir čia Maceina mato konfliktą. Jo parašytame straipsnyje ,,Politika ir pasaulėžiūra'' (čia rašančio nuomone, tai tipiškas Maceinos straipsnis) jis ir bando šį konfliktą spręsti. Šiame straipsnyje, ir kituose jo raštuose bei paskaitose, Maceina naudoja tai, ką reiktų vadinti ,,filosofiniu-pedagoginiu metodu'': prieš pradėdamas dėstyti straipsnio ar paskaitos pagrindinę mintį, jis pirmiausia nupiešia kokį nors žinomą istorinį ar literatūrinį paveikslą. Tuo paveikslu jis iškelia pagrindinę problemą, kurią toliau analizuoja ir sukuria siekiamąjį atsakymą problemos sprendimui. Vėliau, skaitytojas ar klausytojas gali tuos filosofinius išvedžiojimus ir primiršti, bet išlieka pagrindinis to veikalo paveikslas ir, tokiu būdu, prisimenama ir straipsnio pagrindinė mintis.

Taigi politikos ir pasaulėžiūros santykiui paryškinti, Maceina naudoja tokį vaizdą: Sokrato teismą. Kad pamatytume kaip lengvai šis paveikslas yra Maceinos piešiamas, čia tenka pacituoti keletą jo sakinių:

,,Prieš pustrečio tūkstančio metų Atėnuose įvyko nepaprastas dalykas: Sokratas buvo nuteistas mirti. Nuteistas ne dėl to, kad būtų buvęs plėšikas, vagis ar perversmininkas, bet todėl, kad jis — kaip jo kaltintojas Melėtas savo kalboje pasakė, — garbino ne tuos dievus, kuriuos garbino miestas, bet kitas dieviškąsias būtybes. Ši byla nenustoja mus jaudinusi iki pat paskutinių dienų. Jos tragiškumas yra ne tas, kad Sokratas buvo nuteistas, bet kad jis buvo teisiamas. Nuteistas buvo jis tik nežymia balsų persvara: 280 iš 500. Jeigu tik trisdešimt balsų būtų pasisakę už jo nekaltumą, jis būtų buvęs išteisintas, tačiau pats klausimas būtų nepakitęs, nes jo esmė glūdi pačioje byloje, o ne bylos sprendime. Ar Atėnų miesto taryba turėjo teisę teisti žmogų už tai, kad jis garbina kitus dievus negu miestas?'' (Aidai, 1948m. Nr. 8)

Maceina toliau aiškina, kad pasaulėžiūra su politika turi trejopą santykį: 1) pasaulėžiūrinė politika, 2) laicistinė politika ir 3) nepasaulėžiūrinė politika.

Pasaulėžiūrinė politika Maceina laiko viduramžių santvarką, kur Katalikų Bažnyčia tvarkė valstybę. Iš to bendro Bažnyčios ir valstybės susiliejimo, pagal ji, kyla visa eilė blogybių: ,,Naudojimas absoliutinės valdžios tikėjimo vardu ir jo labui, virsta pačia pirmąja nukrikščioninimo priežastimi. Kiekvienas bandymas politinėmis priemonėmis pastūmėti sielas geru keliu, užuot nuvedęs jas į išganymą atima joms žmogiškai nepakeičiamas atsivertimo sąlygas. Pavyzdžiui, sakinys ,,valdyti religijos labui'' gali būti pacituotas logikos kurso mokiniams kaip prieštaravimo pavyzdys. Iš tikro jis reiškia ,,išspausti laisvą pasirinkimą''. Nuosekliai šitokia pasaulėžiūros tarnybai palenkta politika pasidaro be išeities, ir jos galas yra žlugimas. Pasaulėžiūra negali naudotis politika, kadangi politikos priemonės yra prievartinės, gi kiekviena pasaulėžiūra yra laisvo apsisprendimo dalykas. ,,Jokia tiesa, net ir dieviška, negali būti priversta. Priversta tiesa yra nebe tiesa; nes kiekviena tiesa yra ne tik tiesa **savyje,** bet ir tiesa **man,** kuriai aš užangažuoju savo asmenybę ir savo gyvenimą. Laisvė ir pasaulėžiūra yra taip susiję, kaip šviesa ir regėjimas, gi tuo tarpu politika yra prievartinė sritis''. (Ten pat)

Politika yra prievartinė, nes ,,kiekvieni rinkimai, kiekvienas valdžios posėdis, kiekvienas įstatymas, ministerio nutarimas, yra ne kas kita kaip kalavijas''.

Laicistinės politikos samprata, pagal Maceiną, tai yra bandymas kultūrą padaryti neutralia. Tai paprastas valdžios receptas, kad valdžia įtiktų kuo didžiausiam skaičiui valstybės gyventojų. Valdžia tai siekia tuo, kad kuo mažiau pasaulėžiūrų būtų valdžioje ir viešajame valstybės gyvenime. Nupasaulėžiūrinta kultūra veda į bepasaulėžiūrinį pilietį. Toks laicistinės politikos laimėjimas nuasmenina individą, iš kurio lieka tik gero piliečio formulė (,,good citizen''). Pagal Maceiną tai yra nesusipratimas todėl, kad visa pasaulėžiūra yra išvejama lauk iš kultūros, ir kultūrą bandoma nupasaulėžiūrinti.

Nepasaulėžiūrinė politika, taigi yra Maceinos siūlomoji versija. Jos esmė yra ta, kad siūloma atskirti pasaulėžiūrą nuo politikos, t.y. **paskelbti politiką** (valstybę) **nekompetetinga pasaulėžiūros srityje.** Valstybė turi būti visiškai neutrali kultūros ir pasaulėžiūros atžvilgiu. Praktiškai valstybė tai gali atlikti įgyvendindama kultūrinę autonomiją. Maceinos garsus ano meto posakis, kad ,,valstybė neturi teisės į žmogaus sielą'' yra seniau plačiai nuskambėjęs išeivijoje, ir tam tikri mūsų išeivijos sluoksniai jį už tai vadino tiesiog eretiku.

Lietuvių Fronto bičiuliams tai yra pagrindinė Maceinos tezė, ir organizacija už ją yra pasisakiusi. Teisingumo dėlei reikalinga paminėti, kad prie nepasaulėžiūrinės politikos formulavimo yra prisidėję ir

LIETUVIŲ FONDO IDĖJAI 25 METAI

KAZYS AMBROZAITIS

Šio šimtmečio pradžioje lietuviai imigrantai Amerikoje organizavosi ekonominiais ir religiniais pagrindais. Patriotiniai motyvai reiškėsi savaime, nes juos jungė lietuviško kraujo giminystė ir palikto krašto nostalgija. Tačiau jų suorganizuoti susivienijimai didesnių planų ateičiai neturėjo, daugumoje stengėsi patenkinti dienos reikalavimus. Paskutinioji pokarinė išeivija skyrėsi tuo, kad ji dar pridėjo politinius motyvus aktyviai siekti Tėvynei laisvės ir tiesti veiklos planus tolimesnėn ateitin.

Per paskutinius keturius dešimtmečius lietuviškoji išeivija keitėsi. Tą pasikeitimą buvo galima ryškiai stebėti kas dešimtmetį. Pirmame dešimtmetyje visiems rūpėjo įsikurti, organizuoti lituanistinį švietimą, organizuoti Lietuvių Bendruomenę ir kitas organizacijas. Antrame dešimtmetyje klestėjo kūryba, organizacijų varžybos, atsirado įvairių premijų. Trečiasis dešimtmetis dar irgi davė kūrybos, jautėsi organizacijų subrendimas, klestėjo masiniai renginiai, nors jau tuo metu pradėjome netekti daugelio kūrėjų, dar iš Lietuvos atvykusių mokslininkų. Paskutinis dešimtmetis jau rodo aiškius pavargimo ženklus: labai sumažėjo lituanistinės mokyklos, sumenko kūryba, pergyvename jaunimo neįsijungimą į lietuvišką veiklą.

Veiklai visuomet trūko finansinės paramos. Finansų organizavimas vyko pamažu. Prieš trisdešimt metų lietuviški fondai buvo tik

---

daugiau žmonių, vienok pagrindinis šios idėjos kūrėjas ir skelbėjas buvo Maceina.

Nepasaulėžiūrinės politikos pritaikymo valstybiniame gyvenime mūsų tautai dar neteko praktiškai išbandyti; ji lieka teorinė ir kaipo tokia kritikuojama dėlei jos galimo nepraktiškumo, etc.

Labai arti prie šio idealo yra priartėjusios Šveicarija ir Olandija, bet ar Maceina jas laikytų tikrai nepasaulėžiūrinėmis valstybėmis nebeįmanoma sužinoti...

svajonė. Pirmuoju ir vyriausiu fondu reikia pripažinti **Bendrą Amerikos Lietuvių Fondą** (Balfą), kurio tikslas buvo atgabenti kiek galima daugiau lietuvių Amerikon. Jo reikšmė dar ir šiandien nedaug tesumažėjo. Vėliau pradėjo kurtis atskirų organizacijų fondeliai. Vienu iš pirmųjų buvo **Ateitininkų Šalpos Fondas,** kurį organizavome kartu su prel. J. Balkūnu, Petru Minkūnu, Vincu Šmulkščiu, dar talkinant Juozui Laučkai, P. Vainauskui ir kt. Šis fondas pradėjo veikti 1951 metais, sėkmingai veikia ir dabar. Jo tikslas tada buvo remti studijuojantį jaunimą. Be daugelio knygų leidimo, sporto ir kt. fondelių, išimtinai pažymėtinas **Į Laisvę Fondas lietuviškai kultūrai ugdyti,** kuriam vardą nukalė dr. V. Vardys ir kuris buvo suorganizuotas 1960 metų antroj pusėj. Idėja paremti kūrėjus ir parūpinti knygų, kurios reikalingos išeivijai ir kurių negalima spausdinti okup. Lietuvoje, buvo jau seniai keliama dr. J. Girniaus, J. Brazaičio, dr. V. Vardžio, kun. A. Balčio, St. Daunio, A. Barono ir kitų. Buvo nusistatyta parūpinti rankraščius ir kiekvienais metais išleisti bent vieną knygą. Entuziazmas šiam darbui buvo didelis, buvo išleista iki šiol devyniolika labai vertingų knygų ruošiama išleisti ir daugiau. Jau pradžioje, tik ką išleidus Bradūno redaguotas Mačernio ,,Vizijas'' ir dr. J. Girniaus ,,Tauta ir tautinė ištikimybė'', remiantis gausiu pritarimu, Į Laisvę Fondo valdyboje kilo idėja tą fondą išplėsti iki 100 tūkstančių ar net iki 300 tūkstančių, kad būtų galima užsimoti didesniems kultūriniams darbams. Šalia dr. V. Vardžio valdyboje buvo ir dr. A. Razma, kuris kėlė mintį lietuvių milijoninio fondo ir kurį entuziastingai rėmė Aloyzas Baronas. Dr. Razma tvirtino, kad milijoninis fondas esąs įmanomas, jeigu būtų rasta plati bazė visuomenei patenkinti, nes reikią tik tūkstančio aukotojų, kurie paaukotų po tūkstantį dolerių. Šiai ,,nerealiai'' minčiai pradžioje nepritarėme, nes tai atrodė jaunų žmonių svajonė.

Lietuvių Fondo idėjos pradžią laikau dr. A. Razmos paskelbtą straipsnį *Draugo* dienraštyje 1960 gruodžio 8. Jo antraštė: ,,Milijono dolerių fondas lietuviškiems reikalams ir to fondo parlamentas''. Šis straipsnis susilaukė reikiamo dėmesio ir įvairūs asmenys pradėjo reaguoti spaudoje. Tuo pačiu metu Lietuvių Bendruomenės Ekonominė taryba organizavo **Geležinį fondą.** Lietuvių fondo organizatoriai siūlė principą, kad LF kapitalas būtų neliečiamas, o tiktai jo procentai būtų atiduodami kultūriniams reikalams remti, ir kad aukotojai fondo administravime turėtų balsą, proporcingą įneštai sumai. Geležinio fondo principai buvo priešingi. Po ilgesnių pasitarimų ir kontaktavimo atskirų asmenų, 1961

kovo 19 Čikagoje susirinko platesniam pasitarimui LB ir visuomenės atstovai. Šio pasitarimo rezultate buvo priimtos keturios išvados, kurios pritarė LF principams. Nutarta organizuoti tiktai vieną fondą, tačiau jo pelną skirstyti bendrai lygiu balsu.

1961 rugsėjo 2-3 JAV LB tarybos suvažiavimas patvirtino kovo 19 iniciatorių susitarimą, su teise tvirtinti LF statuto pakeitimus. Jau nuo tada neliko jokių abejonių, kad tokios formos fondas turės pasisekti. Buvo įjungti įvairių pažiūrų asmenys, ir jau nuo pat pradžios atsisakyta nuo bet kurios grupės dominavimo. Buvo kreipiama dėmesys į profesionalus, ypač gydytojus. Iš pirmųjų 50 narių pusė buvome gydytojai. Tam padėjo dr. A. Razmos skaitytas referatas apie LF Amerikos Lietuvių Gydytojų suvažiavime New Yorke, 1961 birželio 25.

Lietuvių Fondo organizacijos sėkmingą pradžią užtikrino du momentai: suradimas plačios visuomeninės bazės, įtraukiant įvairių pažiūrų asmenis į darbą ir įtraukimas gydytojų, kurie padėjo gauti visuomenės pasitikėjimą. Pradžioje net dažnai Lietuvių Fondą pravardžiavo, jį vadindami ,,daktarų fondu''. LF įsipilietino, kai 1962 kovo 14 jis buvo įregistruotas Illinois valstybėje ir gavo pilną atleidimą nuo federalinių mokesčių. Pirmasis visuotinis LF narių suvažiavimas įvyko Čikagoje 1963 gegužės 18 dieną.

Lietuvių Fondas gana greitai pradėjo augti, kai buvo priimami nariais ne vien ,,tūkstantininkai'', bet ir kiekvienas, įnešęs bent dolerį. Kiekvienas, paaukojęs šimtą dolerių, tampa pilnateisiu nariu ir gauna vieną balsą. Nariai išrenka 18 asmenų į Tarybą trejiems metams, kasmet prirenkami 6 tarybos nariai, jų kadencijai pasibaigus. Taryba renka valdybą vieneriems metams, Kontrolės komisija renkama visuotino suvažiavimo taip pat vieneriems metams. Visuotini narių suvažiavimai kviečiami kartą metuose. Tarybos darbas vyksta komisijose: investavimo, pelno skirstymo, palikimų ir t.t.

LF organizacija greitai nusistovėjo, subrendo, įsigijo visuomenės pasitikėjimą, kaip demokratiškai susiorganizavusi, plačios bazės ir pastoviausia organizacija išeivijoje. Organizacijos pagrindas yra telkimas kapitalo, kuris yra neliečiamas, tik jo gautas pelnas skiriamas lietuvių kultūriniams reikalams remti. Yra mintis, kad pagrindinis kapitalas bus perkeltas į laisvą Lietuvą.

Per 25 veiklos metus į LF įstojo 5830 narių, keletas jų įmokėję virš 10 tūkstančių dolerių. Šiuo metu kapitalas siekia arti keturių milijonų. Tą kapitalą sudėjo 3581 gyvas narys, 1837 atmintiniai įnašai, net 329 organizacijos įstojo

nariais. Palikimais gauta iš viso 975,000 dol. Be to, dar Lietuvių Fonde yra virš 10 atskirų ,,fondelių'', kur aukotojai specifiniai nurodo, kam gautas procentas turėtų būti skiriamas. Pradžioje daugiausia diskusijų sukeldavo investavimo būdai, o dabar dėmesio centre yra pelno paskirstymo problemos. Iš viso lietuvių kultūriniams reikalams ir lietuvybės išlaikymui jau paskirta virš dviejų milijonų dolerių. Tai suma, kurios jau nereikėjo rinkti iš visuomenės.

Pelno skirstymo komitete teko dirbti apie trylika metų, reikėjo pereiti per keletą stadijų ir principų. Pelną skirsto trys LF tarybos nariai ir trys delegatai, skirti JAV LB valdybos. Pradžioje tekdavo patiems ieškoti, kam skirti skatinančias premijas, planuoti specialius projektus ir t.t. Vėliau nutarėme, kad LF liks tik mecenatu, o pati visuomenė pateiks apsvarstytus planus ir prašymus bei sudarys jury komisijas. Daugiausia pinigų tenka Lietuvių Bendruomenės Švietimo ir Kultūros tarybų planams paremti. Žymi suma skiriama ir studijuojančio jaunimo stiprendijoms. Nuo dabar kiekvienais metais jau bus skiriama ne mažiau, kaip ketvirtis milijono lietuvių kultūriniams reikalams. Jau treti metai, kaip priimtos pastovesnės pelno skirstymo gairės, pravedami vieši apklausinėjimai. LF administravimui išleidžiami tik apie 2%.

Kai kuriuos LF principus pasekė vėliau gyveniman atėjęs ir **Tautos Fondas,** kuris irgi gana sėkmingai auga ir žada daugiau lėšų lietuvių politiniams reikalams.

Lietuvių Fondo idėja, pasiūlyta visuomenei prieš dvidešimt penkerius metus, tapo entuziastiškai priimta ir įgyvendinta. Tikime, kad gal nei dešimt metų nereikės kapitalui padvigubinti ar net pasiekti 10 milijonų. Šiuo metu dar atsiranda vis naujų fondų, tačiau Lietuvių Fondo jau niekas nepralenks. Tikime, kad ateityje LF galės paremti ir išlaikyti didesnius projektus: centrinius archyvus ar muziejus bei tyrimo centrus.

1988 metais
JAV ir Kanados Lietuvių fronto bičiulių
Studijų ir poilsio savaitė
bus ir vėl Dainavoje, rugpjūčio 7-14 dienomis.
Jau dabar pasižymėkime kalendorius.

V. AKELAITIS

Iš 600 metų perspektyvos

Lietuvos krikšto 600 metų jubiliejaus proga mūsų spaudoje buvo gausybė įvairių straipsnių, pasisakymų ir pareiškimų. Kai kuriuos jų net skaityti nusibodo. Mūsų veiksniai ir organizacijos taip pat pasireiškė įvairiomis rezoliucijomis bei memorandumais. Nebereikėtų prie šios Lietuvos krikšto temos begrįžti, tačiau su ja susiję yra kai kurie klausimai, kuriuos čia bandysime paliesti.

Jubiliejinio minėjimo laivas jau pačioje pradžioje užplaukė ant seklumos. Buvo garsiai reiškiamo nepasitenkinimo, kad minėsime Jogailos, tapusio Lenkijos karaliumi, vykdytą Lietuvos apsikrikštijimą, atnešusį lietuvių tautai tiek daug tautinių ir valstybinių skriaudų ir nesėkmių, užmiršdami ankstyvesnį Mindaugo krikštą. Labai suprantama, kad lietuviams Mindaugo krikštas daug malonesnis: jis ne tik įvyko beveik pusantro šimto metų anksčiau, bet buvo savarankiškas, be jokių kaimynų pagalbos. Jis sutapo su Mindaugo vainikavimu Lietuvos karaliumi ir tuo pačiu Lietuvos valstybės formaliu įkūrimu. Tad Mindaugo krikštą minėti yra verta ir prasminga.

Deja, Mindaugo krikštą nėra tikslu vadinti Lietuvos krikštu. Gaila, ir net labai gaila, kad Mindaugas po dešimties metų buvo **pačių lietuvių rankomis** nužudytas. Po jo sekantys Lietuvos valdovai nesikrikštijo, ir Lietuvos gyventojų krikštijimas sustojo dar visą šimtą dvidešimt penkerius metus. Tiesa, vyriausias Mindaugo sūnus Vaišvilkas buvo pasikrikštijęs pravoslavu, buvo tapęs net vienuoliu, bet jis valdė Lietuvą vos trejetą metų, ir istorikai neranda kokių nors jo pastangų lietuvius krikščioninti.

Turbūt nuo devynioliktojo šimtmečio vidurio, kada prasidėjo lietuvių tautos atgimimas, sutapęs su Europoje atsiradusiu nacionalizmu, Jogaila lietuviuose tapo ,,persona non grata''. Dar daugiau, iki šiandien jis kai kurių yra vadinamas Lietuvos išdaviku. Šių metų viename *Europos lietuvio* numeryje dr. St. Kuzminskas, baigdamas savo straipsnį krikščionybės jubiliejaus tema, parašė, kad Jogaila buvęs paprastas išgama. Tai yra pavyz-

dys, kaip prieš 600 metų gyvenusius asmenis ar įvykius bandome vertinti dabartinių laikų matais.

Visiškai pamirštame, kad tuo metu tiek valdovo, tiek valstybės ir tautos supratimas buvo visai kitoks. Tautinių valstybių visai nebuvo. Nacionalizmas, kaip jau minėta, yra tik devynioliktojo šimtmečio vaikas. Tada valdovams visai nerūpėjo jo valstybės gyventojų tautiškumas, bet jų paklusnumas ir vertingumas jam. Ana, mūsų tiek išgarbintas Vytautas, Maironio pavadintas Didžiuoju (ir tas titulas jam solidžiai prilipęs), viena lietuvių gimine — žemaičiais prekiavo su kryžiuočiais, kaip žydelis skudurais už muilą, kol pagaliau, įsitvirtinęs Didžiuoju Lietuvos Kunigaikščiu, prisijungė ir juos prie savo imperijos ir nuvažiavo apkrikštyti.

Istorikas dr. J. Jakštas savo straipsnyje ,,Lietuvos krikštas'' *Aiduose* (Nr. 1, 1987) blaiviu rimto istoriko žvilgsniu vertina Jogailos vaidmenį. Perskaičius tą jo vertinimą, mąstančiam lietuviui kyla pagunda iškelti aštrų klausimą: žiūrint iš 600 šimtų metų perspektyvos, ar Jogaila buvo lietuvių tautos išdavikas, ar išgelbėtojas?

Paspekuliuokim mintim, kas būtų atsitikę, jei lietuviai būtų priėmę provoslavišką krikštą iš rytų slavų rankų? Žinome, kad visi Lietuvos valdovų sūnūs, kurie buvo išsiųsti valdyti rytinių slaviškų sričių, vedė vietinių didikų dukteris, tapo pravoslavais ir pranyko kaip lietuviai amžinai. Tas faktas, kad lietuviai neturėjo savo rašomosios kalbos ir, kad valstybinė rašto kalba Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštijoje buvo naudojama bažnytinė pravoslavų kalba, rodo į kokį pavojų būtų patekęs lietuvių tautos savarankiškumas.

Na gerai, sakysime, — bet Jogailos atneštas iš Lenkijos krikštas pastūmė mus kitų slavų įtakon, ir žiūrėkit, kas atsitiko. Taip, kas atsitiko — visi mes žinome. Tik, čia rašančio nuomone, mažiausiai dėl to kaltas Jogaila, o dar mažiau Katalikų Bažnyčia. Juk Vytautas, susitaikęs su Jogaila, šiam tapus Lenkijos karalium ir apsigyvenus Krokuvoje, tapo savarankišku Lietuvos valdovu ir valdė ją trisdešimt aštuonerius metus. Privežė jis Lietuvon žydų, karaimų ir totorių, tik neatėjo jam į galvą iš Vakarų Europos atsivežti keletą mokytų vyrų, įsteigti mokyklų, įpareigoti juos išmokti lietuviškai ir tada su jau apsišvietusiais lietuviais ugdyti lietuvių rašytinę kalbą ir ta kalba šviesti savo valstybės gyventojus. Ne, to Vytautas nesuprato. Jis vis jojo ir jojo į rytus, kol prijojo Juodąją jūrą pagirdyti savo žirgus; deja, pagirdyti tuos žirgus pasisekė jam tik Mateikos paveiksle, nes Juodosios jūros krantai tokie aukšti ir statūs, kad pasiekti vandenį nuo kranto ne tik žirgai, bet ir žirafos nebūtų galėję. Tarp kitko, Juodąją jūrą jis

prijojo, bet su Jogaila sumušęs kryžiuočius prie Žalgirio, nesuprato juos išvyti nuo dešiniojo Nemuno kranto ir prileisti žemaičius prie platesnio Baltijos kranto ruožo.

Niekur neteko skaityti, kad Vytauto pastangomis būtų įsteigta nors viena mokykla. Sakykim, kokia nors mokykla ruošti kunigams apkrikštytiems Lietuvos gyventojams aptarnauti.

Pagrindinė lietuvių tautos sulenkėjimo priežastis yra **neturėjimas lietuviško rašto** krikšto metu ir daugelį metų po to. Lenkai tuo mūsų atsilikimu pasinaudojo ir net įdiegė aną kvailą mitą, kad lietuvių kalba netinkanti Dievui garbinti. Tas mitas atsirado jau daug metų vėliau, kada visa Lietuvos bajorija jau kabojo ant lenkiškos meškerės.

Todėl šiandien, žiūrint iš 600 metų perspektyvos, labai sunku suprasti tuolaikinio Lietuvos valdovo ir jo didikų apsileidimą ar neapsižiūrėjimą, kad neįsteigė Lietuvoje mokyklų, nesukūrė lietuvių rašto kalbos ir bendrai valstybės nekultūrino. Ypatingai sunku suprasti dar ir dėl to, kad pagrindinės tuolaikinės Lietuvos priešas — kryžiuočiai buvo nugalėti Žalgirio mūšyje taip, jog jau niekada nebegalėjo tapti nei Lietuvai, nei Lenkijai žymesne grėsme. Galima buvo imtis visokeriopo Lietuvos gyvenimo gerinimo, o ypatingai gyventojų švietimo.

Šiandien mums tenka didžiuotis tik liaudies kultūriniais palikimais — jos dainomis, pasakomis, liaudies menininkų drožiniais, audiniais ir pastatų pagražinimais, primityviais muzikos instrumentais. Džiaugiamės mes jais patys ir rodome svetimiesiems lyg nieko naujo nekurtume, net nesuvokdami, kad taip parodome save dar primityvia tauta esant. Žinoma, tai yra gal geriau, negu išversti kurio grafomano parašytą knygą į anglų kalbą ir parodyti ją kaip lietuvių literatūros pavyzdį.

Toje perspektyvoje darosi aišku, kad dėl lietuvių tautos lenkinimo pirmoje eilėje yra **kalti patys mūsų protėviai,** o tik antroje jos kaimynai. Šio jubiliejaus proga mūsų spaudoje buvo daug rašyta apie lietuvių lenkinimą per bažnyčias. Išsamiausias straipsnis J. Dainausko tilpo *Pasaulio Lietuvyje,* su daugybe tokio lenkinimo pavyzdžių. Gaila tik, kad tie pavyzdžiai iš devyniolikto šimtmečio ir **lenkintojai — lietuviai dvasininkai virtę lenkais.** Jie visi kilę iš lietuviškos bajorijos, tada kuone šimtaprocentiniai sulenkėjusios. Kažin ar ten buvo nors vienas tikras lenkas?

Jau atėjo laikas stabtelti švaistytis kaltinimais kaimynams ir suvokti, kokias klaidas padarė mūsų protėviai, **o svarbiausia — kokias klaidas mes darome dabar, kurių pasekmes teks nešti ateities lietuvių tautos kartoms.**

VARDAI IR ĮVYKIAI

Lietuvoje padėtis negerėja: į gerąją pusę pasikeitimų nematyti nei žmogaus teisių ar religijos persekiojimo srityje, nei buitiniame gyvenime. Tai liudija neseniai apsilankiusieji Lietuvoje, tai patvirtina ir vos prieš keletą mėnesių iš Sibiro tremties ir iš Lietuvos į Ameriką atvykęs doc. Vytautas Skuodis su šeima.

Skuodžių atvykimas gyvai jaučiamas visoje išeivijos veikloje. Jie visur kviečiami dalyvauti ir kalbėti. Vytautas Skuodis liudijo JAV Kongreso rūmuose, dalyvavo Vliko seime Montrealyje, LB politinėje konferencijoje Washingtone. Jis dažnai kalba įvairiuose miestuose, didesniuose ar mažesniuose renginiuose. Jo mintys aiškiau atveria ir išaiškina tikrąją padėtį Lietuvoje.

Religijai Lietuvoje sunaikinti komunistinė valdžia yra pradėjusi naudoti naujus metodus: ardyti Bažnyčią iš vidaus, sudarant sąlygas į seminariją stoti komjaunuoliams, verbuojant esamus režimui palankius kunigus. Skuodžio nuomone, būtų geriau, jei seminarija būtų visai uždaryta. Bažnyčiai yra didelis pavojus iš prisitaikėlių kunigų. Iš kitos pusės, esą ir patriotiškai lietuviškai nusiteikusių aukštose komunistų valdžios įstaigose pareigūnų. Turėjimas partinio bilieto ne visada reiškia, kad jo savininkas yra tautos išgama. Kartu su Skuodžiu suimtas, kalėjęs ir dabar dar Sibire tebelaikomas Gintautas Iešmantas buvo aukštose komjaunimo ir partijos pareigose.

V. Skuodis jau turėjo progą susipainti ir su *Į Laisvę* žurnalu, atrodo, buvo patenkintas jo linija ir pažadėjo ateity, kai tik pasibaigs visos kelionės ir kalbos, ką nors žurnalui specialiai parašyti.

Informaciją apie padėtį Lietuvoje skubiai ir tiksliai skleidžia Lietuvių Informacijos Centras savo biuleteniais. LIC ir jos direktoriai kun. Kazimieras Pugevičius ir Gintė Damušytė atlieka nepaprastai didelį darbą. Šiuo metu pradėti New Yorko įstaigos praplėtimo darbai. Washingtono įstaigai vadovauja Viktoras Nakas. Šios įstaigos pastangomis JAV Kongreso ir Senato rūmuose yra įsteigta Lietuvos Katalikų Religinės laisvės Grupė, kuriai vadovauja kongresmenai John Miller (WA) ir Edward Feighan (OH) bei senatoriai D. Riegle (MI) ir David Durenberger (MN).

Kas mėnesį šie Lietuvos draugai paruošia laiškus Sovietų Sąjungos įvairiems pareigūnams, atkreipdami dėmesį į kalinamus asmenis, žmogaus teisių pažeidimus ir kt. Tokius laiškus pasirašo dažnai virš šimto kongresmenų. Juose buvo prašoma netrukdyti Molotovo-Ribentropo pakto minėjimo demonstracijų, sugrąžinti vysk. Steponavičių į Vilnių, paleisti iš kalėjimo kun. J. Matulionį, iš tremties — Balį Gajauską ir kt. Tai yra nepaprastai svarbi LIC akcija, verta visų išeivijos lietuvių materialinės pagalbos, o taip pat ir padėkos bei raginimo laiškų antplūdžio savo valstybių senatoriams bei kongresmenams.

Iš savo bendradarbio esame gavę ir čia spausdiname platesnį reportažą apie gyvenimą Estijoje, bendro likimo kaimynų krašte. Tikimės, kad skaitytojams jis bus įdomus. Apie padėtį Lietuvoje mes turime daugelį progų skaityti savo periodinėje spaudoje, bet apie gyvenimą tokioje Estijoje gal kiek mažiau žinių tegauname.

ESTAI NEPASIDUODA

Atvykėlio pasakojimai

Švedijos estų laikraštis *Eesti Paevaleht* paskelbė pasikalbėjimą su neseniai Stockholme įsikūrusiu Talino demonstracijos organizatorium ir buvusiu politiniu kaliniu Tiitu Madissonu apie tautinį pasipriešinimą Estijoje ir kitose Pabaltijo valstybėse. Jo pasakojimas atskleidžia dabartinę įvykių raidą.

Pasibaigus Estijos partizanų kovoms, šeštojo dešimtmečio pabaigoje veikė gausios estų jaunimo pogrindžio grupės, apie kurias Vakaruose praktiškai nieko nežinoma. Jos neturėjo jokių ryšių su užsieniu ir nieko negalėjo perduoti į Vakarus. Jau tada pogrindžio veikloje reiškėsi šiandien gerai žinomi estų teisių gynėjai Martas Niklus, Ennas Tartas, Eerikas Udamas.

Vėliau pogrindyje susikūrė du ,,sąjūdžiai'': Estų tautinis frontas ir Estų demokratų sąjūdis. Pirmajam vadovavo Mattis Kiirendas, Varatas ir Kalju Matikas, antrajam — Soldatovas ir Juškevičius. Šie du sąjūdžiai davė pradžią dabartiniam estų pasipriešinimui. Jis susikonsolidavo 1977 metais, kai susikūrė Tautinis Estijos, Latvijos ir Lietuvos komitetas, kurio tikrasis steigėjas, pasak Tiito Madissono, buvo Viktoras Petkus. Estams atstovavo Martas Niklus, Ennas Tartas ir jų draugai, latviams — Calitis ir Ziemelis.

Tada veikliai įsijungė ir Tiitas Madissonas. Pirmasis žingsnis buvo 1979-siais paskelbtas 45 pabaltiečių pareiškimas. Vakaruose susidarė įspūdis, kad tada stipriausiai reiškėsi lietuviai, nes pareiškimą pasirašė 37 lietuviai ir tik keturi estai. Tada, kai Estijoje buvo renkami parašai, pasakoja Madissonas, buvę estų politiniai kaliniai nusprendė paskelbti tik savo parašus. Šiaip jų būtų buvę apie 20. Lietuvių svoris buvo lemiamas, bet vėliau daugelis, valdžios spaudžiami, savo parašus atšaukė. Devintojo dešimtmečio pradžioje Lietuvoje buvo daug areštų, sąjūdis sumenko. Didelis smūgis buvo Petkaus suėmimas. Po to atrodė, kad bendras pabaltiečių pareiškimas neteko savo reikšmės. Tiktai naujausieji įvykiai parodė jo nepaprastą svarbą.

Madissonas ir Viktoras Niitsas prie to pareiškimo prisidėjo 1981 metais, jau būdami lageryje. Lietuvoje veikė Helsinkio grupė. Estijoje tokios grupės formaliai nebuvo, bet praktiškai jos veikla reiškėsi. Todėl KGB majoras Albertas Molokas siūlė 20 ar 200 tūkstančių rublių (Madissonas tiksliai nebeprisimena), ragindamas steigti Estijos Helsinkio grupę, kuriai priklausytų ir du KGB agentai. Tada Eerikas Udamas nuvyko į Maskvą ir viešai spaudos konferencijoje paskelbė, kaip KGB steigia Helsinkio grupes.

•

Tiitas Madissonas buvo suimtas 1980 ir nuteistas ketveriems metams lagerio ir dvejiems nutrėmimo. Jis mano, jog svarbiausia priežastis, dėl ko jis gavo tokią bausmę, buvo jo judrumas. Jis daug važinėjo, buvo visur matomas. Per olimpines žaidynes buvo internuotas kalėjime. Tuo metu protesto sąjūdis neturėjo didelio atgarsio. Jau tada ėjo slaptoji Estijos kronika su labai sudėtinga antrašte ,,*Papildomos pastabos apie laisvą idėjų ir žinių judėjimą*''.

Leidžiamas labai mažu tiražu. Penktasis numeris buvo skiriamas Ribbentropo ir Molotovo pakto 40-sioms metinėms. Pasirodė apie penki šimtai egzempliorių.

Šio dešimtmečio pradžioje estų tautinis pasipriešinimas nepasižymėjo ypatingais žygiais. Aišku, kasmet Spalio revoliucijos šventės dienomis nuplėšiamos rusiškos vėliavos, vasario 24-ją iškeliamos estiškos trispalvės. Susikūrė tradicija vasario 24-ją susirinkti prie Estijos nepriklausomybės kovų didvyrio Kuperjanovo kapo Tartu mieste. Pernai pirmą kartą milicija nesikišo ir neišsklaidė susirinkusios minios. Demonstracijoms panaudojamos dainų šventės ir panašios progos. Madissonas prisimena, kad 80-siais, kai vyko estų dainų šventė, jis dar nebuvo suimtas. Grupė jaunuolių sugalvojo prisisegti prie marškinėlių po vieną raidę, kad, išsirikiavus prie tribūnos, išeitų šūkis ,,Vabadust Eestile'' — laisvės Estijai! Prie tribūnos buvo pakabintas milžiniškas Brežnevo portretas. Vos tik prasidėjo šventės dalyvių eisena, kai portretas staiga nutrūko ir nukrito ant žemės prieš tribūną. Tokių dalykų netrūksta.

Patys drąsiausi estų veikėjai buvo suimti 83-čiaisiais. Tada ir estų kronika metus neišėjusi. Tiktai pernai buvo pajustas naujosios Gorbačiovo politikos poveikis. Estijos rašytojų suvažiavimas reiškė naują pradžią. Buvo pasakyta daug karčių kalbų. Kai kurios buvo išspausdintos. Kitos pateko į užsienį irgrįžo radijo bangomis. Panašiai vyko ir Latvijos rašytojų suvažiavimas. Bet Lietuvoje, teigia Madissonas, buvo tylu. Ryšiai buvo nutrūkę.

Madissonas iš tremties sugrįžo į Estiją jau po rašytojų suvažiavimo. Slegiančiai veikė visur plevėsuojančios raudonos vėliavos, kėlė liūdesį, nusiminimą, norą bėgti. Tačiau netrukus pasirodė kūrybos žurnalo ,,Looming'' numeris su rašytojų suvažiavimo kalbomis. Tai pakėlė ir Madissono dvasią. Po partijos plenumo 1987 sausio mėnesį, Estijos laikraščiai pradėjo rašyti ir apie tautinį klausimą, susikūrė estų kultūros paminklų apsaugos sąjūdis. Šiuo metu Estijoje veikia apie 40 kultūros paminklų apsaugos klubų. Tokį klubą Pernu mieste įsteigė pats Madissonas. Prižiūrimi nepriklausomybės kovose žuvusiųjų kapai, rengiamos išvykos į Latviją ir Lietuvą pasižiūrėti, kaip ten reikalai. Latvijoje, pasak Madissono, savanorių kapai gražiai prižiūrimi, yra net paminklų. Didelę įtaką turi estų pastoriai, kurie net susibūrė į savo draugiją ,,Portalas''. Jie sukūrė specialią maldą už Estijos gamtos turtų apsaugą.

•

Kokie opoziciniai sąjūdžiai reiškiasi Estijoje šiandien?

Visų pirma pažymėtini du, kurių vienas rūpinasi Molotovo ir Ribbentropo pakto paskelbimu, kitas savosios praeities paminklų apsauga. Abu daugiau tautinio, mažiau opozicinio pobūdžio. Sumanumą pastatyti paminklą Stalino aukoms remia daugelis kultūros veikėjų. Šios rūšies veikla gali reikštis gana viešai, nes sunku jai ką nors oficialiai prikišti. Gatvėse renkami parašai. Jei kas nors mėgina sutrukdyti, parašų rinkėjai tuojau atsako: Tai ką, jūs nenorite nė aukų pagerbti? O visą laiką kalbate, kad turi išnykti baltosios istorijos dėmės...

Estus labai sujaudino krašto negailestingas gamtos turtų išnaudojimas, ypač fosforitų pramonėje. Dėl to suplaukė tūkstančiai protesto laiškų. Kone visi sąmoningi estai veikliai remia šį protestą. Netgi rašytojai šiuo klausimu

užėmė labai tvirtą poziciją. Bene pats reikšmingiausias straipsnis pasirodė Estijos komjaunimo laikraštyje. Gyventojų protestai kartais padeda. Atrodo, kad Kabalos srityje, Estijos viduryje, kasinėjimo darbai sustabdomi. Tačiau Toolsės srityje, netoli Talino, kur rasta urano, Maskva veikiausiai nenusileis. Net rusai ateiviai Estijoje protestuoja dėl gamtą alinančios iškasenų pramonės. Estijos gerovė jiems mažai rūpi, tačiau jie nenori, kad pramonė pritrauktų dar daugiau rusų.

Kalbama, kad apie 20 ideologinio fronto darbuotojų būsią atleisti už per didelį pasyvumą, kai buvo rengiama rugpjūčio 23-sios demonstracija Taline. Madissonas pasakoja pats matęs, kad į demonstraciją buvo atėjęs Tarybų Sąjungos didvyris Arnoldas Meris su visais savo medaliais ant krūtinės, bet pamatęs, kokia minios nuotaika, tuojau pradingo. Buvo ir komjaunuolių su plakatais: ,,Fašizmas nepraeis'', ,,Šalin amerikiečių Peršingus iš Europos'', bet jų niekas veltui nenešiojo. Kiekvienas už tai gavo 15 rublių. Demonstraciją Taline stebėjo didelis skaičius užsienio žurnalistų, Estijos ir Maskvos televizijos darbuotojai. Atrodo, kad buvo galvojama nufilmuoti komjaunuolių grupę su plakatais. Jie išsirikiavo, tačiau už jų sustojo demonstrantai su savaisiais plakatais. Tada nefilmavo. Komjaunuoliai atrodė labai išsigandę, bet niekas jų neužkabino.

Žinomas estų rašytojas Paulius Eerikas Rummas vėliau siūlė savo kolegoms protestuoti prieš tai, kaip oficialioji spauda aprašė rugpjūčio 23-sios demonstraciją. Jis pats ir kiti žymūs rašytojai, Unas Lahtas ir Ivas Linnas, su vaikais dalyvavo demonstracijoje, kaip ir vienas populiarus Talino televizijos skaitovas. Pastarasis vėliau už tai buvo baudžiamas: turėjo skaityti žinias rusiškai, bet jis tyčia taip nevykusiai skaitė, jog atrodė, kad visiškai rusiškai nemoka. Rašytojas Mihkelis Muttas demonstracijos laiką praleido ,,Maskvos'' kavinėje, kur jis visiems šaukė: ,,Ne, aš ten neisiu, laukiu vizos aplankyti Angliją!''

Buvo nešama daugybė plakatų. Vienas nešėsi užrašą: ,,Noriu pas tėvą Švedijoje!'' Tautiškais drabužiais apsirengusios merginos laikė užrašą: ,,Mūsų seneliai negrįžo iš Sibiro!'' Demonstracijos rengėjai, pasakoja Madissonas, nesitikėjo tokio didelio skaičiaus demonstrantų. Jie manė, jog susirinks pora tūkstančių. Prisirinko pilna Rotušės aikštė, kurioje telpa apie 7,000. Visi žygiavo į Hirvės parką. Lipančius laiptais į kalną fotografavo, todėl dalis pasitraukė, bet dauguma nepabūgo. Vėliau kagebistai demonstracijos rengėjams priekaištavo, kam buvo nešami plakatai. Jie buvo visiškai tam nepasirengę, nes Rygos demonstracijoje nebuvo plakatų. Kaip tik dėl to jie negalėjo nufilmuoti komjaunuolių plakatų ir jų rodyti per televiziją. Kalbama, kad už tai Estijos kagebistai gavo daug pipirų iš Maskvos.

Madissonas buvo klausiamas, ką estai galvojo apie Gorbačiovo Estijoje apsilankymą. Pradžioje buvo daug kalbų, kad jis nori visus priversti daugiau dirbti. Vėliau pasirodė, kad estai, pasak Gorbačiovo, išnaudoja rusus. Girdi, Estija išveža gėrybių už pustrečio milijardo, o įveža už tris milijardus rublių. Po Gorbačiovo vizito aprūpinimas maistu Estijoje labai pablogėjo. Net žymus partijos veikėjas Valteris Udamas viešai teigė, kad visa mėsa išvežama Rusijon, o estams belieka kaulai.

A. Lembergas

XXXI STUDIJŲ SAVAITĖ

Apie praėjusios vasaros Lietuvių Fronto bičiulių studijų ir poilsio savaitę Dainavoje jau buvo išsamiai rašyta mūsų spaudoje (A. Bagdonas rašė *Drauge*, J. Kojelis — *Darbininke*, V. Rociūnas — *Tėviškės Žiburiuose*), tad čia pasitenkinsime tik faktų paminėjimu, kai kuriais komentarais ir nuotraukomis.

Pati svarbiausia kiekvienos tokios savaitės dalis yra paskaitos ir pranešimai. Studijinės dalies planavimas nėra lengvas. Rengėjams visuomet susidaro problemų, norint gauti paskaitininkus ir rasti jiems patogiausią laiką. Dažniausia prelegentai pageidauja atvažiuoti savaitės pabaigoje, kada ir klausytojų — dalyvių skaičius yra didžiausias. Tad dažnai atsitinka, kad savaitės pradžioje pusdienis ar kitas turi daugiau laiko poilsiavimui, o didžiuma paskaitų ar pranešimų suspaudžiama į savaitės pabaigą. Panašiai buvo ir šios vasaros savaitėje. Kaip šią problemą išspręsti? Per bičiulių organizaciniams reikalams skirtą posėdį tuo klausimu buvo ir naujų siūlymų: rengti tik praplėstus studijinius savaitgalius, rengti didesnio masto akademinio pobūdžio stovyklas kartu su kitomis grupėmis. Tačiau norinčių suderinti studijinę dalį su poilsiu, kaip ligi šiol, buvo gal didesnė dalis. Tik reikėtų bičiulius raginti atvykti visai savaitei, o ne vien savaitgaliui.

Visos paskaitos ir pranešimai buvo aktualios, gerai paruoštos ir savo temomis įvairavo nuo istorinių laikų iki aktualių bendravimo su Lietuva metodų. Vienos pagrindinės temos nebuvo. Rašyt A. Bagdonas skaitė istorinę paskaitą: ,,Bandymai krikštyti Lietuvą Algirdo ir Kęstučio laikais'', dr. V. Kliorys pasakojo savo įspūdžius iš šios vasaros kelionės į Lietuvą. JAV LB pirm. ir rašyt. V. Volerto paskaita ,,Klausimai mums patiems'' buvo spausdinama praeitame JL numeryje. J. Kojelis savo paskaitoje ,,LFB nuorodos į ateitį'' minėjo LF atsiradimo motyvus ir panagrinėjo dabartinius bičiulių veiklą liečiančius klausimus. M. Drunga kalbėjo karšta bendravimo su Lietuva tema ir nušvietė ,,apvaliojo stalo'' konferencijos užkulisius. Dr. K. Skrupskelis skaitė paskaitą apie prof. Maceinos politinę teoriją, o dr. V. Vardys — apie demokratinio laikotarpio žlugimą Lietuvoje.

Išsamius pranešimus padarė: P. Narutis apie Vliko politinės komisijos veiklą, dr. A. Damušis apie lietuvių tautos nuostolius abiejų okupacijų metais. Šis pranešimas buvo įvairiomis tabelėmis pavaizduotas ekrane. Linas Kojelis kalbėjo apie Washingtono politinius sluoksnius. Du aktualius pranešimus OSI veiklos klausimais padarė Asta Banionytė ir Rasa Razgaitienė.

Ypatingai pažymėtinas ir didelį susidomėjimą sukėlęs buvo jaunimo simpoziumas. Tokie simpoziumai LFB savaitėse yra jau labai prigiję, bet šį

Vaizdai iš XXXI studijų savaitės Dainavoje. Toronto ,,Sutartinė'' — iš kairės: seserys Gurklytės, N. Benotienė,, D. Pargauskaitė. Dailininkės: S. Smalinskienė, M. Ambrozaitienė, L. Palubinskaitė, O. Baužienė, N. Palubinskienė. Tėvynės vakaro atlikėjos: V. Bublytė, I. Nelsaitė, V. Duobaitė, A. Bankaitytė, D. Petrulytė. Savaitėje keletą dienų praleidęs LKD pirm. A. Rudis (dešinėje) su bičiuliais ,,frontininkais''. Nuotr. V. Maželio.

kartą visi keturi simpoziumo dalyviai buvo vien iš jaunimo, o jų pokalbio tema buvo ,,Jaunimo žvilgsnis į save''. Atseit, buvo keturios patiės jaunimo nuomonės apie dabartines jaunimo problemas, kaip jas spręsti, kokias išvadas padaryti, kaip daugiau jaunų jėgų įtraukti į lietuvišką darbą. Simpoziumo dalyviai buvo: Asta Banionytė-Connor iš Washingtono, baigusi politinius mokslus ir dirbusi Kongreso įstaigose, aktyvi veikėja; Linas Vyšnionis iš Clevelando, baigęs istorijos mokslus, Moksleivių ateitininkų s-gos pirm., šiuo metu išvykęs dėstyti į Vasario 16 gimnaziją; dr. Jolita Gudaitytė iš New Yorko, psichologė, aktyvi NY lietuviškoje veikloje; Edvardas Tuskenis iš Čikagos, istorikas iš profesijos, užaugęs lietuviškame Marquett Parke.

Simpoziumas iššaukė prasmingas diskusijas: pačių simpoziumo dalyvių, o taip pat ir klausytojų tarpe. Reikia pažymėti, kad šis jaunimas, domėjosi ir visos savaitės programa. Didelis būrys stovykloje jaunimo taip pat laisvu laiku dalyvaudavo paskaitose ir savo daina, entuziazmu bei jaunyste sudarydavo malonią vakaronių bei renginių nuotaiką.

Pramoginę savaitės dalį sudarė įvairios atskirų sambūrių ruošiamos vakaronės, prasmingas Tėvynės vakaras, nuotaikingas koncertas ir meno paroda. Tėvynės vakaro programą — muzikos ir poezijos pynę — atliko Vija Bublytė, Inga Nelsaitė, Vida Duobaitė, Auksė Bankaitytė, Dana Petrulytė ir Audrius Polikaitis.

Užbaigiamajame koncerte dalyvavo Toronto lietuvaičių muzikinis vienetas ,,Sutartinė''. Jo vadovė Nijolė Benotienė, Danutė Pargauskaitė, Daina ir Zita Gurklytės, dviem išėjimais, su muzikinių instrumentų palyda atliko 17 populiarių liaudies ir pramoginės muzikos dainų. Koncerto vidury rašyt. V. Volertas paskaitė vieną savo novelių. Vakarui vadovavo Ingrida Bublienė.

Keletą dienų didžiosios salės sienas puošė gražūs dailininkių darbai. Meno parodą organizavo Nijolė Palubinskienė. Su savo kūriniais parodoje dalyvavo šios dailininkės: Marytė Ambrozaitienė, Nijolė Palubinskienė, Lina Palubinskaitė, Ona Baužienė ir Stasė Smalinskienė. Parodą atidarant žodį tarė Vytautas Volertas, taikliai pasakydamas po keletą sakinių apie kiekvieną dailininkę ir jų darbus.

Kiekviena diena buvo pradedama šv. mišiomis ir prasmingais pamokslais. Kun. Viktoras Dabušis vadovavo šiai religinei daliai. Jo pamokslai visada derindavosi su dienos paskaitų temomis, iškeldavo gilių minčių. Prieš savaitės pabaigą pamaldų metu net ir giesmės stipriau nuskambėdavo.

Kad jau net 31 tokia studijų ir poilsio savaitė buvo surengta, rodo tebesitęsiantį bičiulių nepavargimą, kuris kaip tik ir yra ugdomas tokių savaičių. Jose atnaujinamas bičiuliškas solidarumas, palaikomi tarpusavio ryšiai, gražioje gamtoje bepoilsiaujant. Iš paskaitų ir diskusijų gaunama naujų idėjų veiklai, tad tokios savaitės yra atgaiva ir intelektualiai. Ko ateity dar reikėtų? Gal būtų reikalinga pagrindinė, vedamoji savaitės mintis ar tema? Gal daugiau jaunosios kartos atstovų kviesti dalyviais ir paskaitininkais? Gal mažiau savaitės metu rengti vakaronių be jokios rimtesnės programos (tik su vyno stiklu), o jų vietoje suruošti kultūrines vakarones ar diskusijas kuriais nors klausimais?

Kitą vasarą vėl rinksimės į XXXII studijų ir poilsio savaitę Dainavoje, kuri bus 1988 m. rugpjūčio 7-14 dienomis. Iki pasimatymo!

jb

Į LAISVĘ FONDO LEIDINIAI IR KITOS KNYGOS YRA PRASMINGIAUSIOS DOVANOS KALĖDŲ, VARDINIŲ AR GIMTADIENIŲ PROGOMIS.

NEPAMIRŠKIME LIETUVIŠKOS KNYGOS!

LIETUVIŲ FRONTO BIČIULIŲ TARYBA

TARYBOS PREZIDIUMAS:

P. Algis Raulinaitis, pirmininkas, 1501 Riverside Dr., Burbank, Ca. 91506.

Dr. Zigmas Brinkis, vicepirmininkas, 2612 Aberdeen Ave., Los Angeles, Ca. 90027.

Juozas Kojelis, sekretorius, 747 23rd Street, Santa Monica, Ca. 90402.

TARYBOS NARIAI:

Dr. Kazys Ambrozaitis, Juozas Baužys, Česlovas Grincevičius, Kęstutis Ivinskis, dr. Petras Kisielius, Juozas Mikonis, Bronius Nainys, Pilypas Narutis, dr. Adolfas Šležas.

JAV IR KANADOS LFB CENTRO VALDYBA

Juozas Mikonis, pirmininkas, 24526 Chardon Rd., Richmond Heights, Ohio 44143; **Juozas Ardys,** pirmininko pavaduotojas; **Ingrida Bublienė,** vicepirmininkė organizaciniams reikalams; **Jonas Vasaris,** iždininkas; **Vincas Akelaitis,** informacijos vedėjas; **Vytautas Brizgys,** sekretorius.

EUROPOS LFB VALDYBA

Dr. Saulius Girnius, pirmininkas; **Jūratė Barasaitė-Kubilienė** ir **Kęstutis Ivinskis.**

Alp(LKA) 3082
1987
Nr.101(138)

Šio numerio kaina 3.50 dol.

94. 543.02